

1. kötet

Az Igazságügyi Minisztérium
Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnoksága

**MÓDSZERTANI
FÜZETEK**

1984 I

Belső használatra

MÓDSZERTANI FÜZETEK

Az
IGAZSÁGÜGYI MINISZTERIUM
BÜNTETÉSVÉGREHAJTÁS
ORSZÁGOS PARANCSNOKSÁGA

Kézirat gyanánt

Szerkeszti:
a szerkesztő bizottság

Elnök:
Nagy Tibor bv. vezérőrnagy

Tagjai:
Fejes Imre bv. őrnagy,
dr. Ilovszky Vladimir bv. ezredes,
Kudor Zoltánné bv. százados,
dr. Márton János bv. ezredes,
Palotás Miklós bv. ezredes,
Tusják János bv. ezredes,
Vincze Tamás bv. ezredes.

Szerkesztőség:
1054 Budapest V., Steindl Imre u. 8

A fotókat készítette:
Zimmermann Béla

84-1068. Szikra Lapnyomda,
Budapest

Felölős vezető:
Csöndes Zoltán vezérigazgató

TARTALOM

-
- 1 A büntetésvégrehajtási nevelés fejlesztési koncepciója**
-
- 20 A büntetésvégrehajtási nevelés fejlesztési koncepciójának megvalósítási programja**
-
- 29 NAGY TIBOR** bv. vezérőrnagy, az IM Büntetésvégrehajtás országos parancsnoka:
Jelentős esemény a büntetésvégrehajtási testület életében
-
- 33 MÓDOS TAMÁS** bv. főhadnagy, az O. P. nevelési osztályvezető helyettese:
A koncepció kiinduló alapjai
-
- 36 DR. LUKÁCS TIBOR**, az IM Tudományos és Tájékoztatási Főosztályának vezetője:
Büntetőjogunkat pedagógiai optimizmus hatja át
-
- 41 BALOGH LÁSZLÓ** bv. ezredes, az Rendőrtiszti Főiskola bv. tanszékének vezetője:
A nevelés elvi és módszertani kérdései
-
- 44 VINCZE TAMÁS** bv. ezredes, a Fia-talkorúak Fogháza és Börtönének parancsnoka:
Differenciálás a nevelésben
-
- 49 PALOTÁS MIKLÓS** bv. ezredes, az O. P. termelési és beruházási osztályának vezetője:
Nevelés fejlesztési koncepció – munkáltatás fejlesztési koncepció
-
- 55 FEJES IMRE** bv. őrnagy, az O. P. nevelési osztályának vezetője:
A megvalósítás programja
-
- 58 DR. CSETNEKY LÁSZLÓ** bv. százados, az O. P. nevelési osztályának alosztályvezetője:
A büntetésvégrehajtási tevékenységet jellemző ellentmondásokról

A büntetésvégrehajtási nevelés fejlesztési koncepciója

BEVEZETÉS

A Büntető Törvénykönyv célja kettős: *védő és nevelő jellegű*. E kettős cél nem különül el egymástól, hanem a büntetőjogalkotás és jogalkalmazás két oldalát jelöli meg. Kifejezésre juttatja, hogy a büntetés nem öncélú, a társadalom védelmét szolgálja.

A Btk a társadalom védelme érdekében fontosnak tartja az egyéni megelőzést. Ezt elsősorban az elkövetők megjavításával kívánja elérni, de reálisan számol azzal is, hogy egy részüknél ez a célkitűzés nem, vagy csak részben valósítható meg, ezért *nem tagadja a büntetés visszatartó hatásának fontosságát sem*.

A büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. sz. törvényerejű rendelet részletesen szabályozza a szabadságvesztés végrehajtását. A megelőzés érdekében előírja az ítéletben és a jogszabályokban meghatározott joghatárnyok érvényesítését, de a szabadságvesztés legfontosabb céljának a nevelést tartja, hogy az elítélt szabadulása után a társadalomba beilleszkedhessen és tartózkodjon újabb bűncselekmény elkövetésétől.

A törvényekből, valamint a jogalkalmazás jogpolitikai irányelveiből következően a büntetésvégrehajtási testületnek a szabadságvesztés végrehajtására olyan rendszert kell kialakítania és fejlesztenie, amely alkalmas a jogszabályi célok elérésére.

A törvényekben, jogszabályokban a társadalom elvárásai tükröződnek. Azt követelik a büntetésvégrehajtástól, hogy mind hatékonyabban teljesítse feladatát a társadalom védelmében, a bűnözés elleni küzdelemben.

Ebből a kötelezettségből adódóan vált szükségessé a *büntetésvégrehajtási nevelés helyzetének értékelése*, a feltételek felmérése, az adottságokhoz igazodó célok kijelölése és rendszerezése, mindezek alapján a nevelés fejlesztési irányainak meghatározása. Ezáltal olyan hosszabb távú (15—20 évre szóló) *fejlesztési koncepció kimunkálása* vált lehetővé, amely alapot ad a büntetésvégrehajtás elméletének és gyakorlatának korszerűsítéséhez, segítheti a személyi állomány szemléletének helyes irányú formálását, cselekvési egységének erősítését, módszertani kulturált-ságának fejlesztését.

I. A BÜNTETÉSVÉGREHAJTÁSI NEVELÉS FELTÉTELRENDSZERE

Az elítéltek nevelése sajátos, zárt környezetben, ellentmondásos és változó feltételek között valósul meg. Ezek számbavétele a reális nevelési koncepció kiindulópontja.

A nevelés követelményeinek és lehetőségeinek elemzése, továbbá a koncepció megalapozása érdekében szükséges annak

- A) vizsgálata, hogy jelenleg milyen feltételek állnak rendelkezésre a nevelési célkitűzések megvalósításához;
- B) áttekintése, hogy a büntetésvégrehajtási tevékenység milyen ellentmondások között folyik;
- C) összegezése, hogy melyek a büntetésvégrehajtási nevelés elméleti és módszertani alapjai.

A) A nevelési célkitűzések megvalósításához rendelkezésre álló feltételek

1. Jogszabályi feltételek

Mind a Büntető Törvénykönyv, mind az 1979. évi 11. számú törvényerejű rendelet azt a felfogást tükrözi, hogy a joghátrány alkalmazása mellett a szabadságvesztés végrehajtásának lényeges tartalmi eleme az elítéltek nevelése. Az előremutató, a társadalmi fejlődést tükröző törvények nemcsak a követelményeket hangsúlyozzák, hanem kialakították azoknak a jogintézményeknek az összefüggő rendszerét is, amelyek a korszerű, nevelési célzatú büntetésvégrehajtás alapjául szolgálnak. Lehetőséget teremtettek és ösztönöznek arra, hogy a büntetésvégrehajtási testület a kriminálpedagógia és a társtudományainak felhasználásával, az eszközök és módszerek széles körű alkalmazásával törekedjen gyakorlatának elméleti megalapozására, a változó körülményekhez igazodó és hatékony továbbfejlesztésére. Ezáltal megteremtődtek a büntetésvégrehajtási nevelés továbbfejlesztésének jogi feltételei.

2. Elhelyezési feltételek

Az elítéltek elhelyezésének és életkörülményeinek állapota a büntetésvégrehajtás tevékenységét jelenleg és a jövőben is kedvezőtlenül befolyásolja.

Az épületek túlnyomó többsége a századforduló táján épült, ezekben van elhelyezve a fogva tartottak 4/5 része. Az elavult épületek műszaki, esztétikai állapota és célszerűtlen belső elrendezése nehezíti a nevelőmunkát.

Ezek főbb kriminálpedagógiai vonatkozásai a következők:

— A régi börtönépítészeti a bizalmatlanságot, a ridegséget tükrözte; külsőségeiben a társadalomtól való minél teljesebb elszigetelést, belső elrendezésében pedig a fogva tartottak egymástól való elkülönítést szolgálta. Az intézetek túlnyomó többségének ilyen adottságai a korszerű, differenciált nevelési törekvéseket gátolják (például: nem biztosítanak kellő mozgásteret a kisméretű zárak; nem engedik a közösségi foglalkozásokhoz szükséges helyiségek kialakítását; nehezítik az elítéltek pedagógiai szempontú csoportosítását).

Bár a jogszabályokban megszabott fokozatok közötti különbségek a büntetésvégrehajtás során alapvetően érvényesülnek, mégis az elhelyezési körülmények miatt *jellegzetes különbség csak a fegyház és a fogház fokozat között van*. A differenciálás egyéb szempontjai csak mérsékelten érvényesíthetők.

— Az intézetek egyfokozatúvá alakítása, a visszaesők és az első bűntényesek különválasztása, az intézeten belüli nevelési célú csoportosítás szükséges követelmény, ez azonban a jelenlegi elhelyezési körülmények miatt *csak részben oldható meg*.

— Az elhelyezési és életkörülmények a szabadságvesztés végrehajtásához elégségesek ugyan, de a nevelési törekvéseket nem megfelelően szolgálják, egyes vonat-

kozásokban gátolják. *Az elhelyezés gondjait növeli a fogva tartottak létszámának folyamatos emelkedése.* A zsúfoltság a nevelés feltételeiben jelentkező hátrányokat felerősíti.

3. Személyi feltételek

A nevelés eredményessége igényli a személyi feltételek mind teljesebb körű biztosítását.

A nevelői létszám az elmúlt években fokozatosan emelkedett, a feladatok specializálódásához igazodva bővült a pszichológusok, szociológusok, gyógypedagógusok alkalmazásának köre. *Emelkedett a nevelők szakmai, politikai műveltségének színvonala,* gazdagodott eszköztáruk, fejlődtek módszereik. Egyre jelentősebb szerepet töltenek be az intézetek életében.

A fejlődés ellenére a személyi feltételek ma még nincsenek összhangban a nevelőmunka követelményeivel. Ez elsősorban az egy nevelőre jutó elítélt-létszám rendkívül magas voltában, a nevelők emiatti túlterhelésében, a speciálisan képzett szakemberek hiányában, a szakmai hozzáértés gyengeségeiben, a nevelés integráló szerepének kielégetlenségében jelentkezik.

A nevelőmunka személyi feltételeinek további javítása — a nevelői létszám minimális növelése mellett — elsősorban az intézetek belső életének olyan formálásával érhető el, amely összehatásában jobban szolgálja a nevelést. A neveléssel közvetlenül foglalkozó állománynál a szakmai képzésben és továbbképzésben vannak ma még kihasználatlan lehetőségek.

4. Biztonsági feltételek

A nevelés eredményességének feltétele az is, hogy az intézetekben az elítéltek ne tudják kivonni magukat a büntetés végrehajtása alól, a munkavégzéshez, a nevelőmunkához szükséges biztonság, törvényes rend és fegyelem uralkodjon. Bár ez a feladat a büntetésvégrehajtás valamennyi szakterületét érinti, az őrszolgálat szerepe mégis a legjelentősebb.

Az őrzési feladatok ellátása, a szolgálat szervezése igazodik az intézetek körülményeihez, az elítéltállomány összetételéhez. Ez a differenciált őrzési rendszer elősegítette, hogy elkülönüljön a belső őrség szervezete, kialakuljon sajátos munkastílusa. A belső őrség tevékenyen részt vesz az elítéltek körleten belüli életnek irányításában, ellenőrzésében, ezáltal közvetlenül is ellát nevelési feladatokat. A külső őrség biztosítja a fogva tartottak elkülönítését a külvilágtól, megakadályozza illetéktelen személyek, biztonságra veszélyes tárgyak, eszközök ki- és bejutását az intézetbe.

Az intézetek biztonsági helyzete kielégítő, de a nevelési körülmények e rendszeren belül is további finomítást tesznek szükségessé. A differenciált őrzési rendszer elsősorban a műszaki-technikai eszközök szélesebb körű alkalmazásával és szervezési módszerekkel fejleszthető tovább. Ezáltal a biztonsági követelmények megtartása mellett csökkenhet a külső őrök száma, többen tudnak közvetlenül foglalkozni az elítéltekkel.

5. Munkáltatási feltételek

A jogszabály alapján *az elítéltek kötelessége és joga a társadalmilag hasznos munka végzése.*

A büntetésvégrehajtás keretében szervezett munka sajátossága, hogy pedagógiai célzatú és egyben népgazdasági hasznú tevékenység. A munka egyrészt a

nevelés célja (rendszeres munkához szoktatás, munkára nevelés), másrészt a nevelés egyik hatékony eszköze.

A büntetésvégrehajtási testületnek ezért a teljes körű foglalkoztatás stabil rendszerének kiépítése és működtetése, ehhez a feltételek biztosítása is feladata.

A kiépült rendszerben az elítéltek a büntetésvégrehajtás saját vállalatainál, az intézetek ellátásában és fenntartásában, kisebb részben külső munkahelyeken dolgoznak. A munkahelyek szervezettsége, műszaki-technikai színvonala, a gazdálkodás hatékonysága megközelíti a társadalmi átlagot.

A munkáltatás jelenlegi rendszere az elítéltek nevelése szempontjából sajátos és ellentmondásos:

— *Az elítéltek túlnyomó többsége szakképzetlen, nem szokott hozzá a rendszeres és folyamatos munkavégzéshez. A vállalati foglalkoztatás ugyanakkor igényli a nagyüzemi munka követelményeihez való alkalmazkodást és legalább a részműveletekben a szakmai jártasságot.*

— *A büntetésvégrehajtási vállalatok munkáltatási szervezete viszonylag szűk, ezért behatárolt a lehetőség — még szakképzettek esetében is — az egyéni adottságokhoz, képességekhez igazodó munkakörök biztosítására.*

— *A munkáltatás termelési szervezete, profilja olyan, hogy az elítéltek egy része az itt szerzett szakmai ismereteit és gyakorlottságát a szabad életben nem tudja közvetlenül hasznosítani.*

— *A munkakövetelmények közelítenek a társadalomban szokásoshoz, a munkavégzéssel összefüggő anyagi és erkölcsi ösztönzés lehetősége viszont korlátozott, hatékonysága alacsony. Mérsékelt a munka díjazására fordítható összeg, alacsony a teljesítményhez szorosan kapcsolódó juttatások aránya.*

A jelzett ellentmondásokkal együtt is a büntetésvégrehajtás munkáltatási rendszere általában rendeltetésének megfelelően funkcionál, nem oldja meg azonban teljes értékűen a nevelési, a társadalmi beilleszkedést elősegítő feladatait.

A munkáltatási rendszer alapjainak megőrzése mellett ezért olyan irányú fejlesztés szükséges, hogy a népgazdasági hasznosságot, a gazdaságosságot megőrizve és a teljes körű foglalkoztatást fenntartva egyúttal a nevelési célok teljesebben érvényesüljenek.

6. Szervezeti feltételek

A büntetésvégrehajtás szervezetével és irányításával szemben alapvető követelmény az, hogy az egész rendszer, ezen belül az egyes szervezeti egységek összehangolt tevékenysége is a nevelést szolgálja.

A büntetésvégrehajtás szervezetére jellemző funkcionális tagolódás e követelményeknek nem mindenben felel meg.

— *A nevelés mint komplex feladat és a szakszolgálatokra tagolódó szervezet között ellentmondások keletkeznek. A személyi állomány felügyeletet ellátó tagjai még nem alkotnak nevelőközösséget, az elítélteket életük különböző színterein emiatt sem érik egységes hatások. Az ilyen jellegű ellentmondások feloldását célozzák azok az intézkedések, amelyek az elítéltek körleten belüli életének irányítását összehangolják.*

— *A nevelési feladatok differenciáltsága szükségessé tenné sajátos feladatokra szakosodott intézetek létrehozását. Ezt gátolja, hogy az ilyen célra alkalmassá tehető (elsősorban megyei) intézeteket — a közigazgatási szervezethez történő merev igazodás miatt — nem lehet átalakítani.*

— *Ellentmondás az is, hogy a büntetésvégrehajtás szervezete — sajátos irányítási, magatartásszabályozási formák miatt — csak mérsékelten segíti elő a szabadulási utáni beilleszkedést, kevésbé ad módot a társadalomban általában szokásos magatartásformák és viselkedésmódok megtanulására, gyakorlására.*

— A spontán szerveződő, nehezen ellenőrizhető elitélcsoportok működése szaporítja a szervezet ellentmondásait. *Jórészt ismeretlenek azok a csoporthatások, amelyek ez elitélteket érik.* Feltáratlanok azok a mechanizmusok, melyeken keresztül a csoportok sok esetben hibás értékrendet, helytelen magatartásformákat közvetítenek tagjaik számára.

Az ellentmondás csökkentésére az egyéni öntevékenységen és az öntevékeny szervezetek működésén alapuló módszerek alkalmazhatók. Ezek segíthetik a társadalomban általában szokásos magatartásformák és viselkedésmódok elsajátítását, teret adva az elitéltek önállóságának, felelősségérzetének fokozására. Alkalmasak az elitélcsoportok tudatosabb befolyásolására.

A büntetésvégrehajtás szervezete és irányítása nem követte azokat a változásokat, amelyek a munka tartalmában végbementek. A feladatok és az azokat megvalósító szervezetek összhangjának növelése érdekében a szervezeti rendszert és az irányítási módszereket korszerűsíteni kell. A fegyveres testületi jellegből adódó operatív irányítás mellett a nevelés területén erősíteni kell a szakfelügyeleti formákat.

7. Az állami és társadalmi szervek közreműködése

Mivel a bűnözés társadalmi jelenség, a bűnmegelőzés pedig a társadalom védelmét szolgálja, ezért a büntetésvégrehajtási tevékenység hatékonyságát mind az állami szervek, mind a társadalmi szervezetek és tagjaik elősegítik. Ennek formái azonban még kiforratlanok.

a) Az elitéltek nevelése szempontjából kiemelkedő jelentősége van a büntetésvégrehajtással közvetlen kapcsolatban lévő igazságügyi szervek közül a büntetésvégrehajtási bírónak. Ítélezési gyakorlatuk, a különböző ügyekhez szükséges véleményekkel szemben támasztott követelményeik befolyásolják az intézeti szakemberek szemléletét, célkitűzéseiket.

Az utógondozásban a pártfogókkal való együttműködés a büntetésvégrehajtási intézetben megkezdett nevelési folyamat folytatását jelenti a szabad élet viszonyai között. Ennek az együttműködésnek a kiépítése, az alapok lerakása megtörtént.

Az együttműködésben azonban még jelentős kiaknázatlan tartalékok vannak. A büntetésvégrehajtás és az utógondozás egységének, a nevelési, személyiségformálási folyamat töretlen ívének megtartása céljából a nevelők és a pártfogók kapcsolatát az eddigénél szorosabbá és koordináltabbá kell tenni.

b) A büntetésvégrehajtásnak és az utógondozásnak is szüksége van azoknak a körülményeknek az ismeretére, amelyek a nyomozás és az ítékezés során feltárhatók. Jelenleg a bűnüldöző és az igazságszolgáltató hatóságok főleg olyan adatok beszerzésére törekszenek, amelyek saját tevékenységükhöz szükségesek.

A büntetésvégrehajtás által hasznosítható információk vagy nem állnak rendelkezésre, vagy nem jutnak el az intézetekhez.

c) *A büntetésvégrehajtási feladatok megoldásának segítésében fontos szerepük van más állami szerveknek, társadalmi szervezeteknek és a társadalom tagjainak is.* A tanácsok művelődési szakigazgatási szervei, a közművelődés intézményei, a szakszervezetek, a KISZ, a Népfront aktivistái a büntetésvégrehajtás során, majd pedig az utógondozásban nyújtanak jelentős segítséget.

A szabadult elitéltek munkába állítását, beilleszkedésük megkönnyítését a vállalatok, szövetkezetek, intézmények társadalmi szerződések útján biztosítják. E tevékenység fejlesztése azonban új erőforrásokat tárhat fel.

d) A büntetésvégrehajtás nevelési tevékenysége az elitéltek szabadulásakor befejeződik. További sorsukról, beilleszkedésük eredményességéről nevelőiknek nincs információjuk, így az általuk végzett munka hatékonyságát sem tudják

megítélni. A visszajelzés hiánya miatt nincs módjuk arra, hogy e szempontból saját munkájukat értékeljék, az eredményességnek vagy eredménytelenségnek megfelelően megerősödjenek bennük bizonyos törekvések, vagy változtassanak nevelői magatartásukon, módszereiken.

A büntetésvégrehajtási tevékenységnek a bűnmegelőzésben, a bűnözés elleni harcban betöltött szerepe miatt a társadalomnak érdeke, hogy protektív környezetet biztosítson a büntetésvégrehajtási intézetek, a személyi állomány tevékenysége és a szabaduló elítéltek számára.

A társadalom segítő tevékenysége, hatékonyságának és összehangoltságának fejlesztése az előrehaladás feltétele.

B) A büntetésvégrehajtási tevékenységet jellemző ellentmondások

A büntetésvégrehajtás tevékenységét a társadalmi-gazdasági fejlődés szintje, a tudati viszonyok állapota határozza meg. Emellett a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának sajátosságaiából és lényegéből fakadó ellentmondások is befolyásolják.

A büntetésvégrehajtási nevelés fejlesztési koncepciójának kialakításához szükséges ezeknek az ellentmondásoknak a feltárása. Ez erősíti a nevelés elméleti megalapozottságát, segítheti az ellentmondások mérséklését, a káros hatások csökkentésére alkalmas intézkedések és módszerek kidolgozását, ugyanakkor jelzi azokat a korlátokat, amelyek a büntetésvégrehajtási nevelés eredményességi hátráit megszüntetik.

A koncepció kidolgozása szempontjából figyelembe veendő ellentmondások a következők:

1. *A büntetőjog* — bár figyelembe vesz személyes körülményeket is — *a tett, az elkövetett bűncselekmény alapján határozza meg a büntetést és a végrehajtási fokozatot.*

A büntetésvégrehajtás — természetesen figyelembe véve az intézetben meghatározott büntetőjogi elvárásokat — mégis inkább a tettes, a személyiség alapján fogalmazza meg nevelési feladatát, programját, módszereit.

2. *A szabadságvesztés-büntetés, amelynek tartalmi eleme a joghátrány, a megfosztás, korlátozás.* Ebből adódóan a büntetésvégrehajtási nevelés sajátossága, hogy úgy feladata a személyiség fejlesztése, hogy közben kényszerül azt korlátok közé szorítani.

3. *A szabadságvesztés kényszer alkalmazásával jár együtt, amely az elítélten általában szembenállást vált ki.* A nevelés eredményessége ugyanakkor igényli a nevelt aktív közreműködését és együttműködési készségét.

A kényszer és az együttműködés egyidejű jelenléte mind a nevelőben, mind a neveltben konfliktusokat okoz.

4. *A szabadságvesztés végrehajtása zárt intézetekben történik. Ezek totális intézmények: a társadalomban szokásostól alapvetően eltérő, az életrendet részleteiben is szabályozó, az elítélteket kívülről és felülről irányító szervezetek.* Ugyanakkor az a feladatuk, hogy a társadalomba történő beilleszkedésre neveljék és készítsék elő az elítélteket.

Az életmód részletes szabályozása más szervezetre is jellemző. A börtöntől alapvetően eltérő azonban, hogy a negatív hatást ott az önkéntesség bizonyos foka, valamint az intézmény társadalmi megítélése, elfogadása jelentősen csökkenti.

5. *A nevelés egyik fő eszköze a munkáltatás.* Az elítéltek alaptevékenységét jelentő munkáltatás is hordoz ellentmondásokat. A munkáltatásban rejlő és korábban már jelzett ellentmondások gyengítik a nevelés hatékonyságát.

Ezek az ellentmondások a szabadságvesztés-büntetés jellegéből adódnak. Ugyanakkor ellentmondásokat szülnek az adott környezet és körülmények is, amelyek között a büntetésvégrehajtás kifejti tevékenységét. Ezek állandóan jelen vannak, de nem egyforma mértékben érvényesülnek.

Az ellentmondások csökkenthetők, a következmények ellensúlyozhatók, de a nevelés valóságos korlátait jelentik, eredményességét rontják. Még hosszabb időn keresztül reálisan kell számolni azokkal az ellentmondásokkal, amelyek az állandóan növekvő társadalmi elvárások, a korszerű jogszabályok és a büntetésvégrehajtási nevelés feltételei és tényleges eredményei között mutatkoznak.

C) A büntetésvégrehajtási nevelés elméleti és módszertani alapjai

A büntetésvégrehajtási nevelés fejlesztésének feltételrendszeréhez tartoznak és a koncepcióhoz nélkülözhetetlenek azok az elméleti következtetések és módszertani tapasztalatok, amelyek a helyzet reális megítélése mellett egyben körvonalazzák a tudományos kutatások további irányát is.

Az összegzés tükrözi a büntetésvégrehajtási nevelés elméletének jelenlegi állapotát.

1. A nevelés fogalma és tartalma

A büntetésvégrehajtási nevelés a pedagógia kriminálpedagógián keresztül közvetített ismeretanyagán alapuló *emberformáló tevékenység*.

A büntetésvégrehajtás pedagógiája a kriminálpedagógia önálló része, az az ismeretrendszer, amely az elítéltek nevelésével, képzésével, oktatásával foglalkozik, társadalmi beilleszkedésük elősegítését tűzi ki célul.

A büntetésvégrehajtási nevelés az elítéltekre irányuló céltudatos, tervszerű, fejlesztő és korrigáló hatások olyan *összehangolt rendszere*, amely jogszabályi keretek és zárt intézeti viszonyok között az elítélt személyiségéhez igazodó differenciáltsággal segíti a személyiség változását, a társadalmi beilleszkedés és alkalmazkodás képességének és készségének kialakulását.

A definícióból következően a büntetésvégrehajtási nevelésnek *3 fő tartalmi eleme* van:

a) A nevelés hatásrendszer, amely magába foglalja egyfelől azokat a környezeti tényezőket, amelyek irányított befolyást gyakorolnak az elítéltek személyiségére, másfelől azoknak a változásoknak az összességét jelenti, amelyek a nevelés eredményeként létrejönnek.

b) A nevelés folyamat, amely az elítéltet érő hatások és bekövetkező változások egymásra épülő és elválaszthatatlan egységében valósul meg. A nevelés folyamatossága szélesebb értelemben azt jelenti, hogy folytatja, illetve kiegészíti a szabadságvesztést megelőző időszak hatásait, továbbá előkészíti a szabadulás utáni életre.

A szabadságvesztés-büntetés megkezdése előtti idő kiemelkedően fontos szakasza a nevelés szempontjából a büntetőeljárás — a nyomozati, ügyészi, bírói szak — folyamata. Szűkebb értelemben a szabadságvesztés idején érvényesülő nevelést fejezi ki.

Az intézeti nevelés szakaszai egységes folyamatot alkotnak (az elítélt megismerése, a nevelés konkrét programjának kialakítása, a nevelési tevékenység meg-

szervezése, a nevelési eredmény értékelése, a szabadulásra felkészítés, az utógondozás és a pártfogó felügyelet előkészítése). Ez a folyamat nem mindig felfelé ívelő és egyenes vonalú, szakaszainak egymásutániséga is változik.

A nevelési folyamatban az elítéltnél jelentkeznek kritikus helyzetek, konfliktusos szituációk, válságszakaszok is. Nem ritkák az emocionális feszültségek, szorongások, depressziós megnyilvánulások, visszaesés a korábbi neveltségi szintre. Ez azt igényli, hogy *a nevelési folyamatot az elítélt személyiségalakulásának dinamikája szempontjából a nevelők állandóan vizsgálják, elemezzék és értékeljék*, ennek megfelelően válasszák meg az alkalmazott eszközöket és módszereket is.

c) A nevelés konkrét tevékenység, amely magában foglalja mindazokat a pedagógiai beavatkozásokat, amelyek az elítélt viselkedésének, magatartásának alakulását, személyiségének változását befolyásolják. Felöleli különösen az egyéni és csoportos foglalkozásokat, a személyi állomány részéről alkalmazott bánásmódot, az elítélt jogainak biztosítását, kötelességeinek számonkérését; a követelménytámasztást és értékelést; az oktatást és képzést; mindazt a tevékenységet, amelyet nevelési célból fejtenek ki.

2. A nevelés alapelvei

A büntetésvégrehajtási nevelés legfontosabb sajátosságait és a gyakorlatból levont törvényszerűségeit a büntetésvégrehajtási nevelés alapelvei rögzítik. Ezek az alapelvek az elítéltek nevelésében általánosan érvényesülnek, mert a szabadságvesztés alatt végzett nevelés egészsére vonatkoznak, meghatározóan hatnak a nevelés tartalmára és módszereire, vezérfonalul szolgálnak a nevelési gyakorlat számára.

Az elítéltek nevelésének alapelvei:

- a) az egyéniesítés elve,
- b) a nevelési ráhatások egységességének elve,
- c) a szabadulás utáni beilleszkedésre irányultság elve,
- d) a nevelés céljaihoz való aktív viszony kialakításának elve,
- e) az elítéltek közösségi nevelésének elve,
- f) az erkölcsi, politikai és kulturális befolyásolás komplex alkalmazásának elve,
- g) a munkára és munkával történő nevelés elve,
- h) a neveléshez szükséges szigor és a szocialista humanizmus együttes alkalmazásának elve,
- i) az állami és társadalmi szervek nevelésben való közreműködésének elve.

3. A nevelés sajátosságai, programja

A büntetésvégrehajtási nevelés programja abból az alapállásból indul ki, hogy minden ember formálható, nevelhető elítélt nincs. A nevelés eredményessége azonban számos okból eltérő, sőt ez a tevékenység egyedi esetekben eredménytelen is lehet. Ez nem az elvi alapállást teszi bizonytalanná, hanem a gyakorlat nehézségeit fejezi ki és szoros összefüggésben van az elítéltek nevelésének sajátosságaival.

A büntetésvégrehajtási nevelés sajátosságát a társadalom más területein folyó neveléshez képest a nevelés alanyai, a nevelési helyzetek és körülmények, valamint a rendelkezésre álló időtartam terjedelme adják.

A szabadságvesztésre ítélték általában felnőtt korúak, büntetésük megkezdésekor többnyire már kialakult életszemlélettel, megszilárdult szokásokkal és magatartásmóddal rendelkeznek. Összetételük heterogén életkoruk, műveltségük, szakképzettségük, erkölcsi színvonaluk, érzelmi és gondolatviláguk, családi helyzetük, egészségügyi állapotuk és az elkövetett bűncselekmény szempontjából.

A sajátosságok miatt az elítéltek nevelésének programja a szocialista pedagógiához viszonyítva olyan minimális program, amely *alkalmassá tehet a társadalomba*

történő beilleszkedésre, de nem garantálhatja az életvitel tartós befolyásolását. A büntetésvégrehajtás nem vállalhatja magára a családi és iskolai nevelés, a szakképzés, a szocializációs folyamat minden funkcióját.

4. A nevelés módszerei

A büntetésvégrehajtási nevelés módszertanának kiindulópontja az általános pedagógia módszertana, amelyet elsősorban a kriminálpedagógia közvetít, de forrásként használhatók más tudományoknak azok az eredményei is, amelyek a személyiségformálás módszereire, eszközeire vonatkoznak. Az egyes módszerek a büntetésvégrehajtás céljainak és körülményeinek figyelembevételével kialakított nevelési eljárásokban ötvöződnék.

A nevelési eljárások három területre irányulnak:

a) *Az elítéltek életviszonyainak alakítására úgy, hogy a nevelési céloknak megfelelő irányú hatások keletkezzenek.*

b) *Az elítéltek cselekvéseinek szabályozására úgy, hogy egyes tevékenységformák gyakoroltatása, erősítése, mások tiltása, csökkentése váltsa ki a kedvező hatást.*

c) *Az elítéltek felfogásának alakítására úgy, hogy változzon értékrendszerük, bővüljenek ismereteik, erősödjenek a beilleszkedésre irányuló törekvéseik.*

Mindhárom területre irányuló nevelési eljárások lehetnek közvetlenek és közvetettek. A közvetlen eljárások az elítéltek nevelésével megbízott személyeknek az elítéltekre gyakorolt személyes, valamint a felügyelet általános magatartásának hatásán alapulnak. A közvetett eljárások az elítéltek egymásra gyakorolt hatásának irányítására, közösségi tevékenységük megszervezésére irányulnak, a közösség személyiségformáló hatásainak érvényesülésére adnak lehetőséget.

Általánosan alkalmazható módszerek a büntetésvégrehajtási nevelésben sincsenek. Megfelelő eredmény a különböző módszerek váltogatásával, az egyénre szabott módszerkombinációk alkalmazásával érhető el.

A büntetésvégrehajtásban a pedagógiai módszerek mellett funkcionális szerepük van a terápiás eljárásoknak (például: személyiségzavarban szenvedőknél, továbbá az időlegesen pszichésen zavart állapotban lévőknél). Ilyen esetekben a pedagógiai és kriminálpedagógiai módszerek általában hatástalanok, a pszichológia és a pszichiátria módszereire van szükség.

5. A nevelés hatékonysága

A nevelés hatékonyságát nem lehet elválasztani a büntetésvégrehajtás és az egész büntető igazságszolgáltatás hatékonyságától. *A nyomozásnak és az ítélkezésnek is van személyiségformáló szerepe, de fontos az utógondozás, a szabadulás utáni környezet hatása is. Ezért különösen nehéz olyan hatékonysági mutatókat kimunkálni, amelyek kizárólag a szabadságvesztés végrehajtásának eredményességét dokumentálnák. A hatékonyság fenntartására szokásos felhasználni a visszaesések alakulásának mérőszámait. A bűnisméltlés bizonyos fokig jelzi ugyan, hogy az előző büntetés nem érte el célját, ténye azonban nem vezethető vissza pusztán az előző büntetés sikertelenségére. A megítélésben a büntetés által kiváltott hatáson kívül számolni kell a szabadulás utáni társadalmi környezet hatásával is, amely meghatározott irányba befolyásolta az elítéltet. Így csak a visszaesések mértéke nem lehet a büntetésvégrehajtás hatékonyságának mérőszáma és nem ad támpontot a nevelés eredményességére.*

A nevelés eredménye úgy is meghatározható, mint törekvés kialakulása az elítéltben arra, hogy szabadulás után bűncselekmény elkövetése nélkül fog élni. A szabadulás időszakában kialakuló beilleszkedési szándék így a hatékony nevelés jele lehetne. A szándék megléte, őszintesége azonban nem mérhető. Ugyanakkor

büntetésvégrehajtási intézet körülményei között csak mérsékelt lehetőség van annak vizsgálatára, hogy a deklarált szándékkal összhangban vannak-e a tettek. Az elítéltek beilleszkedési szándékának vizsgálata ezért a gyakorlatban nem lehet a nevelés hatékonyságának mérőszáma.

A nevelés feltételei oksági kapcsolatban vannak a hatékonysággal. Az intézetek körülményei, a személyi állomány szaktudása, szemlélete, az alkalmazott módszerek, eszközök célszerűsége meghatározója és alakítója lehet az eredményességnek. Így a feltételek vizsgálata, elemzése segíthet a hatékonyság egyik összetevőjének értékelésében.

Az elítéltek viselkedésének megfigyelése és vizsgálata is lehetőséget ad bizonyos következtetésekre. Vannak olyan megnyilvánulások, képességek, melyek az intézeti élet körülményei között is utalnak a szabadulás utáni viselkedésre. Ugyanakkor megállapítható, hogy a büntetésvégrehajtási nevelés hatékonyságának mérésére ma még nem állnak rendelkezésre megfelelő módszerek.

A fentiekben ismertetett és hasonló eljárások csak közvetve és kis valószínűséggel mutatják az eredményességet. A nevelés fejlesztésének ugyanakkor fontos feltétele, hogy mód legyen az elvi megfontolásokon túlmenően a végrehajtás gyakorlatában is kipróbálni minél több eljárást, összemérni hatékonyságukat, keresni a legnagyobb eredményre vezető módszereket. Az illetékes szerveknek hosszú távon törekedni kell ennek megvalósítására.

Összefoglalva a büntetésvégrehajtás feltételrendszerének értékelését, megállapítható, hogy e feltételek általában alkalmasak a szabadságvesztésre ítélt büntetésének végrehajtására, a törvény által meghatározott cél, a nevelés megvalósítására. Ugyanakkor több területen a növekvő követelmények és a lényegesen lassabban javuló feltételek között a jelentős erőfeszítések ellenére sincs megfelelő összhang. *A jogszabályok teljes értékű hatályosulása is csak folyamatos fejlődés eredménye lehet.* Ezért indokolt a feltételek reális számbavételével, a célok pontosabb meghatározásával, tudatosabb és célravezetőbb módszerek kijelölésével, tehát a nevelési koncepció kimunkálásával a büntetésvégrehajtás követelményrendszerének és gyakorlatának továbbfejlesztése.

II.

A BÜNTETÉSVÉGREHAJTÁSI NEVELÉS FEJLESZTÉSÉNEK KONCEPCIÓJA

A büntetésvégrehajtási nevelés fejlesztési koncepciójának az a szándéka, hogy

- a nevelési tevékenységet fejlessze és hatékonyabbá tegye,
- a követelményeket pontosan meghatározza,
- a nevelési célok és feltételek közötti ellentmondásokat tompítsa.

Ezt úgy igyekszik megvalósítani, hogy egyben érvényesíti a büntetőjogi büntetés tartalmát, a törvényből, illetőleg a jogerős bírósági ítéletből származó, a társadalmi értékítéletet is megfogalmazó joghátrányt.

A nevelési koncepció arra törekszik, hogy a stabilitás és a megújulás összhangját érvényesítse, megőrizze a bevált elemeket, kiegészítse és a változó körülményekhez igazítsa a módszereket, továbbfejlessze a büntetésvégrehajtási nevelés elméletét és gyakorlatát.

A) A bűnözés várható alakulása

A bűnözés társadalmi jelenség, alakulása számos körülménytől függ. A bűnelkövetők számának és összetételének változása meghatározóan hat a büntetésvégre-

hajtási tevékenységre, ezért a következő időszak bűnözési helyzetének prognosztizálása kiindulópontja a nevelési koncepciónak.

1. A bűnözés terjedelme

A bűnözés terjedelmében, az ismertté vált bűncselekmények számában *lényeges változás hosszú távon nem várható*. Számolni kell azonban azzal, hogy lesznek évek, amikor átmenetileg növekszik, más években csökken az elkövetők száma.

2. A bűnözés összetétele, struktúrája

A bűnözés szerkezete és összetétele előreláthatólag a jelenlegihez képest lényegesen nem változik. Ezen belül várhatóan növekszik azonban az erőszakos bűncselekmények száma, számolni lehet újabb bűncselekmény formákkal (például: a kábítószerral visszaélés) és újabb elkövetési módokkal (például: szervezett, nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező elkövetők).

Valószínűleg *szaporodni fog a közlekedési bűncselekmények száma*. A megnövekedett idegenforgalom, valamint a nemzetközi bűnözésben tapasztalható irányzatok hatására *emelkedés várható a vám- és deviza-bűncselekményekben*.

Vannak a társadalmi-gazdasági fejlődésnek olyan elemei, amelyek kriminogén hatása érvényesül a nagyon elleni bűncselekmények számának növekedésében.

A bűnözésben megnő a fiatalok és fiatal felnőttek elkövetők száma.

3. Az elítéltek összetétele

A bűnözés jellegének alakulása, valamint a demográfiai változások következtében várhatóan *megnövekszik a férfiak, különösen a fiatalok, valamint a fiatal felnőttek korosztályba tartozó elítéltek száma*. Nem lehet számítani a cigány származású elítéltek magas arányának csökkenésére sem.

Hosszabb távon számolni kell a szabadságvesztésre ítélt kultúrsvonalának, iskolázottságának alacsony szintjével. Várhatóan emelkedik a kóros személyiségű, az alkoholizmus és más személyiségzavar miatt gyógyító-nevelésre szoruló elítéltek aránya.

A visszaeső elítéltek száma feltételezhetően nem csökken, esetleg bizonyos mértékben emelkedik.

a) A bűnözés esetleges emelkedését a szabadságvesztéssel nem járó büntetések alkalmazása várhatóan nem fogja olyan mértékben ellensúlyozni, ami a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt számát mérsékelné. Ezért a büntetésvégrehajtásnak tartósan be kell rendezkednie a jelenlegihez hasonló, illetőleg annál nagyobb elítéltiltszám megfelelő elhelyezésére és ellátására. Ez a helyzet megköveteli az egész büntetésvégrehajtási rendszer, tevékenység további differenciálását is.

b) Az elítéltek várható összetétele miatt az anyagi és szellemi erőket célirányosabban kell koncentrálni a fiatalok és az elsőbűntényes felnőttek nevelésére.

c) A személyiségzavarban szenvedő elítéltek gyógyító-nevelése érdekében fejleszteni kell e területen a nevelés személyi, tárgyi és szakmai feltételeit.

d) *Az oktatás továbbra is alapvető feladat*. Megkülönböztetett figyelmet kell fordítani az elítéltek összetételét figyelembe vevő szervezett általános iskolai oktatás feltételeinek biztosítására. Bővíteni kell a középfokú, valamint a szakirányú képzést, továbbá a művelődési lehetőségeket.

e) A hosszú tartamú szabadságvesztésre ítéltknél nagyobb *hangsúlyt kell helyezni a szabadságvesztés káros hatásainak kivédésére, illetőleg csökkentésére*. Ennek érde-

kében erősíteni kell a reszocializálást elősegítő kapcsolatok fenntartását, javítani az átmeneti csoportokban végzett nevelőmunkát.

f) Az elítéltek jelentős hányadánál továbbra is számolni kell a rövid büntetési idővel és ebből adódóan a nevelési célkitűzések megvalósításának mérsékeltbb lehetőségeivel.

B) A nevelési célok továbbfejlesztése és differenciálása

A szabadságvesztés során zömében olyan elítéltekkel kell foglalkozni, akik a bűncselekmény elkövetésével a társadalomba való beilleszkedésük kisebb vagy nagyobb zavarait bizonyították.

A büntetésvégrehajtási nevelésnek ezért elsősorban a személyiség negatív irányultságának megváltoztatására kell törekednie. Ebből következően: más nevelési feladatokat kell megvalósítani a gondatlan elkövetőknél, mint a bűncselekmények szándékos elkövetőinél, különbséget kell tenni a vagyon elleni bűncselekmények tetteseinek és a garázda, erőszakos bűncselekmények elkövetőinek nevelése között; más feladatok kerülnek előtérbe a többszörösen visszaesőknél, mint az első büntényeseknél. *Sajátos feladatot jelent a változatlanul nagy számú cigány származású elítéltek nevelése.* Megfelelő bánásmódot, körültekintően megválasztott módszereket igényelnek a vallásos világnézetű elítéltek. Mindez szükségessé teszi a nevelési tevékenység differenciálását.

Büntetésvégrehajtási nevelési szempontból a differenciálás: az egységes szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának speciális megszervezése. Olyan eszköz, amely a nevelésben az elítéltek személyiségéhez és összetételéhez igazodva különbséget tesz a nevelési cél és feladatrendszeren belül.

1. A differenciálás jogi szempontból elsődlegesen a büntetésvégrehajtási fokozatokban valósul meg. Az intézetekben emellett egyéb szempontok is érvényesülnek. A nevelés eredményessége érdekében szükséges, hogy mind a fokozatokon belül, mind az intézetek között bővüljön a speciális csoportosítás lehetősége. Törekedni kell arra, hogy *eltérő bánásmód* érvényesüljön az átlagos személyiségű, más a kriminális személyiségű elítéltek esetében, ismét más csoportba tartozzanak a kóros személyiségűek.

2. *A büntetésvégrehajtási nevelés általános célja:* elősegíteni, hogy az elítélt szabadulása után beilleszkedjen a társadalomba, és újabb bűncselekményt ne kövessen el. Ez a cél a büntetésvégrehajtás során végzendő tevékenységek fő irányát határozza meg.

Az elkövetők azonban konkrét körülményekkel és személyiséggel rendelkeznek, nem általában, hanem meghatározott cselekmény elkövetésével sértették meg a törvényeket. A nevelés éppen ezért mindig egyéni, speciális nevelési eljárások alkalmazását, egyéni nevelési célok elérését követeli meg. Az elítéltek bizonyos csoportjai rendelkeznek olyan közös jellemzőkkel, amelyek az általános és az egyes között tipikus nevelési célrendszer kialakítását teszik lehetővé. A csoportképzés ismérveként elsősorban a végrehajtási fokozat, a szabadságvesztés időtartama, az elkövetett bűncselekmény és az elítéltek bizonyos személyes jellemzői kaphatnak szerepet.

Az általános célok a tevékenység fő irányainak meghatározói, a tipikus célok bizonyos csoporttulajdonságokkal rendelkező elítéltek nevelésének szervezetét meghatározó elvek, az egyéniesített, adott személyiségre épülő célok pedig a nevelő-tevékenység alapjait képezik. Mindez együtt alkotja a nevelési célrendszert.

A nevelési célok a nevelési folyamat közbeeső vagy végső állomásait jelentik. Megvalósításuk különböző nevelési eszközök és módszerek megválasztását és al-

kalmazását igényli. Ez jelenti — az osztályozással és csoportosítással együtt — a nevelés differenciáltságát. Mindezek alapján indokolt, hogy a nevelési folyamat mellett a célok is differenciálódjanak, hogy az általános célkitűzések mellett nagyobb szerepet kapjanak a tipikus és egyéni nevelési célok.

A fő törekvési irányok a következők:

a) Az előzetesen letartóztatotknál nem kifejezett nevelési cél, hanem nevelési célzatú tevékenység érvényesül. Ennek az a feladata, hogy *segítsen át a büntető-eljárás okozta kríziseken*, és segítse a büntetésvégrehajtási intézeti viszonyok közé történő beilleszkedést.

Intézni kell szociális ügyeiket, segíteni őket kapcsolataik fenntartásában. Gondoskodni kell kulturális ellátásukról. A valószínűsíthető szabadságvesztés alatti nevelés sikere érdekében a lehetőségekhez képest meg kell ismerni őket.

b) *A rövid tartamú* (1 évet meg nem haladó) szabadságvesztésre ítélték nagy része első büntényes, akiket viszonylag kisebb súlyú bűncselekmény elkövetéséért vontak felelősségre. Általában intenzív személyiségformálásra a szabadságvesztés rövid időtartama nem ad lehetőséget. Náluk a nevelési cél *a személyiségben meglévő pozitív vonások erősítése*, bizonyos magatartásformák és viselkedésmódok fejlesztése. Ezért elsősorban a fegyelmezett munkára és viselkedésre nevelés hozhat eredményt.

A rövid időtartamú ítélettel rendelkezők között nagy számban vannak olyan elítéltek, akiknek az előzetes letartóztatás beszámítása miatt a jogerős ítéletük kiszabása után csak néhány hét vagy egy-két hónap a hátralévő büntetési idejük. A jogerős szabadságvesztés töltése végső soron itt a szabadulásra való felkészítés időszakával esik egybe. Ezeknél az elítélteknél a rendelkezésre álló időt elsősorban arra kell felhasználni, hogy reális, megvalósítható élettervet alakítsanak ki és erősödjön bennük az akarat ennek megvalósítására.

c) *Az egy-három év közötti időtartamra elítélteknél* — bár összetételükben rendkívül heterogén csoportot alkotnak — az időtartam függvényében megnő a nevelői beavatkozások gyakorisága, intenzitása és ez *határozottabb nevelési célok* kitűzésére ad módot. (Például: ilyen a szociokulturális színvonal emelése, általános és szakmai képzettségük növelése.)

Náluk a személyiség határozottabb befolyásolása is célul tűzhető, ezért szükséges és lehetséges az intenzívebb személyiségfejlesztő módszerek alkalmazása is.

d) *A hosszabb tartamú* (3 évet meghaladó) szabadságvesztés esetében az említett feladatok mellett fokozottan van szükség a börtönártalmak kivédésére, a rehabilitációra. Nehezebb feladat az ilyen elítélteknél a családi, társadalmi kapcsolatok fenntartása, szabadulásuk és utógondozásuk előkészítése. A viszonylag hosszabb büntetés a nevelési folyamat pontosabb, körültekintőbb megszervezését, rész-célok kitűzését, *a nevelési folyamat gyakoribb értékelését igényli* és teszi lehetővé. A szabadulás előtti időszakban intenzívebben kell velük foglalkozni.

e) *A fiataloknál és a fiatal felnőttek* egy részénél — mert még nincs kialakult, megszilárdult személyiségstruktúrájuk — *nagyobb a lehetőség személyiségük formálására*. Ezért indokolt számukra az átlagosnál jobb nevelési feltételek biztosítása. Más csoportokhoz képest nagyobb gondot kell fordítani az eredményes életvitel és pályakezdet feltételét képező általános és szakmai műveltség megszerzésére. Fontos a családi, a munkahelyi és egyéb társadalmi kapcsolataik erősítése, közösségi magatartásuk fejlesztése. Az érzelmi, akaratú vonásaik gazdagítása érdekében intenzív terápiás személyiségformáló módszerek alkalmazása is indokolt lehet.

f) *Az először szabadságvesztést töltő elítélteknél* fokozottan jelentkezik az a státusz és presztízs veszteség, amely nehezíti a börtönélet elviselését és a szabadulás utáni beilleszkedésüket. Speciális tanácsadással, felkészítéssel szükséges ennek ellensúlyozása. Ezekben az esetekben a büntetésvégrehajtási intézetben *fontos*

feladat a kriminális fertőzés, a „börtöniskola” hatásának ellensúlyozása, a bűnözői értékrend átvételének megakadályozása.

g) A többszörös visszaesőknél behizonyosodott, hogy a társadalmi nevelés sikerelensége után a büntetésvégrehajtási nevelés sem érte el a célját. Megváltoztatásuk megkísérlése mégis kötelesség. Ennél a csoportnál a büntetésvégrehajtás visszatartó hatásának kell hangsúlyosabbá válnia, emellett — mint például a szigorított őrizeteseknél — keresni kell az intenzívebb személyiségformálás lehetőségét is.

h) Az alkoholisták és az egyéb kóros személyiségzavarban szenvedők gyógyító-nevelési speciális feladatot jelent. A feladat kettős: egyrészt a betegség különböző terápiás módszerekkel történő gyógyítása, ezzel a nevelés, a pedagógiai módszerek alkalmazhatóságának az előkészítése, másrészt a gyógyultaknál a betegségbe történő visszaesés megelőzése, az elítélt figyelemmel kísérése a gyógyulás utáni időszakban, valamint szükség esetén speciális utógondozásuk megszervezése.

i) A gondatlan elkövetők életvitele, gondolkodásmódja és a bűncselekmény elkövetése között általában nincs szerves kapcsolat. A bűncselekmény hátterében a legtöbb esetben kisebb súlyú negatív személyiségvonások húzódnak meg. A gondatlan elkövetőknél a nevelési cél: a felelősségérzet fejlesztése és a felelősségteljes magatartás gyakoroltatása. Ennek egyik alapvető módszere az öntevékenységek kibontakoztatása.

A felsorolt differenciált nevelési célok és módszerek további elméleti és módszertani elemzést, fejlesztést igényelnek. A fejlesztés az egyéniesítéshez vezető újabb lehetőségek meghatározására, komplexebb csoportképző elvek és ismervek kidolgozására irányul.

C) A nevelés fejlesztésének feladatai

1. Az elítéltek nevelési fejlesztésének irányai

A büntetésvégrehajtási nevelés hatékonyságának növelése érdekében alapvető feladat a nevelési célokhoz jobban illeszkedő formák, módszerek alkalmazása.

a) Fontos feladat az elítéltek műveltségének, iskolázottsági szintjének növelése.

— Az általános iskolai oktatásban emelni kell a tanulmányi munka színvonalát, javítani a tanulmányi eredményeket, csökkenteni a lemorzsolódást.

— A középiskolai oktatásban részt vevők számát növelni kell elsősorban a fiatalabb korosztályok körében. Felülvizsgálva a jelenlegi gyakorlatot, a lehetőségekhez mérten néhány intézetbe célszerű koncentrálni a középfokú oktatást.

A beindult kísérletekre alapozva meg kell teremteni az elítéltek gyógypedagógiai oktatásának személyi, szervezeti kereteit. Különös figyelmet kell fordítani a szellemileg fogyatékos, értelmileg és szociálisan visszamaradt elítéltek — különösen a fiatal és a fiatal felnőtt korúak — gyógypedagógiai nevelésére.

b) A szellemi elszigeteltség csökkentése, a kulturális értékek elsajátítása érdekében hatékonyabb, komplex közművelődési tevékenységre van szükség.

— Szakszerűvé kell tenni a könyvtári munkát, jobban felhasználni az olvasást a nevelésben.

— Célzottabbá, tudatosabbá kell tenni az ismeretterjesztést, törekedve a nevelési rendszerbe történő fokozottabb beillesztésére, korszerűbb formák alkalmazására.

— A tömegkommunikációs eszközök felhasználását minőségében kell fejleszteni, tudatosabban állítva a kulturális, erkölcsi nevelés szolgálatába a sajtót, a filmeket a TV és a rádió műsorait.

— Az elítéltek szabadidejének felhasználását szervezettebbé, színesebbé kell tenni. A cél az legyen, hogy a szabadulás utáni időszakban is folytatható művelő-

dési szokásokat sajátítsanak el és gyakoroljanak az intézeti körülmények között, különös figyelemmel az egészséges életmód, kulturált szórakozás és művelődés iránti igény felkeltésére.

c) Kiemelt feladatként kell kezelni az elítéltek egyéni nevelését.

— Olyan légkört kell teremteni valamennyi intézetben, amelyben helyet kap az elítéltek egyéni problémáival való rendszeres foglalkozás és azok megoldásának segítése.

— Javítani kell, teljesebbé kell tenni az elítéltek megismerését, *személyiségük kritikus jegyeinek feltárását.*

Célszerű bővíteni a megismerés érdekében használt módszereket, tudatosabbá tenni az egyéni nevelési módszerek alkalmazását. Nagyobb hangsúlyt kell adni a helyes, eredményre vezető nevelői magatartás megválasztásának.

d) Fejlesztteni kell a *csoporthatást* a nevelésben, hatékonyabbá kell tenni és bővíteni a csoportos foglalkozási formákat.

e) Az arra rászoruló elítélteknél a pszichoterápia és szocioterápia egyéni és csoportos formáinak és módszereinek felhasználásával *elő kell segíteni a pszichés torzulások, a társadalmi beilleszkedési zavarok felszámolását.* Közöttük kapjon nagyobb szerepet a társadalmi beilleszkedés szubjektív és objektív feltételeinek megteremtésére irányuló törekvés.

f) A szabadulás utáni beilleszkedés megkönnyítésére, a börtönártalmak mérséklésére fejleszteni és *szélesíteni kell az elítéltek öntevékenységére épülő nevelési formákat.* Az önkormányzati elemek ésszerű alkalmazásával, nagyobb önállósággal, a demokratikus vonások erősítésével elő kell segíteni a közösségi élet normáinak elsajátítását, az egyéni öntevékenység, kezdeményezőkézség, felelősségérzet kibontakozását és megerősítését.

g) Szélesíteni kell *az elítéltek testi nevelését* az egészség és a fizikai kondíció megőrzése, valamint a szabadulás utáni egészséges életmódra nevelés érdekében.

2. A nevelés tárgyi feltételeinek fejlesztésével kapcsolatos feladatok

A tárgyi feltételek közül a jelenlegi és a következő tervidőszakban elsősorban az *elhelyezési körülmények szorulnak javításra*, bővítésre, mind a lakóhelyiségek, mind pedig a közösségi helyiségek vonatkozásában.

a) A zsúfoltság csökkentése, a differenciálási irányelvek érvényesítése és általában a nevelési feladatok megvalósítása érdekében szükséges mintegy 3500—4000 új férőhely létrehozása. Törekedni kell arra, hogy a *munkáltatásban részt vevő kooperációs partnerek fokozottabban segítsenek az elítéltek férőhelyeinek bővítésében.*

b) Új létesítmények építéséig, illetve a férőhelyek más úton történő bővítéséig is keresni kell az elhelyezési feltételek javításának lehetőségeit. Ennek érdekében intézetenként ki kell dolgozni egy olyan programot, amely a rendelkezésre álló eszközök ésszerűbb felhasználásával *növeli a közösségi helyiségek, tantermek számát*, csökkenti az intézetek zsúfoltságát.

c) A tárgyi feltételek javítása érdekében felül kell vizsgálni az erre felhasználható pénzeszközök költségvetési tervezési és gazdálkodási rendszerét, a vállalati pénzeszközök nagyobb arányú mobilizálásának lehetőségét.

3. A személyi feltételek javításával kapcsolatos feladatok

Az elítéltek nevelésével közvetlenül foglalkozók számának szerény növelése mellett szükség van szakmai tudásuk, módszertani kultúrájuk, hivatástudatuk fejlesztésére, a szakszolgálatok együttműködésének javítására, az egész személyi állomány pedagógiai ismereteinek bővítésére.

a) A nevelői létszám differenciált megnövelésével hosszabb távon el kell érni

hogy *egy nevelőre a felnőttkorúaknál 50—70, a fiatalokúaknál és a gyógyító-nevelésre szorulóknál legfeljebb 20—30 elítélt jusson.*

b) Az eddigieknél nagyobb létszámot kell biztosítani a fiatal felnőttek, a szigorított őrizetesek, az átmeneti csoportba helyezett nevelésére. Ezeknél a speciális feladatoknál lehetőleg *30—40 fős csoportokkal* foglalkozzon egy nevelő.

c) Gondoskodni kell arról, hogy a speciális szakismeretet igénylő munkakörökben *felkészült szakemberek* dolgozzanak.

A nagyobb létszámot befogadó országos végrehajtó intézetekben 3—4 fővel dolgozó *pszichológiai laboratóriumokat* kell szervezni.

A közművelődési feladatok nagyságától, összetettségétől függően a nagyobb intézetekben indokolt *függetlenített népművelő* foglalkoztatása.

A gyógypedagógiai oktatás és nevelés fejlesztésének érdekében egyes intézetekben nagyobb számban kell megfelelő szakképesítéssel rendelkező gyógypedagógust alkalmazni.

d) A felsőfokú végzettséggel rendelkező *fiatal nevelőknél erősíteni kell a hivatástudatot*, az alkotókedvet, a kezdeményezőkézséget. Ennek feltétele az intézetekben a jó munkahelyi légkör, a megfelelő munkafeltételek. Szakmai ismereteik felfrissítése és fejlesztése érdekében meg kell teremteni a differenciált továbbképzést és posztgraduális képzést.

e) A nevelési szolgálat beosztottai részére a munka jellegétől függően egyedi esetekben, egy-egy foglalkozásra vonatkozóan szolgálatban is lehetővé kell tenni a civilruha viselését. Ennek érdekében vegyesruhás normába kell átsorolni őket.

4. *A munkáltatás fejlesztésével kapcsolatos feladatok*

A teljes körű foglalkoztatás és a hatékonyság biztosítása mellett el kell érni, hogy az elítéltek foglalkoztatásában a nevelési célok is teljesebben érvényesüljenek.

a) A munkavégzés, mint nevelési eszköz, segítse elő a szabadulás utáni beilleszkedést. Ezért az *elítéltek foglalkoztatási rendszere* a lehetséges mértékben *közélszen azokhoz a körülményekhez, melyek a társadalomban általában szokásosak.*

b) A munka megszervezése minimális követelményként szolgálja a rendszeres, folyamatos, fegyelmezett munkavégzés elsajátítását és gyakorlását, a munkakövetelményekhez, teljesítménykövetelményekhez szükséges képességek fejlesztését.

Ezen túl törekedni kell arra, hogy a foglalkoztatás szerkezetének bővítésével legyen lehetőség egyrészt az *egyéni adottságoknak megfelelőbb foglalkoztatásra, másrészt olyan szakismeret és gyakorlat elsajátítására, amelyet az elítéltek szabadulásuk után is hasznosíthatnak.*

c) Erősíteni kell az elítéltek érdekeltségét a fegyelmezett munkavégzésben. Bővíteni kell a munkavégzéssel összefüggő, ösztönzésre rendelkezésre álló pénzügyi eszközöket, növelni a teljesítményhez szorosan kapcsolódó juttatások arányát. Elő kell készíteni olyan jogszabályi rendezést, hogy *társadalombiztosítási szempontból a fogvatartás alatt végzett munka beszámítható legyen a folyamatos munkaviszonyba.*

d) A foglalkoztatott elítéltek irányításával, felügyeletével megbízott büntetés-végrehajtási dolgozóknak termelésirányítási feladataik megoldása mellett fokozottabban kell résztvenniük az elítéltek nevelésében. Ehhez szervezeten elő kell segíteni a szükséges pedagógiai ismeretek megszerzését.

e) Az elítéltek összetételének, büntetési idejüknek megfelelően differenciáltan kell fejleszteni a szakirányú képzést.

— *A fiatalokúaknál, a fiatal felnőtteknél, a hosszabb tartamú szabadságvesztésre ítéltelnél bővíteni kell a szakmunkásképzést.*

Ahol erre a feltételek biztosíthatók, a vállalati profiltól eltérő, a népgazdasági igényekhez igazodó irányokban is kell képzést szervezni.

— *Az elítéltek nagyobb részénél csak a betanított, emelt szintű betanított munkásképzésre van lehetőség.* Szükséges azonban ennek fejlesztése is, elsősorban a szabadulás utáni beilleszkedést megkönnyítő irányokban.

5. A szervezet és irányítás fejlesztésével kapcsolatos feladatok

A nevelési feladatok végrehajtása e tevékenység szervezeti kereteinek korszerűsítését igényli. A korszerűsítés iránya az intézményhálózat differenciáltabbá tétele, valamint a büntetésvégrehajtási intézetek belső szervezetének olyan átalakítása, amely kedvezőbb feltételeket teremt az egységes nevelőmunkához.

a) Részletesen ki kell munkálni és a gyakorlatban megvalósítani, hogy a büntetésvégrehajtás egész területének, valamennyi szervezeti egységének a nevelés érdekében kell munkálkodnia.

Ezért az intézetekben szervezeti intézkedésekkel is elő kell segíteni az elítéltek életének, munkájának irányítását végző *szakszolgálatok együttműködését*. A szervezet szükséges mértékű funkcionális tagolódása mellett erősíteni kell az adott elítéltsoporttal foglalkozó szakemberekből álló szervezeti alapegységeket.

b) A szabadulás utáni beilleszkedés megkönnyítése érdekében az elítéltek életének szervezeti formáinál, szervezési elveinél, magatartásszabályozási módszereinél jobban figyelembe kell venni a társadalomban általában érvényesülő elveket és gyakorlatot.

c) A büntetésvégrehajtási nevelés hatékonyságának növelése megköveteli egy új, speciális célkitűzésű intézet létrehozását, amelynek feladata lesz a hosszabb tartamú szabadságvesztésre ítélték diagnosztizálása, az őket befogadó intézetek kijelölése az ítéletben meghatározott végrehajtási fokozaton belül, nevelési programjuk kidolgozása.

Az intézet személyi-tárgyi feltételeit úgy kell kialakítani, hogy alaptevékenysége mellett betölthesse a büntetésvégrehajtás módszertani, koordináló és továbbképző intézetének szerepét is.

d) Javítani kell az irányítást. A felügyeleti munkát aktív, ösztönző, nevelőhatású tevékenységgé kell formálni. *Ki kell dolgozni a nevelési szakterület hatékonyabb szakfelügyeleti rendszerét, új szervezeti formáit.* Olyan adatszolgáltatási, információs rendszert kell kifejleszteni, amely gyors, pontos információkat biztosít a döntésekhez és alkalmas a büntetésvégrehajtás helyzetének, munkájának rendszeres elemzésére.

6. A társadalmi kapcsolatok fejlesztése

Az állami szervek, a társadalmi erők és társadalmi szervezetek mind a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása alatt, mind a szabadulás után képesek eredményesen közreműködni a büntetésvégrehajtási célok megvalósításában. Ennek a lehetőségnek a hatékonyabb felhasználására kell törekedni.

a) A büntetésvégrehajtási nevelés hatékonyságának növelése érdekében fokozottabban kell támaszkodni a társadalom politikai, erkölcsi és gazdasági erőforrására, törekedve arra, hogy *a társadalom a jelenleginél pontosabb és teljesebb képet kapjon a büntetésvégrehajtási testület törekvéseiről, problémáiról, eredményeiről.*

b) Hatékonyan segítené a differenciált nevelési program kialakítását és megvalósítását a *büntetőeljáráásban részt vevő szervek* összehangoltabb tevékenysége azzal, hogy a bűncselekményre és az elkövetőre jellemző, a nevelés és az utógondozás számára nélkülözhetetlen adatokról *intézményesen tájékoztatnák a büntetésvégrehajtást.*

c) Tartalmasabb együttműködést kell kialakítani a büntető bíróságokkal és a büntetésvégrehajtási bírókkal. Csökkenteni kell a formális elemeket az ítélet előkészítésében és az ítélkezési gyakorlatban.

A büntetésvégrehajtási bírók és a nevelők munkakapcsolatának alapja az ügyben érintett elítélt alapos megismerése és a beilleszkedési szándéknak mint a nevelés céljának és mint a bírói döntés alapjának alapos mérlegelése legyen. A beilleszkedés objektív feltételének megteremtésében a nevelők és a hivatásos pártfogók a jelenleginél szélesebb körben, körülmények között működjenek közre.

d) Fejleszteni kell az együttműködést azokkal a társadalmi szervezetekkel, akik a szabadult személyekkel eredményesen képesek foglalkozni.

Szorosabb kapcsolatot kell kialakítani a társadalmi pártfogókkal, meg kell ismertetni velük azt a nevelési folyamatot, amelyben az elítéltek a végrehajtás során részt vesznek.

e) Bővíteni kell azoknak a munkahelyeknek a körét, ahol a szabaduló elítélteket foglalkoztatni tudják, számukra megfelelő munkakörülményeket biztosítanak.

Fejleszteni kell a speciális utógondozási feladatok ellátásában részt vevő szervezetekkel, egészségügyi intézményekkel, iskolákkal való együttműködési szervezet kereteit. Kezdeményezni kell a társadalmi szervezeteknél (szakszervezetek, Vöröskereszt stb.) a szabaduló elítéltekkel kapcsolatos munka kereteinek létrehozását, intézményesítését. Törekedni kell arra, hogy *pártfogóik, gondozóik minél több visszajelzést adjanak a szabadultak sorsáról, további életútjáról, így segítve a nevelés eredményességének értékelését.*

7. A nevelés elméletének fejlesztése

A büntetésvégrehajtásnak nagyrészt önállóan kell tevékenysége elméleti, módszertani alapjait megteremtteni, fejleszteni. Ennek érdekében tudományos kutatásokat is kell végezni.

a) Az elmélet fejlesztésének fő iránya a differenciált végrehajtás és nevelés elveinek, módszereinek továbbfejlesztése.

b) A büntetésvégrehajtás fejlődésének, a jogszabályok változásának megfelelően felül kell vizsgálni a nevelési alapelveket, a szükséges mértékben folyamatosan hozzá kell igazítani az elvárások és a feltételek változásaihoz.

c) A tudományos eredmények, a gyakorlati tapasztalatok, kísérletek eredményeinek felhasználásával fejleszteni kell a büntetésvégrehajtási nevelés módszereit.

Bővíteni kell az alkalmazott módszerek körét, meg kell találni az adott elítéltcsoportok neveléséhez leghatékonyabban használható módszereket, eljárásokat, eszközöket. Különös figyelmet kell fordítani az egyéni nevelés módszereinek fejlesztésére.

d) Az elméleti és módszertani kérdések megoldására folytatni kell a kutatómunkát. Bővíteni kell ennek a tevékenységnek személyi-tárgyi feltételeit. A saját kutatások szervezése mellett *fejleszteni kell az együttműködést azokkal a kutató-bázisokkal,* ahonnan a büntetésvégrehajtási feladatok megoldásához segítség várható.

A legfontosabb kutatási témák:

- Az intézetek hatásmechanizmusának, az elítéltek személyiségére gyakorolt hatásának vizsgálata;
- Az elítéltek informális szervezeteinek vizsgálata;
- A nevelés hatékonyságának mérése;
- A visszaesések okainak kutatása;
- A büntetésvégrehajtási jog fejlesztéséből adódó kutatások;

e) Az elméleti ismeretek, kutatási eredmények, módszertani tapasztalatok közreadására támogatni kell a publikációs tevékenységet. Jól használható tananyagokat kell kidolgozni a személyi állomány egyes csoportjai számára a munkájukhoz szükséges ismeretekből. Ezeket a nevelési koncepcióra kell alapozni.

D) A koncepció fejlesztése

A büntetés-végrehajtási nevelés fejlesztési koncepciója a jelenleg hatályos jogszabályokból indul ki. Ez egyben azt is jelenti, hogy a jogszabályok végrehajtásának eddigi tapasztalatait tudta csak feldolgozni.

Az elkövetkező időszakban változhat társadalmunk gazdasági és morális helyzete. A változások érinthetik a büntetés-végrehajtás feltételrendszerét is.

A feladatok meghatározásánál az is bizonytalanságot jelent, hogy a megalapozó prognózisok mennyire fognak megvalósulni.

Mindez indokolja, hogy *a koncepciót ne lezárt anyagnak tekintsük*, időről időre felül kell vizsgálni és módosítani kell a változásoknak megfelelően.

A büntetésvégrehajtási nevelés fejlesztési koncepciójának megvalósítási programja

A büntetésvégrehajtási nevelés fejlesztési koncepciója jóváhagyásra és kiadásra került. A megvalósítási programnak az a feladata, hogy összefoglalja a fejlesztési koncepció megvalósításához szükséges intézkedéseket.

A koncepció hosszú távra határozza meg a fejlesztés irányait. A megvalósítási program középtávra szól; a jelenlegi feltételrendszerben reálisan mevalósítható feladatokat tartalmazza. Ebben az időszakban:

- biztosítani kell, hogy a koncepciót a büntetésvégrehajtás személyi állománya a rá vonatkozó mértékben megismerje és azzal azonosuljon;
- meg kell határozni a nevelési tevékenység fejlesztésének konkrét programját;
- ki kell jelölni a nevelés tárgyi és személyi feltételei fejlesztése érdekében elvégzendő feladatokat;
- ki kell dolgozni a társadalmi kapcsolatok fejlesztésével kapcsolatos tennivalókat;
- ki kell munkálni a büntetésvégrehajtás nevelési elmélete fejlesztésének irányait, fő témáit; az elmélet munkamódszereinek, feltételeinek fejlesztési lehetőségeit.

A megvalósítási program csak a legátfogóbb feladatokat, azokat is komplex módon sorolja fel. A részletes intézkedéseket az egyes témákra vonatkozóan a programban szereplő időpontokig kell kimunkálni.

I. A fejlesztési koncepció megismertetése a személyi állománnyal és az állomány mozgósítása a koncepció megvalósítására

A) A Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnokságán a nevelési koncepciót és a megvalósítási programot:

1. osztályvezetői értekezlet tárgyalja meg.
Határidő: 1983. október
Felelős: az országos parancsnok általános helyettese
2. A nevelési osztály munkatársainak részvételével valamennyi osztály vitassa meg. Intézkedési tervben fogalmazzák meg a szakterület konkrét tennivalóit.
Határidő: 1984. február
Felelős: osztályvezetők
3. A szakosztályok szerepeltessék az 1983/1984. évi oktatási terveikben a koncepció, a megvalósítási program és a szakterület tennivalóinak oktatását.
Határidő: 1984. május
Felelős: osztályvezetők

B) A nevelési koncepció és a megvalósítási program ismertetése a büntetésvégrehajtási intézetek személyi állománya körében:

1. Az intézetparancsnokok és a parancsnokhelyettesek országos vezetői értekezleten ismerjék meg.

Határidő: 1983. október

Felelős: országos parancsnok

2. A nevelési szakterület vezetői, a továbbképzési alközpontok előadói számára továbbképzést kell szervezni.

Határidő: 1983. szeptember

Felelős: a nevelési osztály vezetője

3. A nevelési szakterület beosztottai részére az alközpontokban továbbképzést kell szervezni.

Határidő: 1984. április

Felelős: a nevelési osztály vezetője, az alközpontok parancsnokai

4. A büntetésvégrehajtási intézetekben alparancsnoki értekezleten tárgyalják meg a nevelés fejlesztési koncepciót. Ezekben az értekezleteken az országos parancsnokság képviselői vegyenek részt.

Határidő: 1984. május

Felelős: az országos parancsnok általános helyettese,
intézetparancsnokok

5. Az intézetekben az elítéltekkel közvetlenül foglalkozó állomány oktatás keretében, a személyi állomány többi része pedig értekezleten a rá vonatkozó mértékben ismerje meg.

Határidő: 1984. július

Felelős: intézetparancsnokok

6. A koncepció megvalósítási programjából adódó intézeti feladatokat Intézkedési tervbe kell foglalni.

Határidő: 1984. május

Felelős: intézetparancsnokok

C) *Kezdeményezni kell a büntetésvégrehajtási bírák, a pártfogók, az ügyészek, az operatív tisztek, általában a büntetésvégrehajtással munkakapcsolatban lévő külső szakemberek tájékoztatását.*

Határidő: 1984. május

Felelős: országos parancsnok

D) *Publikációs tevékenység*

1. A miniszteri döntésnek megfelelően készüljön el és jelenjen meg a koncepció részletesebb, didaktikusabban kidolgozott vázlata.

Határidő: 1984. február

Felelős: a nevelési osztály vezetője,
a Rendőrtiszti Főiskola bv. tanszék vezetője

2. A személyi állomány számára jelenjen meg a „Módszertani füzetek”-nek olyan különszáma, amely a koncepcióval foglalkozó tanulmányokat tartalmazza, valamint a koncepció teljes szövegét ismerteti.

Határidő: 1984. február

Felelős: a sajtóosztály vezetője

3. A büntetésvégrehajtás számára szakembereket képző oktatási intézményekben a nevelési koncepciót tananyagként oktatni kell.

Határidő: 1984. május

Felelős: a személyzeti és oktatási osztály vezetője,
a Rendőrtiszti Főiskola bv. tanszék vezetője,
a nevelési osztály vezetője

4. A szakemberek tájékoztatására a Jogpolitikában és a társszervek más kiadványaiban a nevelési koncepciót ismertető cikkeket kell megjelentetni.

Határidő: 1984. december

Felelős: a sajtóosztály vezetője,
a nevelési osztály vezetője

5. A közvélemény tájékoztatása és kedvező irányú befolyásolása érdekében kezdeményezni kell a sajtóban a koncepcióval foglalkozó írásokat.

Határidő: 1984. december

Felelős: a sajtóosztály vezetője,
a nevelési osztály vezetője

6. A fogva tartottak tájékoztatására a Heti Híradóban a koncepcióval kapcsolatos cikksorozatot kell indítani.

Felelős: a sajtóosztály vezetője

7. Előadói csoportot kell szervezni olyan büntetvégrehajtási szakemberekből, akik a különböző fórumokon ismertetik a koncepciót.

Határidő: 1984. január

Felelős: az országos parancsnok általános helyettese

II. Az elítéltek nevelési fejlesztésének programja

A) Az elítéltek oktatása, képzése:

1. Az elítéltek általános iskolai oktatásának továbbfejlesztésére középtávú tervet kell kidolgozni. Kezdeményezni kell az Országos Pedagógiai Intézet és a dolgozók általános iskoláinak a szakfelügyeletét ellátó területi szervek együttműködését is.

Határidő: 1984. szeptember

Felelős: a nevelési osztály vezetője

2. Az elítéltek körében folyó középiskolai oktatás felülvizsgálatával ki kell dolgozni a hatékonyabb, a társadalmi elvárásokkal fokozottabban összhangban lévő középiskolai oktatás formáit.

Határidő: 1985. szeptember

Felelős: a nevelési osztály vezetője

3. Meg kell teremteni az elítéltek — különösen a fiatakorúak és a fiatal felnőttek — gyógypedagógiai oktatásának feltételeit, együttműködve a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskolával és az Országos Pedagógiai Intézettel.

Határidő: 1984. december

Felelős: a nevelési osztály vezetője

4. A rövid tartamú szabadságvesztésre ítélték és más elítéltsocsoportok részére ki kell dolgozni az iskolaszervezeten kívüli speciális oktatás programját.

Határidő: 1985. december

Felelős: a nevelési osztály vezetője

B) A közművelődési tevékenységgel kapcsolatos feladatok:

1. A könyvtári munka további fejlesztése érdekében folytatni kell az együttműködést az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtudományi és Módszertani Központtal és a Könyvértékesítő Vállalattal. Tudatosabban használják fel a könyvet, az olvasást az elítéltek nevelésében. Ennek érdekében alkalmazni kell az olvasáspedagógia, biblioterápia módszereit. Nagyobb figyelmet kell szentelni a könyvtárak fejlesztésére, az állomány gyarapítására, a könyvtári munkára.

Határidő: folyamatos

Felelős: a nevelési osztály vezetője

Értékelés: évente

2. Intenzívebben kell felhasználni a filmet és a tv-t az elítéltek nevelésében. Ki kell dolgozni ennek elméletét és módszertanát. Igényelni kell e munkához a Filmtudományi Intézet, a Tömegkommunikációs Kutatóközpont és a MOKÉP közreműködését. Fejlesztetni kell a film és tv felhasználásának tárgyi feltételeit.

Határidő: 1983. december és folyamatos

Értékelés: évente

Felelős: a nevelési osztály vezetője,
a sajtóosztály vezetője

3. Az ismeretterjesztő előadásokat is fokozottabban kell felhasználni a nevelőmunkában. Az előadások az elítéltek összetételéhez, képzettségi szintjéhez igazodva pótolják a hiányzó ismereteket, segítsék elő az általános műveltség minimális szintjének elérését.

Az egymásra épülő, a résztvevők aktivitását is igénylő, intenzívebb ismeretterjesztési formákat részesítsék előnyben. Az ismeretterjesztés fejlesztéséhez igényeljék a TIT közreműködését is.

Határidő: 1985. december és folyamatos

Értékelés: évente

Felelős: a nevelési osztály vezetője.

4. A szabadidő hasznos és kulturált eltöltése a szakköri tevékenység fejlesztését is igényli. Egyrészt azt a célt kell elérni, hogy az elítéltek a szabadulás utáni életben is folytatható művelődési, kulturális szokásokat sajátítsanak el. Ennek érdekében többfajta, nagyobb létszám foglalkoztatására alkalmas szakkört kell létrehozni.

Másrészt a szakköri munkát hangsúlyozottabban kell felhasználni a csoportos nevelés eszközeként; nagyobb teret szenteljenek azoknak a módszereknek, amelyek az elítéltek önismeretét, öntevékenységét fejlesztik, személyiségüket formálják.

Határidő: 1985. december és folyamatos

Értékelés: évente

Felelős: a nevelési osztály vezetője

C) Az egyéni nevelés fejlesztésével kapcsolatos feladatok:

1. Az intézetekben az egyéni nevelés alapfeltételeként teremtsenek olyan projektív légkört, amely biztosítja az elítéltek problémáival való foglalkozást, a *kérelmek, panaszok gyors és megnyugtató vizsgálatát*, és ha indokolt, megoldását. Erre mind az intézetek vezetése, mind a parancsnokság ellenőrző tevékenysége fordítson nagyobb figyelmet.

Határidő: folyamatos

Felelős: intézetparancsnokok

2. Nagyobb összhangot kell biztosítani az egyéni nevelés és a komplex nevelési rendszer más elemei között. Ennek feltétele, hogy az elítélt büntetési ideje alatt lehetőleg egy nevelőhöz tartozzon: magatartása, ennek változása, a büntetés-végrehajtás különböző szinterein mutatott viselkedése felhasználható legyen az egyéni nevelésben.

Határidő: folyamatos

Felelős: intézetparancsnokok.

3. A nevelők fejlesszék és bővítsék az egyéni nevelés során alkalmazható, az elítélt megismerését szolgáló módszereket. A nevelők képzésében, továbbképzésében módszertani útmutatókkal kell biztosítani a szükséges ismeretek pótlását. A szakfelügyeleti munka segítse elő, hogy a nevelők megfelelően alkalmazzák a hatékony megismerési módszereket.

Határidő: 1984. december és folyamatos

Felelős: a nevelési osztály vezetője

4. Az egyéni nevelés eredményességének értékelését a nevelők által készített vélemények tartalmazzák. E vélemények színvonalának fejlesztése, a büntetés-végrehajtási bíró helyes döntésének elősegítése érdekében — az IM Bírósági Főosztályának együttműködésével — *módszertani útmutatót* kell kiadni.

Határidő: 1984. június

Felelős: a nevelési osztály vezetője

D) *A csoportmunka fejlesztése:*

1. A csoportos nevelési formákat, módszereket a jelenleginél szélesebb körben kell alkalmazni. Ennek formáit az elítéltsocsoportok összetételének, az aktuális nevelési feladatnak megfelelően a konkrét problémát, feladatot megbeszélő egyszerű zárka foglalkozástól a rendszeres, egymásra épülő személyiségfejlesztő kis-csoportos foglalkozásokig az eddiginél szélesebb skálán kell alkalmazni.

Határidő: 1985. december és folyamatos

Felelős: a nevelési osztály vezetője és a személyzeti és oktatási osztály vezetője

2. Az elítéltekkel közvetlenül foglalkozó örök, munkáltatók is rendszeresen, csoportos formában foglalkozzanak az elítéltekkel. Az adott területen megvalósítható nevelési célok elérése érdekében számukra is biztosítani kell a szükséges pedagógiai alapismereteket, ismereteket elsajátítását.

Határidő: folyamatos

Felelős: intézetparancsnokok

E) *Az elítéltek gyógyító-nevelésének, a terápiás módszerek alkalmazásának fejlesztésével kapcsolatos feladatok:*

1. A személyiségzavarban szenvedő, valamint krízishelyzetben lévő vagy egyéb okból rászoruló elítélteknél szélesebb körben kell alkalmazni a különböző *egyéni és csoportos terápiás módszereket*. Ennek személyi feltételeit — pszichológus, orvos, gyógypedagógus alkalmazásával — folyamatosan kell megteremteni.

Határidő: folyamatos

Felelős: a nevelési osztály vezetője,
az egészségügyi osztály vezetője,
a személyzeti és oktatási osztály vezetője

2. Az intézetekben fejlesszék a gyógyító-nevelő csoportok működésének tárgyi és személyi feltételeit, hogy a csoportokban az alkoholbetegeken kívül a különböző súlyú és eredetű, nehezen kezelhető, személyiségzavarban szenvedő elítéltekkel is foglalkozzanak.

Határidő: 1985. december

Felelős: intézetparancsnokok,
az egészségügyi osztály vezetője,
a nevelési osztály vezetője

3. A gyógyító-nevelő csoportok szakembereinek képzése, a csoportok működésének fejlesztése érdekében új módszertani útmutatót kell kiadni.

Határidő: 1984. március

Felelős: az IMEI főigazgatója,
az egészségügyi osztály vezetője,
a nevelési osztály vezetője

4. A gyógyító-nevelő munka, a terápiás formák alkalmazása szakszerűségének fejlesztése érdekében az intézetek működjenek együtt a hasonló jellegű feladatokat ellátó egészségügyi intézményekkel.

Határidő: folyamatos

Értékelés: évente

Felelős: az egészségügyi osztály vezetője,
a nevelési osztály vezetője

F) *Az elítéltek öntevékenységre épülő nevelési formák fejlesztésének feladatai:*

1. Biztosítani kell, hogy a jelenleginél szélesebb körben, több intézetben használják fel a nevelés fontos eszközeként az öntevékeny szervezeteket.

Határidő: folyamatos

Felelős: intézetparancsnokok

Értékelés: évente

2. Meg kell vizsgálni valamennyi fokozatban az öntevékeny szervezetek működésének bővítését, javaslatot kell kidolgozni a szükséges jogszabályok módosítására.

Határidő: 1985. december

Felelős: a nevelési osztály vezetője,
a titkárság vezetője

G) *Az elítéltek testi nevelése:*

Szélesíteni kell az elítéltek testi nevelését az egészség és a fizikai kondíció megőrzése, valamint a szabadulás utáni egészséges életmódra nevelés érdekében. E törekvésben kiemelt figyelmet kell fordítani a fiatalok számára, a fiatal felnőttekre és a hosszú tartamú szabadságvesztésre ítéltre.

A testneveléshez szükséges feltételeket folyamatosan bővíteni kell.

Határidő: folyamatos

Értékelés: évente

Felelős: intézetparancsnokok,
az egészségügyi osztály vezetője,
a nevelési osztály vezetője

III. A nevelés tárgyi feltételeinek fejlesztési programja

A) *Az elhelyezési feltételek fejlesztésének feladatai:*

1. Programot kell kidolgozni mintegy 3000 új fogva tartott férőhelyének létrehozására. A program tartalmazza az intézettípusra, a fokozatra, a telepítés helyére vonatkozó javaslatokat, valamint a beruházások ütemezésével, költségvetésével kapcsolatos témákat.

Határidő: 1984. július

Felelős: a termelési és beruházási osztály vezetője

2. *Valamennyi büntetés-végrehajtási intézet vizsgálja meg az elhelyezési feltételek javításának a lehetőségét* és dolgozzon ki — jelenlegi lehetőségei alapján — tervet a zsúfoltság csökkentésére, a közösségi helyiségek számának, befogadóképességének növelésére.

Határidő: 1984. június

Felelős: a termelési és beruházási osztály vezetője,
intézetparancsnokok

3. Felül kell vizsgálni a tárgyi feltételek javítására felhasználható pénzeszközök költségvetési, tervezési és gazdálkodási rendszerét, a vállalati pénzeszközök nagyobb arányú mobilizálásának lehetőségét.

Határidő: 1984. december

Felelős: országos parancsnokhelyettes

4. Törekedni kell arra, hogy a munkáltatásban részt vevő kooperációs partnerek fokozottabban segítsenek a férőhelyek és egyéb feltételek bővítésében.

Határidő: folyamatos

Felelős: a termelési és beruházási osztály vezetője,
intézetparancsnokok

5. El kell készíteni egy új, a hosszabb tartamú szabadságvesztésre ítélték diagnosztizálását végző intézet létrehozásának terveit, hogy ez az intézet a büntetés-végrehajtás módszertani, koordináló és továbbképző intézete is legyen.

Határidő: 1984. december

Felelős: a termelési és beruházási osztály vezetője,
a nevelési osztály vezetője

IV. A nevelés személyi feltételei fejlesztésének programja

1. A nevelési szakterület személyi állományának létszámát a most rendelkezésre álló lehetőségeinkből évente 5—10 fővel növelni kell. A Honvédelmi Bizottság döntésétől függően a központilag biztosított létszámkeretből ezen túlmenően 10 éven keresztül évente 20 fővel tervezzük bővíteni a neveléssel foglalkozók létszámát. A fejlesztést elsősorban a fiatal felnőttek, a gyógyító-nevelő csoportok, a szigorított őrizetesek, a hosszabb tartamú szabadságvesztésre ítélték, az átmeneti intézetbe helyezettek neveléséhez kell csoportosítani.

Határidő: folyamatos

Felelős: a személyzeti és oktatási osztály vezetője,
a nevelési osztály vezetője

2. A nagyobb létszámot befogadó országos végrehajtó intézetekben Tököl és Pálhalma után Szegeden és Vácott létre kell hozni pszichológiai laboratóriumokat.

Határidő: 1985. december

Felelős: intézetparancsnokok,
a személyzeti és oktatási osztály vezetője,
a nevelési osztály vezetője

3. A gyógypedagógiai oktatás eredményessége érdekében a kijelölt intézetekben megfelelő számú gyógypedagógust kell foglalkoztatni.

A szükséges új státuszok biztosításához igénybe kell venni a Művelődési Minisztérium és más intézmények segítségét is.

Határidő: 1984. szeptember

Felelős: a személyzeti és oktatási osztály vezetője,
a nevelési osztály vezetője,
intézetparancsnokok

4. Az intézetben folyó általános és középiskolai oktatás fejlesztése érdekében kezdeményezni kell az iskoláknál és a területi szakigazgatási szerveknél, hogy az iskolák pedagógusai közül néhányan teljes óraszámban csak az elítéltekkel foglalkozzanak.

Határidő: 1984. szeptember

Felelős: intézetparancsnokok

5. A nevelők szakmai ismereteinek biztosítása, felfrissítése érdekében a nevelési szakterület személyi állományának összetételét, valamint a feladatokat is figyelembe véve, differenciált képzési és továbbképzési rendszert kell kialakítani.

Határidő: 1984. június

Felelős: a nevelési osztály vezetője,
a személyzeti és oktatási osztály vezetője

6. A nevelési szakterület beosztottai részére — szolgálati feladataiktól függően — *egyedi esetekben lehetővé kell tenni a polgári ruha viselését*; ehhez vegyes ruhás normába kell átsorolni őket. Erre vonatkozóan országos parancsnoki parancstervezetet kell készíteni.

Határidő: 1984. január

Felelős: a nevelési osztály vezetője

7. A foglalkoztatott elítéltek irányításával, felügyeletével megbízott bv. dolgozóknak termelésirányítási feladataik mellett fokozottabban részt kell venni az elítéltek nevelésében; ennek megfelelően módosítani kell a munkaköri leírásokat. Biztosítani kell, hogy ehhez a szükséges pedagógiai ismereteket megszerezzék.

Határidő: 1984. szeptember és folyamatos

Felelős: a személyzeti és oktatási osztály vezetője,
a nevelési osztály vezetője,
intézetparancsnokok

V. A társadalmi kapcsolatok fejlesztésének feladatai

A) Az igazságszolgáltatási eljárásban részt vevő szervezetekkel való kapcsolat fejlesztése:

1. Kezdeményezni kell a büntetésvégrehajtásban részt vevő szervezetek összehangoltabb tevékenységének megszervezését annak érdekében, hogy a bűncselekményre és az elkövetőre jellemző, a nevelés és az utógondozás számára nélkülözhetetlen adatokról intézményesen tájékoztassák a büntetésvégrehajtást.

Határidő: 1984. június

Felelős: országos parancsnok

2. A büntetésvégrehajtási bírakkal az IM Bírósági Főosztály bevonásával rendszeres konzultációkat kell szervezni a tartalmasabb együttműködés fejlesztése érdekében. Közös állásfoglalásokat, módszertani útmutatást kell adni ahhoz, hogy az intézet által készített vélemények még jobban elősegítsék a bírói döntéseket.

Határidő: 1984. június és folyamatos

Felelős: az országos parancsnok általános helyettese,
a nevelési osztály vezetője

3. A beilleszkedés objektív feltételeinek javítása érdekében fejleszteni kell a munkakapcsolatokat a hivatásos és társadalmi pártfogókkal. Törekedni kell arra, hogy a pártfogók minden fontos információt megkapjanak munkájuk végzéséhez. Meg kell ismertetni velük azt a nevelési folyamatot, amelyben az elítéltek a büntetés végrehajtása során részt vesznek.

Határidő: folyamatos

Felelős: intézetparancsnokok,
nevelési szolgálatvezetők

B) Az állami szervezetekkel, társadalmi erővel és társadalmi szervezetekkel való kapcsolat fejlesztése:

1. A szabadságvesztés-büntetés eddiginél hatékonyabb végrehajtásához számos intézmény segítségnyújtására van szükség. Kezdeményezni kell ennek a segítségnyújtásnak a bővítését, az egészségügyi és a művelődési kormányzat és szervezetek részéről.

Határidő: 1984. június

Felelős: országos parancsnok

2. Fejleszteni kell az együttműködést azokkal a társadalmi szervezetekkel, akik a szabadult személyekkel eredményesen képesek foglalkozni. Ennek érdekében konzultációkat kell kezdeményezni és együttműködési megállapodásokat kell megkötöni a Vöröskereszt, a Szakszervezetek Országos Tanácsa, a speciális utógondozási feladatok ellátásában részt vevő egészségügyi és egyéb intézményekkel.

Határidő: 1984. június

Felelős: országos parancsnok

3. Bővíteni kell azoknak a munkahelyeknek a körét, ahol a szabaduló elítélteket foglalkoztatni tudják. Ennek érdekében tárgyalásokat kell kezdeményezni az illetékes minisztériumokkal, a tanácsokkal, egyes nagyvállalatok vezetőivel.

Határidő: 1984. június

Felelős: országos parancsnokhelyettes

4. A társadalom politikai, gazdasági erőforrásainak fokozottabb bevonása érdekében törekedni kell arra, hogy a társadalom a jelenleginél pontosabb és teljesebb képet kapjon a büntetésvégrehajtási testület törekvéseiről, problémáiról, eredményeiről.

Határidő: folyamatos

Felelős: az országos parancsnok általános helyettese,
a sajtóosztály vezetője

VI. A nevelés elméletének fejlesztéséhez kapcsolódó feladatok

A) Az elmélet fejlesztésének iránya:

1. A büntetésvégrehajtás fejlesztése a végrehajtás és ezen belül a nevelés differenciálási elveinek, rendszerének fejlesztését igényli. A téma feldolgozására szakemberekből munkacsoportot kell létrehozni, elméleti konferenciát kell rendezni.

Határidő: 1984. április

Felelős: a nevelési osztály vezetője

2. A koncepcióban megfogalmazott nevelési alapelveket részletesen ki kell dolgozni.

Határidő: 1984. szeptember

Felelős: a Rendőrtiszti Főiskola bv. tanszék vezetője,
a nevelési osztály vezetője

3. Fejleszteni kell a büntetésvégrehajtási nevelés módszertanát. Szakbizottságokat kell létrehozni egyes módszertani kérdések feldolgozására, bővíteni kell a módszertani kiadványok körét.

Határidő: folyamatos

Értékelés: évente

Felelős: a nevelési osztály vezetője

4. Az elméleti és módszertani kérdések megoldására folytatni kell a kutatómunkát. A büntetésvégrehajtás területén folyó kutatásokat jobban a gyakorlat szolgálatába kell állítani.

A koncepciót is figyelembe véve ki kell alakítani e kutatások közép- és hosszú távú terveit, a kutatómunka feladataira, szervezésére vonatkozó alapelveket.

Határidő: 1984. június

Felelős: a nevelési osztály vezetője

5. A kutatásban szorosabb együttműködést kell kialakítani azokkal a kutatóbázisokkal, ahonnan a büntetésvégrehajtási feladatok megoldásához segítség várható. Kezdeményezni kell együttműködési megállapodások, közös kutatások előkészítését.

Határidő: 1984. április

Felelős: a nevelési osztály vezetője

VII. A megvalósítási program végrehajtásának ellenőrzése, értékelése

1. Két év múlva vezetői értekezlet tárgyalja meg a program végrehajtásának helyzetét, tűzze ki a további feladatokat.

Határidő: 1985. december

Felelős: országos parancsnok

2. A nevelési osztály évente készítsen jelentést a feladatok időarányos végrehajtásáról.

Határidő: 1984. október és 1985. október

Felelős: a nevelési osztály vezetője

3. Kerüljön sor az intézetparancsnokok, a nevelési szolgálatvezetők beszámoltatására a program végrehajtásáról.

Határidő: 1984. szeptember és folyamatos

Felelős: az országos parancsnok általános helyettese,
a nevelési osztály vezetője

Jelentős esemény a büntetésvégrehajtási testület életében

A Módszertani Füzetek 1983. évi 4. számában egyetlen témát dolgoz fel: *a büntetésvégrehajtási nevelés fejlesztési koncepcióját*. A koncepciót ilyen jelentős dologként kezelni teljesen indokolt, mert a büntetésvégrehajtás további fejlődését minden bizonnyal jelentősen befolyásoló, fontos dokumentumról van szó. A koncepció megjelenése önmagában is jelentős esemény; következtetes érvényesítése, valóra-váltása nagyjelentőségű lépés lesz a büntetésvégrehajtás egész fejlődésében. A jelenleg érvényben lévő jogszabályok fő törekvésének maradéktalanabb érvényesítését fogja elősegíteni a nevelés-felfogás pontosításán, fejlesztésén, korszerűsítésén keresztül. Annak az elvnek az érvényesülését, hogy *a büntetésvégrehajtás egész rendszerének, az abban részt vevő szervek összehangolt tevékenységének az elítéltek nevelését kell szolgálnia*.

A BTK és a hozzá kapcsolódó jogszabályok a társadalom védelmét szolgálják, ennek érdekében is a bűncselekményt elkövetők nevelését, személyiségformálását írják elő egyik legfontosabb feladatként. A büntetésvégrehajtási testületnek a szabadságvesztés végrehajtására olyan rendszert kell kialakítania, amely alkalmas a jogszabályi célok megvalósítására. Ebből a kötelességből adódóan vált szükségessé első lépésként a büntetésvégrehajtási nevelés helyzetének értékelése, a feltételek felmérése, az adottságokhoz igazodó célok kijelölése, mindezek alapján a nevelés fejlesztési irányainak meghatározása.

A koncepció kidolgozása a XII. kongresszus határozataiból a büntetésvégrehajtásra háruló feladatokat tartalmazó Intézkedési Tervnek megfelelően 1981 októberében kezdődött azzal, hogy *létrehoztuk a büntetésvégrehajtási nevelés fejlesztési koncepcióját kidolgozó főbizottságot*, amely a folyamatosan elkészült részanyagok, tanulmányok megvitatója, véleményezője volt.

A főbizottságban helyet kaptak a büntetésvégrehajtás szakemberei, a szaktudományok — a pedagógia, kriminológia, pszichológia és a jogtudomány — képviselői. Egyes résztémák kimunkálását a büntetésvégrehajtási intézetek szakembereiből álló albizottságok végezték.

A helyzet tényszerű feltárása mellett a munka fontos eleme volt a széles körű vita: a különböző szaktudományok képviselőinek, az elmélet és a gyakorlat szakembereinek véleményei ütköztek a tanácskozásokon. A vita időnként szenvedélyes, de alapvetően építő jellegű volt; végül is sikerült a legtöbb kérdésben egységes állásfoglalást kialakítani. Újszerű megoldás volt, hogy *a témáról a Heti Híradóban is vitát szerveztünk*, így megismerhettük a személyi állomány és a fogva tartottak egy részének véleményét, javaslatait is.

A koncepciónak a főbizottság által elkészített és megvitatott tervezetét *miniszteri értekezleten tárgyalta meg és hagyta jóvá az Igazságügyi Minisztérium vezetése*, majd napirendre került az Igazságügyi Minisztérium Pártbizottságának ülésén is. Ezekon a fontos fórumokon elhangzott véleményeket, javaslatokat is figyelembe

vége alakítottuk ki a koncepció most közreadott végleges szövegét. *Köszönet a testület tagjainak, belső és külső szakembereknek, akik színvonalas munkával, részvételükkel segítették e fontos dokumentum megszületését.*

A büntetésvégrehajtás fejlesztése, nevelési feladatainak meghatározása természetesen nem ennek a koncepciónak a kidolgozásával kezdődött. Korábban is, a jogszabályok mellett voltak belső dokumentumok, amelyek — igaz, hogy nem legfelsőbb szinten jóváhagyottan, nem széles körben vitatottan és nyilvánosságra hozottan — de megpróbálták felvázolni az elítéltek nevelésének feladatait. Ezeket a testület igyekezett megvalósítani. De széles körben megvitattott, a felső vezetés által elfogadott nevelésfejlesztési koncepció a büntetésvégrehajtás történetében most született először, és ezzel minőségi változás történt, új helyzet állt elő.

Az új helyzetet mindenekelőtt az jelenti, hogy *a megfogalmazott nevelési célkitűzéseink teljes összhangban vannak a hatályos jogszabályokkal.* Ebből a szempontból a helyzet most egyértelműen kedvező a nevelőmunkánk fejlesztéséhez. A közreadott dokumentum maga is új minőséget képvisel. Mindenekelőtt azért, mert az elítéltnyelés témáját teljes egészében átfogja és ennek megfelelően rendszerezi. Fontos hangsúlyozni, hogy tudományos igényű a dokumentum: alapul veszi az elítéltnyeléshez kapcsolódó tudományok legalapvetőbb ismereteit és megállapításait. Ezzel együtt természetesen nem tűzte — nem is tűzhetette ki — célul e tudományok továbbfejlesztésének feladatát; még a kriminálpedagógiának, mint a pedagógia speciális szakterületének megalapozását sem. Ugyanakkor a maga szerény lehetőségeivel hozzájárul a pedagógia e speciális területének műveléséhez.

A maga nemében *új minőséget képvisel ez a dokumentum* azzal is — hogy meggyőződésünk szerint — nagyon következetesen a realitások, a gyakorlat talaján áll. Nem épít légvárakat, nem fogalmaz meg vágyálmokat. A fellegekben járás ilyen jellegű munkánál állandóan jelen lévő veszély; a mai körülmények között pedig különösen megbocsáthatatlan bűn lenne. Jelentős erénye ennek a dokumentumnak, hogy számba veszi a reális lehetőségeket, feltételeket, és a célokat, módszereket ezekhez igazítja. Ugyanakkor előre is mutat: szép célokat, hosszú távra, — számításaink szerint 15—20 évre — szóló feladatokat fogalmaz meg.

A büntetésvégrehajtási nevelés fejlesztési koncepciójának tárgya az a személyiségformáló tevékenység, amely a szabadságvesztés-büntetés alatt folyik, valamint ennek a tevékenységnek a feltételrendszere. Így az alapelvekben, fogalmakban az anyag logikájában a nevelés tudományára, a szocialista pedagógia, kriminálpedagógia ismeretanyagára támaszkodik. Bár nem az elmélet fejlesztése céljából készült, mégis az alapfogalmak, alapelvek meghatározásánál, a problémák felvetésénél újszerű megoldásokat is tartalmaz. Így azzal, hogy a már meglévő alapokra építve rendszerbe foglalja a büntetésvégrehajtási nevelés fogalomrendszerét, céljait, a nevelési célzatú tevékenységek körét, feltételrendszerét, a problémák elvi tisztázásában is segít. Ugyanakkor a büntetésvégrehajtás számára *hosszú távra határoz meg fejlesztési irányokat,* magas szintű döntésekhez ad támpontokat, fontos társadalmi érdekek érvényesítésére törekszik. Ebben az értelemben politikai dokumentumnak is kell tekinteni. Más oldalról az intézetekben folyó konkrét nevelőmunkára irányul, a nevelés gyakorlata számára közvetlenül hasznosítható útmutatásul is szolgál.

A nevelés fejlesztésének koncepciója a büntetésvégrehajtás korszerűsítésének egyik fontos állomása, elkészülte a korszerűsítési folyamat egyik jelentős szakaszának befejezését jelenti. Ugyanakkor már elkezdődött és a nevelési koncepció által megjelölt nyomvonalon haladva folyamatban van *a munkáltatás fejlesztési koncepciójának kimunkálása.* Ezt követi majd a szervezet- és irányításfejlesztési koncepció előkészítése. A sorrend azt fejezi ki, hogy a büntetésvégrehajtás alapfeladata a nevelés, az elítéltek személyiségformálása, — a további tennivalóinkat ebből kell levezetni. A koncepció ennek megfelelően érinti azokat a problé-

mákat is, melyek az elítéltek munkáltatása és a büntetésvégrehajtás szervezete terén szoros kapcsolatban vannak a nevelési célkitűzések megvalósításával. Egyik feladata az is, hogy fő irányokat határozzon meg a büntetésvégrehajtás egészének fejlesztéséhez.

A koncepció kidolgozásának megkezdése óta vita folyik e munka időszerűségéről. Sokan gondolkodnak úgy, hogy a nehéz gazdasági viszonyok között nem érdemes fejlesztési programot kidolgozni, a fejlesztés megvalósításához nem tudjuk a megfelelő feltételeket biztosítani. A gyakorlat látszólag alátámasztja ezeket a gondolatokat. *A büntetésvégrehajtás egyre nehezebb körülmények között dolgozik.* Az állami költségvetés — az ország nehéz gazdasági helyzetéből fakadóan csak a legszükségesebb dolgokat tudja biztosítani a bv. számára, fejlesztésére csak minimális lehetőség adódik.

Egyre nagyobb gondot okoz, hogy folyamatosan növekszik a fogva tartottak létszáma, intézeteinkben jellemző lesz a zsúfoltság, egyre nehezebb az ellátási, őrzási, nevelési feladatok végrehajtása. Mégis meggyőződésem, hogy éppen az adott körülmények között van különösen nagy jelentősége a koncepciónak. Minél korlátozottabbak anyagi eszközeink, annál nagyobb gondot kell fordítani arra, hogy hatékonyan használjuk fel ezeket. Fontos, hogy távlatokban tudjunk gondolkodni, helyesen rangsoroljunk a felmerülő igények kielégítésében. Ma a büntetésvégrehajtás nehéz feltételek között dolgozik, rövid időn belül ebben változás nem várható. De az irányokat meg kell határozni, és meg kell kezdeni a menetelést a kitűzött célok felé. Az természetes, hogy haladni csak a feltételeknek megfelelő ütemben lehet. *A koncepció megvalósítása során igen sok nehézséggel kell majd megküzdenünk.* Arra számíthatunk, hogy az ütem időszakonként változó lesz, emellett számolunk vele, hogy nem lehet minden területen, minden intézetben egyformán haladni. Vannak olyan feladatok, amelyek végrehajtásához rendelkezésünkre állnak a feltételek, nem egy esetben a végrehajtás már megkezdődött. De vannak olyan céljaink is, ahol még hiányosak a megvalósítás feltételei, a fejlesztés érdekében a feltételek megteremtésére irányuló lépéseket kell megtenni. Tudomásul kell venni azt is, hogy sok vonatkozásban a jövőnek dolgozunk; terveket, programokat készítünk elő arra az időszakra, amikor a lehetőségek kedvezőbbekké válnak.

Fontosnak tartjuk azt is, hogy *a koncepció nagymértékben hozzájárulhat a személyi állomány helyes szemléletének kialakításához, szakmai, elméleti megalapozottságának, módszertani tudásának fejlesztéséhez.* Nehéz körülmények között fokozott jelentősége van az emberi tényezőnek, így nem vitatható a jelentősége ma sem. Éppen ezért világosan kell látnunk: a koncepció végrehajtásának első lépése annak megismertetése, megértetése, elfogadtatása a testület egész személyi állományával. Most az oktatás, a türelmes magyarázat, a helyi és saját feladatok kialakítása a feladat; ezzel indulhat csak a nagy célok végrehajtása.

A büntetésvégrehajtási nevelés fejlesztési koncepciójának érvényesítésére megvalósítási programot dolgoztunk ki. Ez a program olyan feladatokat tartalmaz, melyeket jelenlegi feltételeink, körülményeink között megoldhatónak látunk. A megvalósítási programot mintegy két éves időszakra terveztük, a további lépéseket azután fogjuk meghatározni. Hangsúlyozni kívánom, hogy a programban megjelölt feladatok többszöri gondos átvizsgálás után is vállalhatónak bizonyultak. A reális számvetéshez tartozik annak megállapítása is, hogy az így szelektált feladatok is nagyok, végrehajtásuk komoly erőfeszítést igényel. Az 1985-ig terjedő tervezést indokolja az is, hogy addigra el kell készülnie a munkáltatás fejlesztési, s a szervezet- és irányítás fejlesztési koncepcióknak is, így mód nyílik majd akkor a büntetésvégrehajtás egészének fejlesztését szolgáló egységes intézkedési terv kialakítására is.

A koncepció alap gondolata, hogy az elítéltekre, az elítélt személyiségére a büntetés-végrehajtás egésze, az egész rendszer hat. Pedagógiai, nevelési hatásról csak akkor beszélhetünk, ha ez a hatás tudatos, célirányos és fejlesztő hatású; a spontán érvényesülő hatások nem részei a „pedagógiai környezet”-nek. A cél az, hogy az intézetben belüli viszonyok minél nagyobb hányada váljon „pedagógiai” környezetté, illeszkedjen be a komplex rendszerbe. Egy ilyen környezet kialakítása a mindenkori parancsnoki vezetés aktív részvételét, magasfokú tudatosságát igényli, ezen is múlik, hogy milyen lesz az üteme, alapossága a koncepció megvalósításának. Másrészt viszont az elítéltekkel közvetlenül foglalkozó, vagy életviszonyaikat alakító beosztottak felelőssége is nyilvánvaló: az ő napi munkájuk a közvetítője a koncepcióban megfogalmazott elveknek, elhatározásoknak. A koncepció önmagában csupán egy lehetőség, keret, amely a bv. testület egész személyi állományának áldozatos munkájával telítődhet tartalommal; a lehetőség szívíós és tudatos munkával válhat valósággá.

Ezért tartjuk fontosnak, hogy a büntetés-végrehajtási nevelés fejlesztési koncepcióját a személyi állomány teljes terjedelmében megismerje, alkotó módon feldolgozza, megértse és azonosuljon vele. A Módszertani Füzetek e száma is ehhez nyújt segítséget a koncepció közreadásával, illetve a koncepció egy-egy fontos kérdésének feldolgozásával.

Nagy Tibor

A koncepció kiinduló alapjai

1963-ban az Elnöki Tanács 24. sz. törvényerejű rendelete alapján a büntetésvégrehajtás a Belügyminisztériumtól az Igazságügyi Minisztérium felügyelete alá került. Ez az intézkedés a büntetésvégrehajtást szervesen beillesztette az igazságszolgáltatás rendszerébe. Alapfunkcióját a bűnmegelőzésben határozták meg, a feladatok megjelölésénél megfogalmazódott az elítéltek átnevelésének igénye is.

A szabadságvesztés-büntetés története során a *bűnisméltés megelőzése érdekében jobb, célravezetőbb módszert, mint az elítéltek nevelését, nem ismerünk*. A nevelésnek a büntetésvégrehajtásban való alkalmazása, annak eredményessége tapasztalati tényen alapul.

Ismeretes, hogy sokféle hatás éri a fogva tartottat a szabadságvesztés alatt. A nevelés érvényesülése csak úgy következhet be, ha a büntetésvégrehajtási rendszer valamennyi lényeges elemét, az elítéltek tevékenységének széles körét ellenőrzésünk alá vonjuk és tudatosan befolyásoljuk.

A hatvanas évek közepéig nem beszélhetünk számottevő javulásról. Megállapítást nyert, hogy a büntetésvégrehajtás hatékonysága alacsony szintű. Kidolgozatlanok voltak az átnevelés elvei, módszerei, kulturálatlanok voltak a börtönviszonyok. Nem volt megfelelő a differenciálás, és nem volt szilárd a végrehajtás elvi alapja.

Ezért jelentős esemény volt az *Elnöki Tanács 1966. évi 21. számú törvényerejű rendelete* a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásáról és az előzetes letartóztatás foganatosításáról. E jogszabály *első ízben fogalmazta meg törvényi szinten a büntetésvégrehajtás célját, fő tartalmát és rendszerét*.

Az elmúlt évtized társadalmi-politikai fejlődése szükségessé tette a büntetésvégrehajtás munkájának további fejlesztését.

Az 1970-es évek elején az *MSZMP KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztálya* átfogóan megvizsgálta a büntetésvégrehajtást. Ennek alapján a *Központi Bizottság Titkársága 1972. február 28-án határozatot hozott*, amelyben felhívta a figyelmet a feltárt hiányosságokra, útmutatást adott azok felszámolásához és a büntetésvégrehajtás munkájának javítása érdekében megszabta a fejlesztés irányát, a korszerűsítés érdekében téendő intézkedéseket.

Ennek megfelelően *erőfeszítések történtek a nevelői létszám növelésére*, megfogalmazódott az igény nevelési csoportok létrehozására. Szükségessé vált a *nevelők szakmai képzésének javítása, általános pedagógiai ismereteik bővítése*. Ugyanakkor intézkedések történtek a nevelési elvek és módszerek továbbfejlesztésére.

Sor került a büntetésvégrehajtási intézetek korszerűsítésére, a fogva tartottak kulturált elhelyezési körülményeinek kialakítására. Megváltozott a fogva tartottak munkáltatásának tartalma, a termelési és büntetésvégrehajtási célok összehangolásának lehetősége. A büntetésvégrehajtási intézetek az elítéltek mind teljesebb körű munkáltatására, önálló vállalatok megteremtésére törekedtek.

Hangsúlyt kapott az elítéltek büntetésvégrehajtási *fokozat szerinti differenciált elhelyezése*. Az egyes büntetésvégrehajtási fokozatok közötti különbség biztosítása céljából különbséget kellett tenni az elítéltekre vonatkozó magatartási szabályok, a követelmény- és kedvezményrendszer, az őrzés szigorúsága, a nevelési módszerek tekintetében. Kibontakoztak a differenciált őrzés megvalósításának feltelei.

A felsorolt változások a büntetésvégrehajtási tevékenység *tartalmi színvonalának javítását* célozták, és mindezekkel együtt

természetes igényként jelentkezett az egész személyi állomány szakmai és politikai felkészültségének javítása.

A 70-es évek második felében a Büntető Törvénykönyv büntetési és intézkedési rendszerének korszerűbbé és hatékonyabbá tételével szoros összefüggésben napirendre került a büntetésvégrehajtás továbbfejlesztése is.

Az 1979. július 1-én hatályosult jogszabály és az ehhez kapcsolódó utasítások fő jellemzője, hogy a társadalom védelme, a bűnözés csökkentése érdekében egyértelműen az elítéltek nevelését tette a büntetésvégrehajtás fő feladatává, leglényegesebb tartalmi elemévé.

Az új büntetőjogi rendszerben az a szándék jelent meg, hogy jobban megalapozza a differenciált felelősségre vonás feltételeit. Bár nem változott a tett központú ítélkezés, *nagyobb hangsúlyt kapott a személyi körülmények mérlegelésének elve, kedvezőbb kereteket teremtve ezzel a nevelési célkitűzések megvalósítására.*

A törvényekben, jogszabályokban a társadalom igényei fogalmazódnak meg. A jogalkalmazás jogpolitikai irányelveiből következően a büntetésvégrehajtási testületnek a szabadságvesztés végrehajtására olyan rendszert kell kialakítania, amely alkalmas a jogpolitikai célok elérésére. Azt követelik a büntetésvégrehajtástól, hogy mind hatékonyabban teljesítse feladatát a társadalom védelmében, a bűnözés elleni küzdelemben.

Ebből a kötelezettségből eredően vált szükségessé a nevelés — mint a büntetésvégrehajtás fő tevékenysége — helyzetének értékelése, a feltételek felmérése, az adottságokhoz igazodó célok megjelölése és rendszerezése, mindezek alapján a büntetésvégrehajtási nevelés fejlődési irányának meghatározása.

A büntetésvégrehajtási nevelés fejlesztési koncepcióját a társadalmi-politikai fejlődés következményeként a büntetésvégrehajtás tervszerű szakmai fejlesztésének igénye hívta életre. Olyan időszakban keletkezett, amikor a gazdasági fejlődés üteme lelassult, a népgazdaság terhei megnövekedtek, éleződött a nemzetközi gazdasági, a politikai, az ideológiai küzdelem.

Amikor tehát a feltételrendszerrel beszélünk, óhatatlanul kedvezőtlen helyzetel állunk szemben. Nem szabad azonban elfeledkezni az elmúlt évek jelentős eredményeiről: *a fogva tartottak széles körű szervezett iskolai oktatásáról, a teljes körű*

foglalkoztatásról, a szakmai képzés bővítéséről. Ezeket az eredményeket a nehezebbé vált feltételek között is meg tudtuk őrizni, esetenként — mint a nem jogerős elítéltek munkáltatásának megszervezésével — bővíteni. Ez pedig jó alap a nevelés fejlesztési koncepcióban megfogalmazott feladatok teljesítéséhez.

A büntetésvégrehajtással szemben a jogszabályokban is megfogalmazott igény, hogy az egész rendszer — a tárgyi és személyes környezet — az egyes szervezeti egységek összehangolt tevékenysége az elítéltek nevelését szolgálja.

A büntetésvégrehajtással kapcsolatos felfogás jól tükröződik a fizikai környezetben, az elítéltek elhelyezését szolgáló intézetekben. A régi büntető felfogást tükröző épületek ma már erősen akadályozzák az új elveknek megfelelő tevékenységi rendszer kialakítását.

A személyi feltételek kedvezőbben alakultak az elmúlt évtizedben. A büntetésvégrehajtási tevékenység magasabb színvonalú ellátása érdekében új követelmény jelentkezik az őrséggel, a munkáltatókkal, valamint a nevelői hatásokat összefogó szervező, irányító nevelőkkel szemben. Régóta tudjuk ugyanis, hogy a nevelés nemcsak a nevelők tevékenységének, hanem az egész büntetésvégrehajtási rendszer hatásmechanizmusának eredményeként jön létre.

Az intézetekben a nevelők létszáma nem éri el az optimumokat — nem tudtuk megvalósítani azt a miniszteri állásfoglalásban is megjelölt célt, hogy egy nevelő 50—70 elítélttel foglalkozzon — s a helyzetet még rontja a fogva tartottak számának további emelkedése.

A szakterület létszámfejlesztésének hatására *differenciálódott az egy nevelőre jutó elítéltek száma.* Az átcsoportosítások következtében a kiemelt kategóriákban csökkent (fiatal felnőttek, gyógyító-nevelő csoportok), általában azonban növekedett a nevelési csoportok létszáma. Az utóbbi években történt fejlesztés tehát nem hozott változást, *az új státuszokat általában az újonnan kapott feladatok kötötték le.*

Lényegesen kedvezőbb azonban a helyzet, ha a nevelők képzettsége, iskolázottsága oldaláról közelítjük meg a kérdést. A nevelők több mint 80%-a egyetemi, főiskolai végzettséggel rendelkezik. Jelentős hányaduk munka mellett, esti vagy levelező tagozaton végzett, így tevékenységükben jól ötvöződik az elméleti tudás és a büntetésvégrehajtási szakmai tapasztalás.

talat. Megoldott a nem pedagógiai végzettségű nevelők szakmai képzése, valamint a pszichológusok továbbképzése is.

A nevelési szakterületen dolgozók életkor szerinti összetétele kedvező, a nevelők többsége fiatal, aktív munkaerő. Az utóbbi évtizedben gyarapodott a nők száma, napjainkban arányuk 18—20 százalék. Az új állományszervezési táblák több intézetben lehetővé tették a hivatásos testületi tagok mellett kinevezett polgári alkalmazottak foglalkoztatását is.

Igényként jelentkezett, és ma már egyre több helyen megvalósult a körletek belső életének egységes irányítása, a nevelés és az őrszolgálat együttműködése, amelyek szervezeti-személyi feltételei most bontakoznak ki az intézetekben.

S bár az együttműködést a nevelés egységesítő funkciója szabályozza, a struktúra tengelyében a nevelő áll, az új rendszer a bv. őről, az ő tevékenységének tartalmától vár lényeges változást, ami első sorban újfajta szerep vállalását jelenti. Fontossága abból adódik, hogy a belső őrseg tagjai vannak a legszorosabb, leg-

gyakoribb kapcsolatban a fogva tartottakkal. *Az öröknek és a nevelőknek olyan nevelő testületté kell válniuk, amely közösen és eredményesen munkálkodik a nevelési feladatok végrehajtásában.*

Ezért szükséges, hogy az őrszolgálati beosztottak körében lényeges szemléletváltozás következzen be. Ennek egyik eleme, hogy a felügyelők, főfelügyelők pedagógiai alapismeretekkel rendelkezzenek. Ezeknek az ismereteknek az oktatása a tiszthelyetteseket képző oktatási intézményekben megkezdődött, de fontos az a továbbképzési rendszer is, aminek egy fázisa az intézetekben 1983 nyarán zárult le.

A büntetésvégrehajtási nevelés fejlesztési koncepcióját úgy kell tekintenünk, mint a büntetésvégrehajtási gyakorlati tapasztalatok rendezett általánosítását, a tevékenység széles körű feltételrendszerének elemzését, így irányító, szabályozó funkciója nyilvánvaló lesz — ebben rejlik a dokumentum jelentősége.

Módos Tamás

Büntetőjogunkat pedagógiai optimizmus hatja át

„A büntetésvégrehajtási nevelés fejlesztési koncepciója és a koncepció megvalósítási programja” című dokumentum (a továbbiakban: a koncepció) oly sokoldalú feladatot ró a büntetésvégrehajtási testületre, amely sokoldalú felkészülést kíván. A megvalósítás nem nélkülözheti a jogi megközelítést, és a koncepció végrehajtásán fáradozók jogi ismereteinek felrészítését sem. Kifejezte — legalábbis közvetve — ilyen igényét maga a dokumentum is, mert a bevezetésben a következő gondolatok olvashatók: a fejlesztési koncepció kimunkálása alapot ad a büntetésvégrehajtás elméletének és gyakorlatának korszerűsítéséhez, segítheti a személyi állomány szemléletének helyes irányú formálását, cselekvési egységének erősítését, módszertani kulturáltságának emelését.

Néhány fogalom tisztázásával kell kezdenünk azt a vizsgálódást, amely büntetésvégrehajtási jogunk és a nevelés, illetőleg a koncepció viszonyát szeretné az eredményesebb megvalósítás érdekében bemutatni.

A jog tartalmát tekintve magatartási szabály, amely a mindenkor uralkodó osztály (osztályok) politikai, erkölcsi célkitűzéseit; a gazdasági, társadalmi, illetőleg az állami életre — azoknak rendjére — vonatkozó akaratát juttatja kifejezésre.

A magatartási szabályok összessége egy adott állam jogrendszerét alkotja egy adott időszakban, adott történelmi korszakban. A jogrendszer jogágakra tagozódik, mert az életviszonyok, a társadalmi viszonyok különbözősége eltérő jogi rendezést, sajátos jogintézményeket, specifikus jogalkotást és jogalkalmazást kíván. Sajátos életviszony például a nő és a férfi jogilag jelentős kapcsolata: a házasság; a családi, a rokoni viszonyok. E kapcsolatok jogi vonatkozásait a családjog szabályozza, mint szocialista jogrendünk egyik jogága. Egészen más jellegű életviszony az, ami a munkavállalót a munkaadóhoz, a munkahelyhez, a munkavégzéshez fűzi. Ennek az életviszonyoknak jogilag jelentős kérdéseivel a munkajog foglalkozik. Nem sorolom a különböző jogágakat, amelyeknek közös feladata, hogy sajátos életviszonyokat rendezzenek állami, illetőleg jogi eszközökkel az uralkodó osztály érdekeinek szolgálatában.

Sajátos jogág a büntetőjog, amely eltér feladatát és eszköztárát illetően is a többi jogágtól. A büntetőjog ugyanis az életviszonyokat, a társadalmi viszonyokat nem szabályozza, hanem védelmezi. Oltalmazza magát az államot, azt az állami és társadalmi berendezkedést, amely a jogot is létrehozta; oltalmazza a gazdasági rendet, amelyre az állami, illetőleg társadalmi rendszer felépül; védelmezi az uralkodó osztály által elismert tulajdonviszonyokat, társadalmi és emberi értékeket. A büntetőjog tehát azokat a jogilag elismert élet- és társadalmi viszonyokat védelmezi, amelyeket a jogrendszer más ágai szabályoznak. A családjog által rendezett viszonyokat oltalmazza például a házasság, a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények meghatározásával; a polgári jog által szabályozott viszonyokat védi például a tulajdon elleni bűncselekmények kodifikálásával stb.

A büntetőjog végső soron szintén az uralkodó osztály érdekeit védelmezi: védve az államot, a gazdasági rendet, az uralkodó osztály politikai hatalmát és az általa elismert — más jogágak útján szabályozott élet- és társadalmi viszonyokat. A védelem módja az, hogy a büntetőjog azokat az emberi magatartásokat nyilvánítja bűncselekménynek és fenyegeti büntetőjogi büntetéssel, amelyek az uralkodó osztály érdekeit sértik vagy veszélyeztetik. Mivel a szocialista társadalomban az uralkodó osztály érdekei azonosak az egész társadalom érdekeivel, ezért nem az uralkodó osztály érdekeit sértő vagy ve-

szélyeztető cselekményekről beszélünk, hanem társadalomra veszélyes cselekményről, amelyek ellen a büntetőjog fellép.

Társadalmunk vezető ereje a munkásosztály, amelynek pártja — a Magyar Szocialista Munkáspárt — az egész dolgozó nép jelene és jövője érdekében irányítja a fejlett szocializmus építését. Az irányítás politikai eszközökkel történik; a politikai szándékot és akaratot — amennyiben a jog eszköztárának igénybevétele szükséges — a jog juttatja mindenki számára kötelező magatartási szabályokként kifejezésre. A politika a jogalkotásban, mint jogpolitika érvényesül, de a társadalom építését és oltalmazását célul tűző politika megfogalmazza szándékait a jogalkalmazás számára is. A pártnak, illetőleg a szocialista államnak a fejlett szocializmus felépítését szolgáló politikai, illetőleg jogpolitikai koncepcióján belül helyezkednek el a büntető jogpolitikai elképzelések, amelyek a társadalom védelmének büntetőjogi eszközeit és módszereit alakítják.

Büntetőjogunk célját a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény 1. §-a meghatározza: „E törvény célja, hogy védelmet nyújtson a társadalomra veszélyes cselekményekkel szemben, neveljen a szocialista társadalmi együttélés szabályainak megtartására és a törvények tiszteletére. Ennek érdekében meghatározza a bűncselekményeket és az azok elkövetőivel szemben alkalmazható büntetéseket és intézkedéseket.” Ez a törvényi meghatározás kifejezésre juttatja a büntető jogpolitikának legfontosabb célkitűzéseit is. Világos, hogy a büntetőjog, illetőleg a bűncselekményeket megvalósító magatartások (cselekvések vagy mulasztások) meghatározása és büntetéssel való fenyegetése — éppúgy az intézkedések kilátásba helyezése — a társadalom védelmét szolgálja. Egyértelmű, hogy a büntetőjogi büntetés nem öncélú. A jogellenes és társadalomra veszélyes cselekmény elkövetőjét azért éri büntetés, hogy a jövőben ne kövessen el bűncselekményt (speciális prevenció) és mások is tartsák tiszteletben a büntetőjog tilalmait és parancsait (generális prevenció). A büntetés kilátásba helyezésében tehát a megelőzés — a prevenció — jut kifejezésre, és nem a bosszú, a megtorlás gondolata.

Látnunk kell azt is — a törvény megfogalmazásában benne rejlik —, hogy büntető jogpolitikánkat, így büntetőjogunkat is pedagógiai optimizmus hatja át. Társadalmi rendszerünk alapjaiból, világnézeti és filozófiai felfogásunk lényegéből következnek, hogy hiszünk az emberben, az egyén átnevelhetőségében még akkor is, ha a közvetlen tapasztalatok a pedagógiai optimizmusunkat nem mindenkor támasztják alá. Az emberről, a bűnös emberről vallott nézeteinket nem gyengíti, hogy adott esetben be kell ismernünk a kudarcot — így például a legsúlyosabb büntetési nem fenntartásával és alkalmazásával. Az sem erőlténíti meg világnézetünket és filozófiai gondolkodásunkat, hogy átmeneti időszakokban emelkedik a bűnözés, nő a visszaeső elítéltek száma, mert ismerjük a jelenség okait, a világban végbemenő gazdasági, politikai, erkölcsi válságok tüneteit, amelytől hazánk sincs légmentesen elzárva.

Büntető jogpolitikánk és büntetőjogunk tehát a nevelésre irányítja a figyelmet, mert ezt tartja a megelőzés — ezzel a társadalom védelme — leghatékonyabb eszközzének. Ez nem jelenti azt, hogy szükség esetén ne élne a visszatartást biztosító lehetőségekkel is.

*

A büntetőjog, mint a szocialista jogrendszer jogága, anyagi büntetőjogra, alaki büntetőjogra, azaz büntető eljárási jogra és büntetésvégrehajtási jogra tagozódik. Igen fontos a számunkra, hogy közelebről is szemügyre vegyük e tagozódás lényegét, és elsősorban arról szóljunk, hogy mi a büntetésvégrehajtási jog helye a szocialista jogrendszerben. A válasz egyáltalán nem közömbös azok számára, akik élethivatásuknál fogva a büntetésvégrehajtási testület tagjai, és tevékenységük tartalma a büntető jogpolitikai célkitűzések megvalósítása. A vizsgálódás tehát nem öncélú elméletieskedés, hanem gyakorlati jelentőségű és értékű, eligazodást nyújtó tájékozódás.

A büntetőjog fejlődését figyelve történelmileg az látható, hogy ez a jogág — mint a többiek is — specializálódási folyamaton ment át, ami ma sem fejeződött be teljesen.

A büntetésvégrehajtási jog, vagy a börtönügy jogi rendezésének igénye akkor merült fel a társadalomban, amikor az általános társadalmi haladás is erőteljesebben előrelendült. Hazánkban például a reformkorszak idején e kor nagyjai, Kossuth Lajos, Széchenyi István, Deák Ferenc, Szalay László, Szemere Bertalan, Pulszky Ferenc és sokan mások követelték, hogy a büntetésvégrehajtás — akkor csak a szabadság-

vesztés — szabályait törvény foglalja össze. Így készült el igen gondos munkával a „Törvényjavaslat a büntönrendszerről”. Sajnos, a fejlődést az abszolutizmus akkor megállította.

A szocialista országokban és nálunk is sokáig vitatott volt — amit Kossuth, Deák, Szalay már 1843-ban sem vitatott —, hogy beszélhetünk-e a büntetésvégrehajtási jog önállóságáról? Közben a jogszabályanyag egyre nőtt, megszülettek a magas szintű jogszabályok a büntetőjogi büntetések és intézkedések végrehajtásáról. Ezt látva már elismerték a jogtudósok, hogy specializálódási folyamatnak vagyunk a tanúi: és miként egykor az eljárási jog, most a büntetésvégrehajtási jog kezd önállósulni, leválva az „anyagjogról”, a büntető anyagi jogról. Mivel indokolták az önállósulás folyamatát? Azzal, hogy mind mennyiségileg, mind minőségileg nő az a joganyag, amely nem illeszthető bele többé sem az anyagi, sem az eljárási jogba, tehát létrehozza a büntetésvégrehajtási jogot. Véleményem szerint ennél sokkal lényegesebb oka van annak, hogy a büntetésvégrehajtási jog önállósult.

*

Említettem, hogy az egységes jogrendszeren belül az egyes jogágak kialakulásának alapja azoknak a sajátos élet- és társadalmi viszonyoknak az összessége, amelyek jogi szabályozást igényelnek. Tehát nem a joganyag mennyiségi, vagy minőségi növekedése szüli az új jogágot és tartja fenn a meglévőket, hanem a jogilag rendezendő életviszonyok sajátosságai. Kérdés az, hogy a büntetésvégrehajtási jog mögött vannak-e olyan életviszonyok, amelyek sajátosak, semmi máshoz nem hasonlíthatók, ezért jogi rendezésük más jogág keretében nem oldható meg?

Talán megengedhető, hogy nem beszéljek más büntetési nemekről, csak a szabadságvesztés-büntetésről. A szabadságvesztés-büntetés (de az előzetes letartóztatás intézménye és az elzárás is) megköveteli, hogy olyan intézmények álljanak rendelkezésre, amelyek a jogerős ítélet végrehajtására alkalmasak, arra politikailag és szakmailag felkészültek, és az államtól, illetőleg a jogrendszertől erre a feladatra felhatalmazást is kaptak. A szabadságvesztés-büntetés végrehajtása ugyanakkor az elítélt és a büntetésvégrehajtási intézet között olyan életviszonyt teremt, olyan társadalmi viszonyokat realizál, amelyek semmilyen más életviszonyhoz, társadalmi viszonyhoz nem hasonlíthatók. Jól érzékeli ezt a koncepció, ezért taglalja — ha röviden is — a nevelési célkitűzések megvalósításához rendelkezésre álló feltételeket, a büntetésvégrehajtási tevékenységet jellemző ellentmondásokat, a büntetésvégrehajtási nevelés elméleti és módszertani alapjait stb.

A büntető anyagi, a büntető eljárási és a büntetésvégrehajtási jog szoros összefüggéséről felesleges részletesen szólni. A legszorosabb kapcsolatot kívánja az is, hogy mindhárom ág ugyanannak a társadalomnak a védelme érdekében jött létre, ugyanannak a büntető jogpolitikának a célkitűzéseit szolgálja. Ennek ellenére tagadhatatlan, hogy a sajátos életviszonyok a büntetésvégrehajtási jog önálló jogágazatiságát teremtették meg, és ez a folyamat tovább fog erősödni.

Amíg a büntetőjog a gyanúsítottat tömlöcbe dugta és a közös rendszerű pincében várta a delikvens a hübéri önkény esetleges könyörületét, nem volt szükség semmiféle „önállósulásra”. Ma már a büntetésvégrehajtási intézet nemcsak a jogerős ítéletben kiszabott jogkövetelmény végrehajtására hivatott. Tanít és bizonyítványt ad az iskolai végzettségről vagy a szakképzésről, gyógyít, munkáltat, ellát, közművelődési feladatokat teljesít, és mindezek által nevel, személyiséget formál, vagy a személyiséget alakítani törekszik. Olyan életviszony keletkezik az elítélt és az intézet között, amely sajátos és tartalmában, ennek megfelelően jogilag is napról napra gazdagodó.

Azért hangsúlyoztam annyit, hogy az elítélt és az intézet között büntetésvégrehajtási jogviszony keletkezik, amely mögött egy sajátos életviszony húzódik meg, mert ez a felfogás egészen más szemléletet alakít, mintha az elítélt—büntetésvégrehajtási intézet kapcsolatát kizárólag a büntetőjoggal, a jogerős ítéletben kiszabott jogkövetelmény végrehajtásával magyaráznánk. Ez a szemlélet komplexitást követel, mert maga az élet, az élő ember és életfunkciói is komplexitást jelentenek. Más szavakkal úgy mondhatnám, hogy a büntetésvégrehajtási intézetben nem az ember egyik része — a bűnös emberből a bűncselekményt elkövető — hanem az egész van jelen, olyan totalitásban, ami az intézetet is totális intézetté változtatja.

A felismerés, a komplexitás igénye többre kötelezné a nyomozó hatóságokat és az ügyészséget, illetőleg bíróságot is, mint amit most tesznek. A nyomozás során nemcsak azokat az adatokat, tényeket kell összegyűjteni, amelyek a vádemeléshez, illetőleg az ítékezéshez szükségesek. Számolni kellene jobban a büntetésvégrehajtás igényeivel, ahova majd az egész ember kerül. Az ott kialakítandó nevelési programhoz szükséges adatokat és tényeket is rögzíteni kellene. A bíróság sem fejezheti be a munkáját azzal, hogy kihirdette, majd írásba foglalta az ítéletet, amelynek rendelkező része szól a büntetésről, indoklása tartalmazza a tényállást és a bizonyítékok értékelését. A bíróságtól a szabadságvesztés-büntetésre ítélt ember, mint totalitás jut tovább; a büntetésvégrehajtási intézet az egész embert kapja, azért, hogy az egészre — a teljes személyiségre — hasson. A hatóságoknak továbbítaniuk kellene minden olyan információt, ami az elítéltnak, mint személyiségnek teljesebb megismeréséhez, megértéséhez és a reszocializációs program kialakításához szükséges. Igaz, egyelőre még tárgyi nehézségek akadályozzák a hatóságok jobb együttműködését, de a szemléletnek egységesnek kell lennie. Ami a büntetésvégrehajtási testület feladata, az feladata — ha más vetületben is — a nyomozóhatóságoknak, az ügyészségnek és a bíróságnak is! A nevelési folyamata nem szabadható részekre, eredménye — vagy eredménytelensége — kisebb vagy nagyobb mértékben az eljárás valamennyi szakaszától, az eljárás minden résztvevőjétől függ.

A komplexitás igényét és követelményét a koncepció is felismerte. Ezért hangsúlyozza, hogy a nevelés nemcsak egyetlen szakágazatnak a feladata, hanem a büntetésvégrehajtási testület teljes személyi állományának kötelessége. Talán nem lesz sértő, ha példával magyarázom meg mondanivalóm lényegét. Ha a művezető az elítélttől nem követel tisztességes munkát, nem szoktatja rendre, következetességre, vagy éppen eltűri a lazaságot, kivételez, akkor a nevelő hiába foglalkozik az illetővel és beszél neki arról, hogy a munka nálunk érték és megbecsült tevékenység! Amennyiben az őr hanyag vagy goromba, hiába igyekszik a nevelő, hogy következetességre, ember-társaink emberi méltóságának tisztületére neveljen. Az egész intézet együtt, a büntetésvégrehajtás valamennyi dolgozója együtt: nevelési szituáció! Hatékonyság csak ilyen szemlélettől, a komplexitástól várható.

A büntetésvégrehajtási jog önállósulása, a büntetésvégrehajtási jog tudományának és társtudományainak eredményei jelentős mértékben segítették a büntetésvégrehajtási testületet abban, hogy elkészítse hosszabb távú nevelési fejlesztési koncepcióját. Ennek a nagy jelentőségű koncepciónak a végrehajtása — éppúgy, mint a készülő munkáltatási koncepció is — vissza fog hatni a büntetésvégrehajtási jogra, annak tudományára, és segíteni fogja továbbfejlesztését. Ismét csak példákat hozunk fel.

Az elítéltek osztályozásának, a szabadságvesztés-büntetés differenciálásának gondolata nem újkeletű. A kezdeti törekvések az intézetekben megmutatkozó negatív jelenségek ellensúlyozására szolgáltak. Ennek érdekében elkülönítették az elítélteket nem, életkor (fiatalok, felnőttek) és más szempontok szerint. Kialakult az első büntényes, a visszaeső, a biztonságos őrzés, a belső mozgási szabadság szerinti osztályozás. Napjainkban a differenciálás legfőbb célkitűzése a speciális prevenció megvalósítása, a nevelési célkitűzések lehető leghatékonyabb megvalósításának biztosítása. Hazai büntetőjogunkban differenciál a törvény — a büntetőjog és a büntetésvégrehajtási jog — is. Igaz, hogy ennek az osztályozásnak legfőbb alapja az elkövetett bűncselekmény. Mind erősebb törekvés irányul arra azonban, hogy ne csak a tettet ítélik meg, hanem a tetteket megvalósító emberre is legyenek figyelemmel. A jogalkotásnak és a jogalkalmazásnak a megelőzés, a társadalom védelme érdekében napjainkban már ez a komplexebb megítélés a feladata. A koncepció legnagyobb érdeme talán, hogy igen nagy gondot szentel az egyéniesítésre, a speciális csoportosítás lehetőségeinek bővítésére.

*

A büntetésvégrehajtási jog szól az elítélt munkáltatásáról, a munkavégzés és a foglalkoztatás legfontosabb szabályairól. Kérdéses azonban, hogy kellően rendezett-e a munkát végző elítélt jogi helyzete; tisztában vagyunk-e azzal, hogy a dolgozó elítéltnak, az általa végzett munkának milyen a jogi természetű? Nevelési szempontból hátrányos, hogy számos kérdés rendezetlen. Nem kellően tisztázott, hogy az elítéltnak joga-e a munkavégzés vagy kötelessége; magyarul mondva: az Alkotmányból folyó állam-

polgári jogosultságát élvez-e, vagy munkakényszer terhe alatt munkálkodik. Ebből a tisztázatlanságból sok más kérdés megoldatlansága fakad. Milyen jó lenne, ha a nevelő a szabaduló elítéltnak azt mondhatná: ugye, érdemes volt tisztességesen dolgozni, mert csak azt kell folytatni, amit itt elkezdett; érdemes, hiszen még tíz esztendő és elmehet megérdemelten nyugdíjba! Nem mondhatja, s az elítélt kezdhet mindent előlről — ha van hozzá ereje, és ha a környezete is segíti ehhez!

*

A koncepció megvalósítása során szerzett tapasztalatok továbbfejlesztik a büntetés-végrehajtási jogot. Ezért a büntetés-végrehajtási testület minden dolgozója jogalkalmazó és jogfejlesztő is! Erre a szintre a saját posztján akkor emelkedhet kivétel nélkül mindenki, ha felismeri a büntetés-végrehajtási jog által rendezett életviszonyok társadalmi-politikai jelentőségét. Tekintettel arra, hogy a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása (ismét leszűkítem a büntetés-végrehajtási jogot, de talán szabad!) a legérzékenyebb beavatkozást jelenti az állampolgárok magánéletébe, alkotmányos jogaiba; másrészt a végrehajtás törvényességéhez és hatékonyságához alapvető politikai-jogpolitikai érdekek fűződnek, ezért a büntetés-végrehajtási jog — illetőleg az általa rendezett büntetés-végrehajtási jogviszony — jelentősége semmivel sem kisebb, mint bármely más jogágazaté, illetőleg jogviszonyé.

A koncepció megvalósítása ezek szerint nemcsak politikai-erkölcsi és jogi-szolgálati kötelesség, hanem a büntetés-végrehajtási jog továbbfejlesztése is. Erre az áldozatos munkára nemcsak a társadalomnak, hanem a büntetés-végrehajtási jognak és tudományának is reagálnia kell majd.

Dr. Lukács Tibor

A nevelés elvi és módszertani kérdései

Hogy milyen lesz a jövő büntetésvégrehajtása, az nemcsak az anyagi erőforrásokon múlik. A személyi és tárgyi feltételek mellett a korszerűsítés fontos tényezője a pedagógiai szakértelem, a nevelélméleti és módszertani műveltség fokozása, ezért a koncepció központi helyen foglalkozik a büntetésvégrehajtási nevelés elméletének és módszertanának helyzetével, tudományos színvonalának továbbfejlesztésével. A büntetésvégrehajtási nevelés fejlesztésében nélkülözhetetlen a tudomány segítsége. A koncepció megvalósítása csak akkor lehet sikeres, ha az együtt jár a személyi állomány nevelélméleti és módszertani ismereteinek gazdagításával, magasabb szintre emelésével. Ennek elősegítése céljából szükséges a nevelési követelmények meghatározása, a nevelés elméletének és módszertanának megújítása, rendszerbe foglalása. Csak a világos célok, a szükségletek és lehetőségek ismeretében lehet megszabni a fejlesztés ütemét, és válhatnak elkerülhetővé az esetleg mellékvágányra szaladó intézkedések, rögtönzések.

A büntetésvégrehajtási nevelés eddigi, mintegy negyedszázados fejlődése során is tett erőfeszítéseket a nevelés céljának, tartalmának, módszereinek és szervezeti formáinak kialakítására. Az elmélet és módszertan fejlesztésében eddig is bizonyos eredményeket ért el. Általánosságban azonban az volt a jellemző, hogy az élet, a gyakorlat igényeihez képest fáziskésésben volt, elmaradt a kívánalmaktól, holott az elméletnek — ha korszerű akar lenni — élébe kell mennie a szükséges változásoknak, túl kell haladnia a jelen gyakorlatát, formálnia kell a jövőt.

A büntetésvégrehajtási pedagógia — mint a neveléstudomány alkalmazott ága — fiatal tudomány, még csak fejlődésének kezdetén tart. Erőteljesebb kibontako-

zása, tudományos művelése az elmúlt tíz évre esik. Jól ismert, hogy vita folyt és esetenként még folyik ma is létjogosultsága és tudományrendszertani önállósága körül. Az ilyen jellegű viták azonban minden új tudományág kialakulásának és fejlődésének kísérő jelenségei.

A büntetésvégrehajtási nevelés elmélete sem lehet „fehér folt”, még akkor sem, ha eddig nem történt meg elméletének, módszertanának részletes kidolgozása. Ma még nincs egyetlen jól kidolgozott tankönyve, sem számottevő irodalma. Pedig az elítéltek nevelése nem lehet a sokszor egymásnak ellentmondó „egyéni vélemények”, esetenként az „óhajok”, utópisztikus elképzelések pedagógiája.

A korszerű, új büntetésvégrehajtási jogszabályok alapján az elítéltek nevelésével kapcsolatos követelmények megnövekedtek. Ezért egyre határozottabban lehetett érezni annak szükségességét, hogy a nevelés tartalmát és módszereit korszerűsíteni kell. A gyakorlati nevelői tevékenység eddig felhalmozódott tapasztalatait elemző, azt általánosító és a legújabb tudományos kutatások eredményeit is hasznosító pedagógiára van szükség, amely nem túlságosan elvont, ugyanakkor nem uniformizál, a maga előíró normáival nem köti meg mereven a nevelők kezét, hanem irányt szab, alkotó munkára ösztönöz.

Napjainkban a bűnözés elleni harc, a szocialista büntetésvégrehajtás fő céljának, az elítéltek nevelésének megvalósítása megkívánja az elméletileg kellően megalapozott, korszerű és a gyakorlatban is hatékonyan alkalmazható büntetésvégrehajtási pedagógia kimunkálását. Ez nem könnyű feladat, de jelentős segítséget nyújt hozzá a nevelés fejlesztési koncepció. Hivatkozott fejezete tartalmazza mindazokat

az ismereteket, amelyek a céltudatos, hatékony nevelés alapjai.

A koncepció foglalkozik a büntetés-végrehajtási nevelés alapfogalmaival, annak érdekében, hogy munkánk során világos, egyértelmű és szakszerű fogalmakat használjunk. Meghatározza a büntetés-végrehajtási pedagógia tárgyát. Elemzi a nevelést, mint folyamatot, e folyamat szakaszait. Ismerteti a nevelés fő tartalmát, azt a tevékenységi rendszert, amely során a nevelés megvalósul. Az egyes nevelési területeken felsorolja a súlyponti feladatokat. Nagy hangsúlyt helyez a nevelési tényezőkre, az egyes szolgáltatási ágak, szervezeti egységek — együttműködésére. Összességében elmondható, hogy létrehozta a büntetés-végrehajtási viszonyok között végzendő nevelőmunka szemléletileg egységes elméleti rendszerét.

Az elméleti és módszertani rész kifejtése természetesen nem lezárt, mivel nincs és nem is lehet soha befejezett, tökéletes elmélet, amely minden kérdésre választ ad. Ebből következik, hogy nem a nevelési eljárások és módszerek receptkönyve. Az egyedi, sajátosan jelentkező nevelési problémák megoldásához nem ad és nem adhat pontos útmutatást, legfeljebb csak segít a nevelőnek a megoldási lehetőségek kiválasztásában. Az a funkciója, hogy alkotó nevelőmunkára, gondolkodásra ösztönözzön és lendületet adjon a „pedagógiai kísérletek”, az újat, a jobbat kereső törekvések kibontakoztatásához.

A továbbiakban a nevelés fejlesztési koncepcióban megfogalmazott néhány alapvetőnek tartott elméleti és módszertani kérdéssel foglalkozunk.

Az alapvető kérdések sorában nagyon figyelemre méltó a *büntetés-végrehajtási nevelés tárgyának, az általános neveléstől eltérő sajátosságainak meghatározása*. A koncepció leszögezi: a büntetés-végrehajtási nevelés a neveléstudomány integráns része, annak sajátos feladatokat megoldó alkalmazott ága, amely a szocialista pedagógia elveinek megfelelően személyiségformáló hatású. Az elítéltekre irányuló céltudatos és tervszerű hatások olyan összehangolt rendszer, amely jogszabályi keretek és zárt intézeti viszonyok között, az elítéltek személyiségéhez igazodó differenciáltsággal segíti a társadalmi beilleszkedést, az alkalmazkodás képességének és készségének kialakulását. A büntetés-végrehajtási intézetben végzett nevelői tevékenység arra irányul, hogy átrendezze az elítélt életfelfogását, ellen-

súlyozza a környezet korábbi károsító hatásait, megszüntesse a neveltetés hiányosságait, kialakítsa a társadalmi beilleszkedés szándékát.

A koncepció komoly figyelmet szentel a nevelési alapfogalmak belső tartalmának kibontására, elemzésére. Minden tudománynak — így a büntetés-végrehajtási pedagógiának is — megvan a maga sajátos szaknyelve. Az elméleti kérdésekben való eligazodás alapvető feltétele a *szaknyelv fogalomrendszerének tisztázása*, mert előfordul, hogy a szakterület művelői azonos nevű fogalmat használnak ugyan, de nem azonos módon magyarázzák őket.

A büntetés-végrehajtás nevelésméltének továbbfejlesztése szempontjából lényeges, talán a koncepció legfontosabb része, a nevelés cél- és feladatrendszerének minden eddiginél differenciáltabb és realisabb meghatározása. Erre mind elméleti, mind gyakorlati szempontból nagy szükség van. A cél mutatja meg a nevelési tevékenység irányát, segítségével tudjuk kijelölni a követelményeket és a feladatokat, és csak a célokkal egybevetve lehet minősíteni az elért eredményeket.

A koncepció a célokat általános, tipikus és egyéniesített csoportba osztja. Új elem a (csoportszinten jelentkező) tipikus célok meghatározása, amelyben a szabadságvesztés időtartama, a végrehajtási fokozat, az elkövetett bűncselekmény jellege és az elítéltek bizonyos személyes tulajdonságai kapnak szerepet.

Elméleti szempontból ugyancsak új a büntetés-végrehajtási intézetekben folyó nevelés szakaszainak kimunkálása. Ezek a következők:

- az elítéltek megismerése,
- a nevelés konkrét programjának kialakítása,
- a nevelői tevékenység megszervezése,
- a nevelői folyamat értékelése,
- a szabadulásra felkészítés.

A korszerű nevelés, a hatékonyabb nevelőmunka feltétele, hogy a nevelői tevékenység a jelenleginél jobban vegye figyelembe a nevelés folyamatának fent vázolt szakaszait és ennek megfelelően súlyozza feladatait.

Mint minden jelenségnek — a nevelésnek is — a tartalom mellett formája is van. A módszer a nevelés tartalmának egyik külső formája. Funkciója a tartalom megjelenítése. A büntetés-végrehajtási nevelés egyik sarkalatos kérdése, hogy a célkitűzések, az egyes feladatok hogyan

valósíthatók meg, milyen módszerek alkalmazása a legcélszerűbb.

A büntetésvégrehajtás változó feltételei és a neveléssel szemben megnövekedett igényei között a módszer sem „topoghat” egyhelyben. *Napjainkban a megszokott régi rutinmunka már nem elegendő.* A módszerek fejlesztése, a tartalom fejlesztésével kell, hogy együttjárjon. A utóbbi években sokféle kezdeményezés, kísérleti jellegű nevelőmunka bontakozott ki, új nevelési formák és eljárások honosodtak meg. A nevelésnek ezeket a gyakorlatban szerzett tapasztalatait fel kell használni a módszertani kultúra fejlesztéséhez.

A módszertani kultúra fejlesztése szempontjából fontos a koncepciónak az a megállapítása, hogy a nevelés módszere nem lehet a merev sémák, eszközök holt rendszere. A szocialista nevelés elmélete szerint a módszerek sokfélék. *Nincsenek egyedül üdvözítő módszerek.* Minden módszernek megvan a maga szerepe, csakis a különböző módszerek változtatásával, együttes alkalmazásával, az egyénre szabott variációk kidolgozásával érhetünk el eredményeket. A módszerek kiválasztásában bátrabban kell hasznosítani a társ-tudományok eredményeit. *Nem kell idegenkedni a pszichológiában jól ismert és kipróbált terápiás módszerektől sem.* A koncepció is hangsúlyozottan foglalkozik azokkal a terápiás módszerekkel, amelyek a viselkedés befolyásolására, a hibás viselkedési szokások korrigálására irányulnak.

Nem szabad lemondani a nevelési tapasztalat ösztönző erejéről. A megoldásra váró feladatok az eddigieknél jobban igénylik a tudományos kutatásokat. Minden előrelépést tudományosan kell megalapozni és bevezetése előtt kísérleti úton kell kipróbálni. A nevelés elméletét és módszertanát fejlesztő kísérleteket a koncepció fontosnak tartja, de mindenképpen *káros az öncélú kísérletezés.* A pedagógiai kísérleteket központilag célszerű szervezni és koordinálni.

A büntetésvégrehajtási nevelés elméletének és módszertanának fejlesztése érdekében a következő súlyponti feladatok várnak megoldásra.

A büntetésvégrehajtásnak nagyrészt önállóan kell tevékenysége elméleti és módszertani alapjait megteremtenie, fejlesztenie. Ennek érdekében tudományos kutatásokat is kell végezni.

a) *Az elmélet fejlesztésének fő iránya a differenciált végrehajtás és nevelés elveinek, módszereinek továbbfejlesztése.*

b) *A büntetésvégrehajtás fejlődésének, a jogszabályok változásának megfelelően felül kell vizsgálni a nevelési alapelveket, a szükséges mértékben hozzá kell igazítani az igények és a feltételek változásaihoz.*

c) *A tudományos eredmények, a gyakorlati tapasztalatok, a különböző kísérletek eredményeinek felhasználásával fejleszteni kell a büntetésvégrehajtási nevelés módszertanát. Bővíteni kell az alkalmazott módszerek körét, meg kell találni az adott elítéltsocsoportok neveléséhez leghatékonyabb eljárásokat, eszközöket. Különös figyelmet kell fordítani az egyéni nevelés módszereinek fejlesztésére.*

d) *Az elméleti és módszertani kérdések kimunkálására folytatni kell a kutatómunkát. Bővíteni kell ennek a tevékenységnek személyi és tárgyi feltételeit. A saját kutatások szervezése mellett fejleszteni kell az együttműködést azokkal a kutató-bázisokkal, ahonnan a büntetésvégrehajtási feladatok megoldásához segítség várható.*

A legfontosabb kutatási témák:

— *az intézetek hatásmechanizmusának, az elítéltek személyiségére gyakorolt hatásának vizsgálata;*

— *az elítéltek informális szervezeteinek vizsgálata;*

— *a nevelés hatékonyságának mérése;*

— *a visszaesések okainak kutatása;*

— *a büntetésvégrehajtási jog fejlesztéséből adódó kutatások.*

e) *Az elméleti ismeretek, kutatási eredmények módszertani tapasztalatok közreadására támogatni kell a publikációs tevékenységet. Jól használható tananyagokat kell kidolgozni a személyi állomány egyes csoportjai számára. Ezeket a nevelési koncepcióra kell alapozni.*

Balogh László

Differenciálás a nevelésben

A büntetésvégrehajtási nevelés *egyik legfontosabb alapelve* — mint azt a fejlesztési koncepció is leszögezi — *az egyéniesítés*. Ez azt jelenti, hogy a nevelés eredményességének javítása érdekében az alkalmazott nevelési eljárások, módszerek messzemenően igazodjanak a nevelés alanyának, az egyes elítéltek a személyiségéhez, sajátos vonásaihoz. Másként fogalmazva, az egyéniesítés elve azt követeli, hogy minden egyes elítélttel olyan mértékű és minőségű nevelési hatást közöljünk, amely személyiségének formálása érdekében szükséges. Ennek megvalósítási lehetőségét jelentős mértékben a feltételek — az e feladatot ellátók száma, szakmai, módszertani felkészültsége — befolyásolják. Ismert, hogy ezek a feltételek csak korlátozottan állnak rendelkezésre, s csak lassan, fokozatosan fejleszthetők. Reálisan ezért azt tűzhetjük célul, hogy az elítéltek egyes csoportjaihoz igazodó követelményrendszert dolgozzunk ki és alkalmazunk. Ehhez pedig arra van szükség, hogy az elítélteket olyan csoportokba soroljuk, amelyek *a személyiségvonások bizonyos közös jegyein* alapulnak, s ezáltal megkönnyítik az egységes hatások befogadását. Mindez elengedhetlenné teszi a differenciálás érvényesítését munkánkban.

A szabadságvesztés végrehajtásának alapelve a differenciálás. Ez mind a nemzetközi, mind a hazai gyakorlatban általános érvényűnek tekinthető.

A differenciálás megvalósulása azonban meglehetősen sokszínű. Hatályos büntető és büntetésvégrehajtási jogunk a hazai és nemzetközi tapasztalatokat hasznosítva fejlett, az elítéltek nevelését várhatóan hatékonyabban szolgáló differenciálást ír elő, illetőleg tesz lehetővé.

Felfogásunk szerint a differenciálás az egységes szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának olyan megszervezése, amelynek révén a pozitív nevelő hatások befogadására alkalmasabb, az egyén befolyásolását, a személyiség kívánt korrekcióját legjobban elősegítő elítélt csoportokat hozunk létre. A differenciálás másik oldalát *az alkalmazott eljárások, eszközök és módszerek megfelelő megválasztása, az adott elítéltesoporthoz, az egyénhez igazodó adekvát alkalmazása* jelenti.

Az egyértelműbb tájékozódás és értelmezés megkívánja azt is, hogy témánk tárgyalása során a gyakorlatban és a szakirodalomban használatos sok kifejezést, fogalmat értelmezzünk. A leggyakrabban használt fogalmak: *differenciálás, osztályozás, csoportosítás, elkülönítés*. Az egyes szerzők és rendszerek sok tekintetben közös nevezőre hozható fogalmai azonban esetenként más-más tartalmat nyernek.

A differenciálás több szinten és több kritérium szerint valósulhat meg. Elsődlegesen — általában magasszintű jogszabályban előírtan — főként kriminológiai szempontból az elítélteket nagy csoportokba sorolják. Ezek jelentik a végrehajtás fokozatait. *A fokozatok általában az életrend szabályozottsága, a mozgás korlátozottsága, az elítéltek kapcsolatai tekintetében különböznek.*

Ehhez a differenciálási szemponthoz számos további kapcsolódik: *a leggyakoribb az életkor, a nemek, az előélet, a büntetési idő tartama, az egészségi állapot szerinti további csoportosítás.*

Az eddig említett szempontok szerint tagozódik általában a végrehajtás intézményrendszere is.

A differenciálás további lépcsőjét rendszerint az intézeteken — a nagyobb csoportokon — belüli, az egyéniesítés irányába haladó kisebb csoportok alakítása jelenti.

E differenciálási folyamat előrehaladása során erősödnek fel a személyiségre irányuló nevelő hatások. Ennek következménye, illetőleg velejárója a differenciálás módjainak bővülése, gazdagodása. S hogy e folyamat meddig terjedhet, milyen közel kerül az egyes emberekhez, ez függ az adott végrehajtási rendszer szakmai-tárgyi feltételeitől, tudományos megalapozottságától, és egyben a *fejlettség mutatója is*.

Az ENSZ Titkársága által a letartóztatottakkal való bánásmódhoz kiadott *minimum irányelvek* az ENSZ-nek az emberi jogokról elfogadott deklarációjával összhangban javasolta kialakítani a büntetésvégrehajtási rendszereket oly módon, hogy ugyanakkor figyelembe vegyék a társadalom védelmének, a börtönök biztonságának szempontjait is.

Az irányelvek az általános szabályok körében az elkülönítésről a következőket mondják: „A bebörtönzöttek különböző kategóriáit, figyelemmel nemükre, korukra, előéletükre, letartóztatásuk okára, valamint kezelésük kívánalmaira külön intézetekben, vagy ugyanazon intézet elkülönített részeiben kell elhelyezni”.

Büntetésvégrehajtásunk jelenlegi differenciálási rendszerét az 1979-ben hatályba lépett Büntető Törvénykönyv, valamint a büntetésvégrehajtási jogszabályok tartalmazzák. Ez a rendszer messzemenően felhasználta a korábbi évek tapasztalatait.

A Btk. 41. §-ához fűzött miniszteri indokolás kimondja: „Az átnevelhetőség szempontjából az elítéltek három alapvető csoportja ismerhető fel; a többszörösen visszaeső és az igen súlyos bűncselekményt elkövetett elítéltek, azok a szándékos bűncselekmény miatt elítéltek, akiknek büntetése viszonylag hosszabb tartamú, vagy korábban már büntetve voltak, illetve a szándékos bűncselekmény miatt viszonylag rövidebb tartamú szabadságvesztésre ítélték, és a gondatlan bűncselekmények miatt szabadságvesztésre ítélték. Ezért a leghelyesebb megoldásnak három büntetésvégrehajtási fokozat létesítése mutatkozik.

A differenciálás eszközei is olyan jellegűek, hogy háromnál több fokozat esetén az egyes fokozatok között nem tehető kellő különbség...”

Ezen alapul az elítéltek büntetésvégrehajtási fokozatok szerinti differenciálása.

Ugyanakkor a Btk. differenciálási rendszere gazdagabb, mint a három végrehajtási fokozat kijelölése. Differenciálást jelent a jogalkalmazók számára a büntetések és intézkedések korábbinál jóval szélesebb skálája. Ezek közül külön említést érdemel a szigorított őrizet intézménye, valamint a hat hónapot meg nem haladó szabadságvesztés helyett az alkoholisták Munkaterápiás Alkohollevonó Intézetbe utalása.

*

A végrehajtásban további differenciálást ír elő, illetve tesz lehetővé az 1979. évi 11. sz. tvr. a következők szerint:

- A) a) előzetesen letartóztatottak,
elítéltek,
b) fiatalokorúak,
felnőttek,
c) nők,
férfiak,
d) betegek,
egészségesek.
- B) Fokozaton belül:
— fiatal felnőttek,
— gyógyító-nevelésre szorulóak,
— visszaesők — többszörös visszaesők,
— vagyon elleni — élet elleni — erőszakos.
— biztonságra veszélyesség, munkaképesség.

Az A) pont alatt felsorolt differenciálás külön indoklást nem igényel.

Törvényességi, garanciális jelentősége van az *elítéltek és az előzetesen letartóztatottak* külön elhelyezésének és a velük szemben alkalmazott eltérő bánásmódnak. Ennek alapja jogi helyzetük különbözőségében rejlik. Az előzetes letartóztatottak tekintetében a neve-

lés, a ráhatás háttérbe kerül a hatályos jogszabályi előírások következtében. Külön bizonyítás nélkül is belátható pedig, hogy az előzetes letartóztatás időszakában a személyiség sokkal labilisabb, fellazultabb, s ezért a nevelői, pszichológiai beavatkozásra nagyobb lehetőséget nyújtana. Az előzetesen letartóztatottak túlnyomó többségével később elítéltként találkozunk. Ekkor pedig már igen nagy előnyt jelentene a nevelés számára, ha a megelőző időszakból mind több információt hasznosíthatna. Ennek azonban a már említett ok miatt igen korlátozottak a lehetőségei. Ezért a nevelést — a megismeréssel, a további differenciálással együtt — a jogerős ítéletet követően lehet érdemben megkezdeni és végezni.

A *fiatalkorúak és felnőttkorúak* elkülönítését életkori sajátosságok, valamint itt is a jogi helyzet különbségei indokolják. Jogszabályaink fokozott védelmet, kedvezőbb jogi feltételeket nyújtanak a fiatalkorúak reszocializálásához.

A nemek szerint elkülönített büntetésvégrehajtást elsősorban adminisztratív végrehajtás — technikai, biztonsági szempontok indokolják, s másodlagosan játszanak szerepet ebben a kriminológiai, pszichológiai sajátosságok.

A *beteg* elkülönítése az egészségeseektől akut betegek esetében nyilvánvaló. Bizonyos krónikus betegségeknél, illetőleg a személyiségzavarral jellemezhető állapotoknál az elkülönítés már erőteljesebben tartalmaz reszocializációs szempontokat.

*

A fokozaton belüli csoportosítás lehetőségét az 1979-es jogszabályok kibővítették. Ezt a lehetőséget igyekezett kihasználni az 1979-ben kiadott miniszteri utasítás. Ez a Btk. által sugalmazott — a bűncselekményen, az elkövetők előéletén alapuló — differenciálást bontotta tovább. A jogszabály által előírt szempontokon túl további *életkori, pedagógiai, pszichológiai, egészségügyi és biztonsági* kritériumokat érvényesített. Erőteljesen figyelembe vette az elkövetett bűncselekmény jellege, súlyossága, a büntetés tartama szerinti különbségeket. Ekkor alakult ki az intézetek mai profilja. Megtörtént a gyógyító-nevelő csoportok helyének kijelölése. Az öntevékeny szervezeteket működtető intézetek ehhez megfelelő elítélteket kaptak, a biztonságra veszélyes elítéltek zártabb helyre kerültek, a munkavégzés lehetőségei és körülményei szerint is differenciálás történt.

A differenciálás a nevelés érdekében történik. Ezért abból kell kiindulnia, hogy a nevelés célja, a reszocializáció eredményessége szempontjából milyen csoportosítás vezethet jobb eredményhez. A nevelést a személyiség alakításának fogjuk fel és ebből következik, hogy a csoportosításnál is a személyiséget kell figyelembe vennünk. Ebben a megközelítésben a következő három nagy csoport írható le.

Az *átlagos* — normál, vagy ahhoz közelálló — személyiségű elítéltek csoportjába tartozónak ítéelhetjük az első büntényes elítélteket, továbbá a visszaesőknek azt a részét, akiknél nem található meg a társadalmi együttélési normákkal, a törvényekkel való tudatos és tartós szembesegülés, akiknél nem életmódjuk, életvezetésük szerves eleme a bűncselekmények elkövetése, akiknél ugyanakkor a szocializációs folyamat sérült vagy akadályozott.

A *kriminális* személyiségű elítéltek alkotják a másik nagy csoportot, akikre a társadalmi normákkal való tudatos szembenállás, a bűnöző életmód a jellemző, itt a szocializációs folyamat súlyos törést szenvedett.

A *patológias* személyiségzavarban szenvedő elítéltek egy harmadik, sajátos csoportot képviselnek. A szocializációs folyamat itt is gátolt, ebben azonban kimutathatóan a személyiségfejlődés kóros zavara — értelmi fogyatékoság, elmeártalom, pszichopátia, neurózis, narkománia, alkoholizmus — játszik szerepet.

Ezeket a nagy csoportokat nevelhetőségük szempontjából tovább differenciálhatjuk reálisan és a gyakorlat által igazoltan, három további szempont szerint. Ezek: az *életkor* és a *neveléshez rendelkezésre álló időtartam*, valamint a *bűncselekmény* elkövetésének *szándékos* vagy *gondatlan* jellege.

Mindezeket a megfontolásokat figyelembe véve, a nevelés fejlesztésére kidolgozott koncepció büntetésvégrehajtásunk jelenlegi feltételrendszerével is számolva, a nevelési folyamat és a nevelési célok differenciálására a következő iránymutatást adja.

a) Az *előzetesen letartóztatottakkal* folytatott munka keretében nem kifejezett nevelés,

hanem nevelési célzatú tevékenység érvényesül. Ennek az a feladata, hogy segítsen át a kríziseken, és könnyítse a büntetésvégrehajtási intézet viszonyai közé történő beilleszkedést. Intézni kell szociális ügyeiket, segíteni őket kapcsolataik fenntartásában. Biztosítani kell jogaik és kötelezettségeik érvényesülését. Gondoskodni kell bizonyos mértékű kulturális ellátásukról, tájékoztatásukról, s mindezt úgy, hogy ne veszélyeztessük az eljárás sikerét.

Az előzetes letartóztatást várhatóan követő szabadságvesztés alatti nevelés sikere érdekében a lehetőségekhez képest meg kell ismerni őket.

b) *A rövid tartamú* (1 évet meg nem haladó) szabadságvesztésre ítélték nagy része első bűntényes, akiket viszonylag kisebb súlyú bűncselekmény elkövetéséért vontak felelősségre. Általában intenzív személyiségformálásra a szabadságvesztés rövid tartama nem ad lehetőséget. Nevelésük elsősorban a személyiségben meglévő pozitív vonások erősítésére, bizonyos magatartásformák és viselkedésmódok fejlesztésére irányul.

A rövid tartamú szabadságvesztésre ítélték között nagy számban vannak olyanok, akiknél az előzetes letartóztatás beszámítása miatt a jogerős ítélet kiszabása után csak néhány hét, vagy egy-két hónap áll rendelkezésre. Ezért itt a nevelés lehetősége igen korlátozott. A fő figyelmet a szabadulásra való felkészítésre kell fordítani.

c) *Az egy—három év közötti* időtartamra elítélteknél — bár összetételükben rendkívül heterogén csoportot alkotnak — az időtartam függvényében megnő a nevelői beavatkozások gyakorisága, intenzitása és ez határozottabb nevelési célok kitűzésére ad módot. (Például: ilyen a szociokulturális színvonal emelése, általános és szakmai képzettségük növelése.) Náluk a személyiség határozottabb befolyásolását is megcélozhatjuk, ezért szükséges az intenzívebb személyiségfejlesztő módszerek alkalmazása.

d) *A hosszabb tartamú* (3 évet meghaladó) szabadságvesztés esetében az említett feladatok mellett fokozottan van szükség a börtönártalmak kivédésére, a rehabilitációra.

Nehezebb feladat az ilyen elítélteknél a családi, társadalmi kapcsolatok fenntartása, szabadulásuk és utógondozásuk előkészítése. A viszonylag hosszabb büntetés a nevelési folyamat pontosabb, körültekintőbb megszervezését, részcélok kitűzését, a nevelési folyamat gyakoribb értékelését igényli és teszi lehetővé. A szabadulás előtti időszakban intenzívebben kell velük foglalkozni.

e) *A fiatalkorúaknál és a fiatal felnőttek* egy részénél — mert még nincs kialakult, megszilárdult személyiség szerkezetük — nagyobb a lehetőség formálásukra. Ezért indokolt számukra az átlagosnál jobb nevelési feltételek biztosítása. Nagyobb gondot kell fordítani az általános és szakmai műveltség emelésére, a társadalmilag hasznos munkavégzésre szoktatásra, a családi, a munkahelyi és egyéb társadalmi kapcsolataik erősítésére, közösségi magatartásuk fejlesztésére.

f) Az először szabadságvesztést töltő elítéltek életében a büntetés nagy törést jelent. Ez nehezíti a börtönélet elviselését és a szabadulás utáni beilleszkedésüket. Speciális tanácsadással, felkészítéssel ennek ellensúlyozására kell törekedni. Ezekben az esetekben a büntetésvégrehajtási intézetben fontos feladat a kriminális fertőzés, a „börtöniskola” hatásának, a bűnözői értékrend átvételének megakadályozása.

g) *A többszörös visszaesőknél* bebizonyosodott, hogy a korábbi nevelés sikertelensége után a büntetésvégrehajtási nevelés sem érte el a célját. Ezért ennél a csoportnál a büntetés visszatartó hatásának kell hangsúlyosabbá válnia, emellett — mint például a szigorított őrizeteseknél — nem mondunk le a pozitív változás elérésére irányuló nevelői beavatkozásról.

h) *Az alkoholisták és az egyéb kóros személyiségzavarban szenvedők* gyógyító-nevelése speciális feladatot jelent. A feladat kettős: egyrészt a betegség különböző terápiás módszerekkel történő gyógyítása, ezzel a nevelés, a pedagógiai módszerek alkalmazhatóságának az előkészítése, másrészt a gyógyultaknál a betegségbe történő visszaesés megelőzése, az elítélt figyelemmel kísérése a gyógyulás utáni időszakban, valamint szükség esetén speciális utógondozásuk megszervezése.

i) *A gondatlan elkövetők* életvitele, gondolkodásmódja és a bűncselekmény elkövetése között általában nincs szerves kapcsolat. A bűncselekmény hátterében a legtöbb esetben kisebb súlyú negatív személyiségvonások húzódnak meg. A gondatlan elkövetőknél a nevelési cél a felelősségérzet fejlesztése és a felelősségteljes magatartás gyakoroltatása. Ennek alapvető módszere az öntevékenységek kibontakozása.

A felsorolt differenciált nevelési célok és módszerek *további elméleti és módszertani elemzést, fejlesztést igényelnek*. A fejlesztés az *egyéniesítéshez vezető* újabb lehetőségek meghatározására, összetettebb csoportképző elvek kidolgozására irányul.

A bemutatott differenciálási elvek büntetésvégrehajtásunk gyakorlatában megvalósíthatók. Ehhez kedvezőbbé tette a feltételeket a közelmúltban az intézetek kijelöléséről megjelent miniszteri utasítás. A több szempontú differenciálás egyidejűleg feltételezi a kellő rugalmasságot, nem állít szükségtelenül korlátokat a nevelés elé, hanem a személyiség jobb megismerését és eredményesebb befolyásolását szolgálja.

Vincze Tamás

Nevelés fejlesztési koncepció — munkáltatás fejlesztési koncepció

A nevelés fejlesztési koncepció és annak megvalósítási programja elkészült, oktatása rövidesen megkezdődik. Közél egy éve indult és nagyjából az előzetes programnak megfelelően halad a munkáltatás fejlesztési koncepció kidolgozása. Az a feladat, hogy a koncepció keretében az *elkövetkezendő 15—20 évre meghatározzuk a munkáltatás jövőbeni alakításának irányát, megfogalmazzuk a munkáltatással szemben támasztott legfontosabb követelményeket, iránymutatást adjunk a gyakorlati munkához.* Ezzel kapcsolatban előjáróban két dolgot szeretnék aláhúzni:

— A munkáltatás folyamatát és szervezetét a büntetésvégrehajtás szerves részeként kell működtetni. Következik ebből, hogy *biztosítani kell a két — a nevelés — és a munkáltatás fejlesztési — koncepció egymásra épültségét, kapcsolódását, a munkáltatás fejlesztése irányának az elítéltek nevelésével összhangban történő meghatározását.*

— El kell végezni a *munkáltatás jelenlegi rendszerének kritikai felülvizsgálatát.* Az alapvető célkitűzések megvalósítása érdekében a szükséges mértékben számolni kell a meglévő munkáltatási lehetőségekkel; figyelembe kell venni szűkebb értelemben a büntetésvégrehajtási, tágabb értelemben a népgazdasági környezetből adódó realitásokat is.

E cikk keretében ezzel kapcsolatosan néhány fontosabb témát kívánok megemlíteni:

1.

A nevelési koncepció a munkáltatás fejlesztésével összefüggő feladatok között leszögezi: „*A teljes körű foglalkoztatás és a hatékonyság biztosítása mellett el kell érni, hogy az elítéltek foglalkoztatásában a nevelési célok is teljesebben érvényesüljenek.*”

A fogva tartottak munkáltatásáról, az ezzel kapcsolatos problémákról a folyóirat 1983. évi első számában külön cikk keretében már szóltunk. Nem ismételve az ott elmondottakat, hangsúlyozni szeretném, hogy a teljes körű foglalkoztatás biztosítása a jelenlegi erősen változó — büntetésvégrehajtási és népgazdasági — körülmények között nem kis gond, és nem kis erőfeszítést igényel.

A büntetésvégrehajtást a jogszabály kötelezi, hogy az elítélteket *társadalmilag hasznos munkával* foglalkoztassa. Fogalmazhatunk úgy is, hogy a teljes körű foglalkoztatás — akár rövidebb, akár hosszabb távon történő — megvalósítása egy, a munkáltatás szervezetével szemben támasztott minimális követelmény, amelynek teljesítése alapvető kötelesség. Ezzel kapcsolatosan a teljes körű foglalkoztatás fenntartása, illetve megvalósítása szempontjából két fontos körülményt kell figyelembe venni. Az egyik az elítéltek létszámának már hosszabb ideje tartó és a prognózis szerint — különösen egyes csoportokat érintő (pl.: fiatalok, fiatal felnőttek) — továbbiakban is érvényesülő növekedése; a másik a büntetésvégrehajtás munkáltatási (termelési) kapacitásainak jelenlegi nagysága.

A korábban elért foglalkoztatási arány fenntartása érdekében már a jelenlegi elítéltek létszám mellett is *megnőtt* a vállalati munkáltatáson belül a *megrendelő* (külső vállalat) telephelyén történő „*intézetén kívüli*” foglalkoztatás jelentősége. Az ilyen munkahelyeken dolgozó elítéltek létszáma 1983-ban is emelkedett.

Úgy gondolom, nem szükséges külön hangsúlyozni, hogy elítéltek intézetén kívüli foglalkoztatását az átmeneti csoportba tartozók, valamint a szigorított őrizeteselek ki-

vetelével több ok — a külön őri-felügyelői létszám biztosítása, a meg nem engedhető kapcsolatok létesítésének és fenntartásának tág lehetősége, összességében a büntetés-végrehajtás hatásmechanizmusának a munkavégzés ideje alatti mérsékelt érvényesülése — miatt *nem tartjuk kívánatosnak*. Perspektívában ennek mérséklése, az előzőekben jelzett elitelt-csoportokra történő korlátozása indokolt.

Szorosan kapcsolódik ehhez a témához a meglévő *termelési kapacitás helyzete*. Ismert, hogy a büntetés-végrehajtás munkáltatási bázisai már a jelenlegi létszám foglalkoztatását sem teszik lehetővé. Középtávú programok, fejlesztési tervek alapján jelentőségének megfelelően eddig is foglalkoztunk a kapacitások bővítésével. Részben saját, részben külső források felhasználásával jelenleg is folyamatban van két olyan beruházás, amellyel az üzembehelyezés után kétszáz fogva tartott foglalkoztatása várható.

A népgazdaság egészét érintő tendenciák, szabályozások behatárolják egyrészt a kooperációs kapcsolatokat, másrészt a munkáltatási kapacitások bővítésének lehetőségét is. Ezzel a korlátozottabb lehetőséggel tartósan számolni kell.

Nem jelenti ez azt, hogy a jövőben, még akár időlegesen is, lemondunk a saját (büntetés-végrehajtási) munkáltatási lehetőségek bővítéséről, új munkahelyek létesítéséről. Ellenkezőleg, igen határozottan tovább kell folytatni ezt a munkát; a mérsékeltbb lehetőség viszont éppen azt teszi szükségessé, hogy körülmények felmérés, előkészítés, sorolás után *ott és úgy létesítsünk új munkahelyeket, ahol azok az alapvető büntetés-végrehajtási célkitűzéseknek, a nevelési céloknak az érvényesülését a leghatékonyabban segítik*. Ezt a munkáltatási koncepcióban is kellően hangsúlyozni kell.

Az intézeteken kívüli foglalkoztatás kérdésében a büntetés-végrehajtás vezetése már korábban egyértelműen állást foglalt. Szükségesnek látszik azonban a munkáltatási koncepcióban is szólni arról, hogy az elítéltek foglalkoztatásában *alapvető megoldásnak a belső munkáltatást* tekintjük. Ennek legfőbb indoka, hogy a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása egész mechanizmusának kedvező hatását az intézeteken belül történő foglalkoztatás adja. Világosan meg kell azonban mondani, hogy a büntetés-végrehajtás munkáltatási rendszerében az intézeteken kívüli munkáltatás döntően a jogszabályi kötelezettségek teljesítése miatt van jelen, és azzal átmenetileg a továbbiakban is — időbeli korlátok nélkül — az elítéltlétszám és a munkáltatási kapacitások közötti összefüggésből fakadóan változó arányokban egyértelműen számolni kell. Véleményem szerint akkor járunk el helyesen, ha ezt a minden kétséget kizáróan kényszerhelyzetet a feladatok megjelölésénél és nem utolsósorban a feltételek megteremtésénél figyelembe vesszük.

2.

A munkáltatás fejlesztésének a nevelési koncepcióban is megfogalmazott igen fontos feladata, hogy a munkavégzés segítse elő a szabadulás utáni beilleszkedést; az elítéltek foglalkoztatási rendszere a lehetséges mértékben közelítsen a társadalomban általában szokásos körülményekhez.

A büntetés-végrehajtási munkáltatás „pedagógiai célzatú és egyben népgazdasági hasznú” tevékenység. Ebből a kettős célkitűzésből a büntetés-végrehajtási (pedagógiai) célok az elsődlegesek és meghatározók. A büntetés-végrehajtáson belül a *munkáltatás jelenlegi rendszere sok sajátos és ellentmondásos elemet tartalmaz*. Mindenképpen szükséges, hogy a kidolgozás alatt lévő munkáltatás fejlesztési koncepció, illetve annak gyakorlati megvalósulása elősegítse a foglalkoztatási rendszernek a társadalomban szokásos körülményekhez való közelítését.

Mindjárt meg szeretném jegyezni, hogy ennek a széles kiterjedésű feladatnak jelentős korlátai vannak, a közelítés lehetőségei a büntetés-végrehajtás rendszeréből, a jogszabályi előírásokból fakadóan több esetben behatároltak.

Ismert, hogy az elítélteket a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának ideje alatt jogszabályi előírások, nevelési-, őrszabiztonsági szempontok stb. szerint kell csoportosítani és a végrehajtó intézetekben elhelyezni.

Az elítélt szakmai képzettsége, vagy a fogva tartás alatt végzendő munka célszerűsége nem meghatározó a végrehajtó intézet kijelölésénél. A foglalkoztatás egyoldalú érdeke az lenne, ha az elítéltek intézetek közötti elosztása nem elsősorban az említett büntetés-végrehajtási szempontok, hanem aszerint történne, hogy kinek mi a szakmája, melyek azok a munkák, munkafolyamatok, amiket végezni tud, vagy esetleg el szeretne sajátítani.

Hangsúlyozni kell azonban, hogy kizárólagosan ilyen elosztásra, csoportosításra nincs lehetőség. Ebből azonban az is következik, hogy az elítélteknek a büntetésvégrehajtáson belül történő csoportosítása (kategorizálása) és a foglalkoztatási igény (lehetőség) között több, figyelmet érdemlő ellentmondás jelentkezik, amelyekkel a büntetésvégrehajtási munkáltatás szervezésénél továbbra is számolni kell.

A munkáltatás fejlesztési koncepció irányait mindenképpen ennek figyelembevételével kell meghatározni. Az ellentmondások csökkentésében kétségkívül sokat segítenek *egy központi kivizsgáló (diagnosztizáló) intézet létesítése*. A koncepcionális feladatok között azonban foglalkozni kell a központi munkaerő-gazdálkodás továbbfejlesztésével, valamint a foglalkoztatás szerkezetének a jelenleginél szélesebb körű munkaválasztási és kijelölési lehetőségét biztosító bővítésével is.

Véleményem szerint a kategorizálásból adódó ellentmondások teljesen nem szüntethetők meg, a jelzett koncepcionális irányok is csak tompíthatják azokat.

Úgy gondolom, itt célszerű néhány gondolatot felvetni a „büntetésvégrehajtási jogviszony”-t érintő igen fontos kérdéstről is. A jogszabály előírja, hogy az elítéltnak joga és egyben kötelessége a munka végzése. A teljesség kedvéért mindjárt hozzá kell tenni, hogy a munkavégzési jog csak korlátozottan érvényesül, mert a munkavégzés nem munkaviszonyon alapszik, az elítélt nem választhatja meg a büntetésvégrehajtási intézetet, és ezen keresztül a munkahelyet (vállalatot) sem, a kijelölt munkát köteles elvégezni, a munkahelyre vonatkozó kérését a büntetésvégrehajtási intézet lehetőségeitől függően kell figyelembe venni.

A munka kijelölésénél és végzésénél *a kényszerelemek vannak túlsúlyban*. Ez olyan alapvető ellentmondásokat eredményez, hogy például általában nem azonosul megfelelően a munkával, önálló kezdeményezései nincsenek, vagy erősen lehatárolódnak stb.

Világosan kell látni: azt az alapvető ellentmondást, hogy az elítélt munkahelyét minden esetben megválaszthatja, még hosszú távon, koncepcionálisan sem lehet feloldani.

A munkáltatási koncepciónak kell megjelölni azokat a tennivalókat, amelyek ennek az ellentmondásnak részleges feloldását eredményezhetik. Például az *érdekeltségi és ösztönzési rendszer továbbfejlesztése, a munkahelyi demokrácia egyes fórumainak jobb kihasználása, a jobb és több munkához kapcsolódó jogosultságok, a társadalombiztosítási jogok bővítése* stb.

A büntetésvégrehajtási munkáltatás két alapvető, költségvetési és vállalati foglalkoztatási formában valósul meg.

A *költségvetési munkáltatás a büntetésvégrehajtás belső szükségleteihez kapcsolódik*, a tevékenység kisebb részénél a nevelési célkitűzések csak részben érvényesülnek, a betanított szintű csoportmunka kialakítását a vállalatinál alacsonyabb szinten biztosítja, értékviszonyai az elszámolás rendjéből adódóan torzultak, a termelőeszközök korszerűtlenek, kihasználásuk nem megfelelő, a termelő jellegű tevékenység során előállított termékek műszaki színvonala alacsony, a termelőtevékenység kicsi.

A költségvetési munkáltatás szervezeti keretei, gazdálkodási módszerei nem tartottak lépést az általános gazdálkodási fejlődéssel, azok egyes elemei a felszabadulás előtti, illetve a századforduló „rabmunka” rendszerére utalnak. A vállalati munkáltatási formától való nagymértékű elmaradása semmiképpen *sem segíti az ezen a területen dolgozó elítélteknél szabadulásuk után a társadalomba történő beilleszkedést. Ezért elengedhetetlenül szükséges, hogy ez a foglalkoztatási forma átértékelésre, fejlesztésre kerüljön*. Ennek szükségességét csak aláhúzza az a tény, hogy a foglalkoztatott létszám kereken egynevede a költségvetési munkáltatás keretében dolgozik.

Ezen a téren egyértelműen kedvező változást jelentene és a költségvetési munkáltatás fejlődését eredményezné, ha koncepcionálisan megvalósulna a vállalati és költségvetési munkáltatás egységes szervezeti rendszerben történő irányítása, az intézetek ellátásába, az egyes szolgáltatás jellegű intézetfenntartási munkákba, az új termékek előállításába a büntetésvégrehajtási vállalatok bekapcsolódnának.

Az előzőekben említett néhány, foglalkoztatási rendszerünket érintő fejlesztés, az ellentmondásokat mérséklő koncepcionális intézkedés a társadalomban szokásos körülményekhez való közelítést, végső soron a szabadulás utáni beilleszkedés elősegítését eredményezhetné.

A munkáltatás fejlesztése során törekedni kell a *foglalkoztatás szerkezetének bővítésére*. A teljes körű foglalkoztatási kötelezettség alapvetően meghatározza a termelési szerkezet bővítésének, a munkáltatás fejlesztésének irányát. *Az elítéltszám alakulása* — várható további növekedése — indokoltá teszi a *saját vállalati termelés bővítését* azokban az ágazatokban, amelyek szerkezeti szempontból megfelelnek a büntetésvégrehajtási célkitűzéseknek.

A teljes körű foglalkoztatás miatt szükséges a munkahelyek számának növelése. Az ipari vállalatok termelésének bővítési lehetősége az intézet befogadóképességének és a gyártott termékek piacképességének a függvénye. Ezen belül a csökkent munkaképességűek foglalkoztatására alkalmas olyan profilokat kell kialakítani, amelyek biztosítják az egyszerű, részműveletekre bontható, rövid betanulási időt igénylő, kevésbé monoton, sikerélményt nyújtó és fizikailag nem megterhelő munkavégzést.

A *gyógyító-nevelő csoportba* sorolt személyiségzavarban szenvedők foglalkoztatására *terápiás munkát*, elkülönített munkahelyet és szakirányúan képzett munkairányítókat kell biztosítani.

A termelési szerkezet bővítése, átalakítása kapcsán a jelenleg férfiakkal végzett *konfekció- és szőőipari kapacitást* koncepcionálisan *csak olyan mértékben* célszerű fenntartani, illetve fejleszteni, *ahogy azt a nők, valamint a rövid ítéleti idővel rendelkező férfi elítéltek foglalkoztatási igénye szükségessé teszi.*

Az elmondottak előrebocsátása mellett utalni kell azonban arra, hogy a mindenképpen szükségesnek ítélt termelési szerkezet bővítésének és a profilváltásnak a feltételei több oldalról erősen korlátozottak. Az egyik, hogy a pénzügyi lehetőségek jelenleg is jóval szerényebbek, mint az igények; ugyanakkor a jövőben a fejlesztési források további mérséklődésével kell számolni. A másik, hogy van egy kialakult termelési-, műszaki bázis, amelyet nem lehet rövid idő alatt helyettesíteni, illetve megváltoztatni. Nem utolsósorban jelentősen korlátozza, meghatározza a profilváltás lehetőségét az ítélt munkaerő összetétele, színvonala is.

A fejlesztési elképzelések megvalósításában a munkáltatási koncepcióban is kiemelt helyet kell kapnia a büntetésvégrehajtás hatásmechanizmusának érvényesülését elősegítő, *külső vállalatokkal történő kooperációk* bővítésének, létesítésének. Ezt többek között indokolja az eddigi kedvező tapasztalatok (Baracska, Pálhalma, Tököl) mellett az is, hogy néhány intézetünkben enélkül a teljes körű foglalkoztatást megoldani nem tudják. A kooperációk jelentős eredményének kell tekinteni azt is, hogy a külső vállalat eszközeit is felhasználhatjuk saját (büntetésvégrehajtási és vállalati) fejlesztéseinkhez.

A koncepcióban a termelési szerkezet fejlesztésével párhuzamosan ki kell jelölni a technikai fejlesztés fő irányait is. Ezzel kapcsolatban különös hangsúllyal kell megemlíteni, hogy a technikai fejlesztést mindenkor alá kell rendelni a teljes körű foglalkoztatásnak. Alkalmazkodnia kell a munkaerő összetételéhez, szellemi és fizikai színvonalához. A technikai fejlesztésekkel az egészséges és biztonságos munkavégzés feltételeit is javítani kell, és ugyanakkor csökkenteni az egészségkárosító technológiák arányát. Olyan technikai bázist kell kialakítani, amely elősegíti az elítéltek társadalmi beilleszkedését, reszocializációját, ugyanakkor lehetővé teszi megfelelő színvonalú, piacépés termékek gyártását.

4.

Erősíteni kell az elítéltek érdekeltségét a munkavégzésben, növelni kell a teljesítményhez kapcsolódó jutatások arányát. A munkáltatásba bevont elítélteket az ösztönzéssel is a társadalomba való beilleszkedésre, az ott szokásos követelményekre, magartási formára, viselkedésre kell felkészíteni. Emellett azonban meg kell határozni a munkáltatáshoz mint tevékenységhez kapcsolódó konkrét célokat, amelyek a gazdasági feladatok végrehajtására, az egyéni teljesítmények, a kollektív munkaeredmények növelésére irányulnak. Az ösztönzést fel kell használni a büntetésvégrehajtási munkáltatásban meglévő egyes ellentmondások, például a *munkakényszer és az egyéni érdek között jelentkező feszültség csökkentésére* is.

Az elítéltek anyagi érdekeltségén belül a személyi jövedelem az alapbérből, munkadíjból (stabil rész), valamint a prémiumból, a beralap és az „R” alap terhére fizethető jutalomból (mozgó rész) tevődik össze. Bérghádzalkodásunkban a munkadíjak kettős

funkciója közül döntően csak az elosztás érvényesül; a másik, az ösztönzés, háttérbe szorul, annak ellenére, hogy a bérpolitikai intézkedések a teljesítmény-orientált bérezési formák szélesítésére, a jövedelmek munka szerinti differenciálásának erősítésére irányultak. Az ösztönzés kellő mértékű érvényesülését nagyban gátolja, hogy a munkáltatói szervezetek (vállalatok) az indokoltnál szélesebb körben alkalmaznak időbéres bérezést.

A személyi jövedelmek közül a munkadíj a legjelentősebb. Az elítéltek esetében a mozgó jövedelemrész (prémium, jutalom) olyan kis hányadot képvisel, hogy az megfelelő érdekeltséget nem biztosít.

Az előzőek egyértelműen alátámasztják az elítéltek érdekeltsége, anyagi ösztönzése továbbfejlesztésének szükségességét. Az ösztönzési rendszernek elő kell segítenie a fegyelmezett magatartásra nevelés, a társadalmilag hasznos munkavégzés együttes megvalósulását. Az ehhez kapcsolódó, a helyi követelményekhez igazodó konkrét ösztönzés kidolgozása az egyes munkáltatói szervezetek feladata. Az elítéltek érdekeltségének erősítéséhez a jogszabályokban megállapított valamennyi eszközt differenciáltan kell felhasználni.

Az elítéltek anyagi érdekeltségét koncepcionálisan is a bérek ösztönző elosztása, a teljesítmény szerinti díjazás erősítése útján kell biztosítani. Fontos alapelvnek kell tekinteni, hogy ez önmagában ne adjon magasabb jövedelemre biztosítékot, hanem annak csak a lehetőségét teremtsen meg. Az elítélt jövedelme akkor növekedjen, ha a korábbiánál jobb minőségű, eredményesebb munkát végez.

A koncepciónak kell megfogalmazni az elítéltek érdekeltsége erősítésének irányait, gyakorlati tennivalóit, amelynek alapján a munkáltató szervezeteknek kell a bértarifákat, premizálási és jutalmazási módszereket a helyi sajátosságokra építve úgy kialakítani, hogy az említett alapelv — a büntetésvégrehajtási célkitűzések megvalósítása érdekében — folyamatosan érvényesüljön.

5.

A munkáltatással kapcsolatos feladat az is, hogy *fejleszteni kell az elítéltek szakirányú képzését.* Az elítéltek szakmai képzése ma a büntetésvégrehajtási tevékenységnek egyik igen fontos feladata. Jelentőségét egyfelől alátámasztják azok a megállapítások, amelyek szerint a bűnözésben, a bűnöző életmód kialakulásában nagy szerepe van az alacsony műveltségi színvonalnak, a kulturálatlanságnak és a szakképzettség hiányának. Másfelől a termelési feladatok teljesítése, a meglévő technikai bázis működtetése, és nem utolsósorban a *termelés hatékonyságának növelése igényli a több szakképzett munkaerőt, a munkaerő nagymértékű fluktuációja pedig szükségessé teszi a folyamatos szakképzést.*

Mindezek mellett azonban egyértelműen meg kell fogalmazni, hogy a szabadságvesztés-büntetés ideje alatti szakképzés elsősorban jogszabályból fakadó kötelesség, mert az 1979. évi 11. számú tvr. úgy rendelkezik, hogy az elítéltet betanított munkás-, illetve szakmunkásképzésben kell részesíteni.

Hangsúlyozni szeretném, hogy az előzőekben már említett több tényezővel együttesen a szakképzésnek is azt elő kell segítenie, hogy az elítélt a megszerzett szakmai ismeret birtokában szabadulás után könnyebben el tudjon helyezkedni, megfelelő keresethez jusson, a társadalomba való beilleszkedésének lehetősége növekedjen. Természetesen *nem elhanyagolható cél a termelőmunkában való eredményesebb részvétel, illetve a népgazdasági munkaerőgondok bizonyos mértékű enyhítése sem.*

Az elítéltek szakmai képzése sajátos büntetésvégrehajtási keretek (viszonyok) között folyik; előkészítését, megszervezését, lebonyolítását több, jogszabályi, biztonsági, oktatási, személyi, anyagi és tárgyi feltétel befolyásolja. Már több alkalommal megfogalmazásra került, hogy a szakmai képzés jelenlegi feltételrendszerében a büntetésvégrehajtás keretein belül *elsősorban a betanított munkásképzést* teszi lehetővé. Ennek keretében az egy, vagy több munkafázissal történő betanítás, a munkavégzés begyakoroltatása kiemelt jelentőségű.

Az elítéltek várható összetételére figyelemmel a szakmai képzésnek a jövőben is kiemelt jelentősége lesz a büntetésvégrehajtási munkában, ennek megfelelően továbbfejlesztése fontos feladat. A szakmai képzés fejlesztési irányainak kijelölésénél abból kell kiindulni, hogy a prognózis szerint az elítéltek összes létszámán belül a fiatalok és a fiatal felnőttkorúak aránya tovább nő; az elítéltek *műveltségi szintje, iskolázottsága csökken, többségüknél a szakképzettség teljes hiányával kell számolni.* A szakképzési

szintek és kategóriák megjelölése több tényező függvénye, az említettek azonban alapvetően meghatározzák.

Az elítéltek szakképzésének hatékonyságát a kiválasztás rendszerének és gyakorlatának fejlesztésével is javítani lehet, illetve kell. Itt a lehetőségeket alaposan mérlegelve olyan fejlesztési irány megjelölése látszik célszerűnek, amely már a jelenlegi szervezeti keretek között is biztosít bizonyos mértékű előrehaladást, kedvező változást (például: munkapszichológiai vizsgálatok szélesebb körű alkalmazása). Természetesen foglalni kell a távlati fejlesztési elképzelésekkel is.

Úgy gondolom, az elítéltek szakképzésében — a szervezésben és végrehajtásban egyaránt — a jövőben is nagy, az eddigieknél kiemelkedőbb szerepet kell hogy kapjanak a büntetésvégrehajtási vállalatok. Részben szervezeti kérdéseket, részben a tárgyi feltételek biztosítását illetően sok tartalék tárható fel a vállalatok közreműködésével.

Meg kellene vizsgálni a magasabb szintű szakképzéseknél *a párhuzamosság bizonyos mértékű megszüntetésének*, területi oktatási centrumok kialakításának *lehetőségét*. Azt hiszem, ezek kimunkálása, a fejlesztési irány megjelölése a munkáltatási koncepció feladata lesz.

Egy cikk keretében nincs arra lehetőség, hogy a nevelési fejlesztési koncepcióból fakadó, a munkáltatást érintő valamennyi feladatról szóljunk. Az előzőkben a nevelési fejlesztési koncepcióban is kiemelt, fontosabb kérdések kapcsán beszéltünk a jelenlegi helyzetről, bizonyos értelemben a gondokról és az előrehaladás szükségességéről. A kidolgozás alatt lévő munkáltatási koncepció feladata, hogy a lehetőségeket felmérje, a fejlesztés célszerű irányait kijelölje.

Palotás Miklós

A megvalósítás programja

A koncepció a büntetésvégrehajtás jelenlegi adottságaiból és a társadalmi igényekből kiindulva meghatározta azokat a feladatokat is, amelyeknek megoldása a fejlesztés érdekében szükséges. Ezek a feladatok hosszú távra szólnak, a koncepcióban általánosan kerültek megfogalmazásra, a végrehajtáshoz szükséges konkrét lépések nincsenek előírva. A miniszteri értekezlet a büntetésvégrehajtás országos parancsnokát bízta meg azzal, hogy a *konkrét intézkedéseket tartalmazó programot* állítsa össze. Ennek a döntésnek az eredményeképpen született meg a büntetésvégrehajtási nevelés fejlesztési koncepciójának megvalósítási programja.

A koncepció feladati részében megfogalmazottakhoz képest a megvalósítási program sokkal *széresebb célokat* tartalmaz. Egyrészt rövid távú tervnek tekinthető, mintegy kétéves időszakra szólóan határozza meg a feladatokat. Ugyanakkor erre az időszakra is csak azokat, ahol a fejlesztés feltételei is biztosítottak.

Erre az időszakra szinte pontos prognózisunk lehet: nagy valószínűséggel *csak jelenlegi lehetőségeinkkel, feltételeinkkel számolhatunk*, jelentős külső anyagi, létszámbeli támogatást nem várhatunk.

A viszonylag rövid távra szóló tervezést indokolja az is, hogy a büntetésvégrehajtási nevelés fejlesztési koncepciója csak az egyike a büntetésvégrehajtás jövőjét meghatározó dokumentumoknak.

Ismeretes, hogy már folyik a munkálatok fejlesztési koncepciójának kidolgozása, készülünk a szervezet- és irányítás fejlesztésére vonatkozó tervek kimunkálására is. Várhatóan mintegy két év múlva ezek a munkák alkalmasak lesznek a büntetésvégrehajtás egészének fejlődését szolgáló komplex intézkedési rendszerek megalkotására.

Figyelembe kellett vennünk azt a gya-

korlatot is, hogy hazánkban az *MSZMP kongresszusai szakaszokra bontják társadalmi fejlődésünk folyamatát*. A kongresszus értékelése, határozatai további tervezés, feladatmegjelölés kiindulópontjai lesznek.

Mindezek a megfontolások azt indokolták, hogy most csak egy *rövid távú megvalósítási program* szülessen, és majd 1985—86-ban kerüljön sor a későbbi tennivalók megfogalmazására.

A megvalósítási programban szereplő feladatok teljes egészében a koncepcióban felsoroltakon alapulnak, a szerkezete is ennek megfelelően alakult.

Az első nagy feladatcsoport — amelynek egyik eleme a Módszertani Füzeteknek ez a száma is — a koncepció megismertetése a személyi állománnyal és a társadalom széles rétegeivel, valamint mozgósítás a végrehajtásra. Ebben szerepelnek tennivalók az Országos Parancsnokság és a bv. intézetek számára egyaránt. Az oktatást és ismertetést már különböző fórumokon megkezdjük, most az intézetekben aktuális ez a feladat. Segíteni fogja ezt a munkát, hogy a koncepció — a Módszertani Füzeteken kívül — önálló kiadványként is megjelenjen. *Elkészül az anyag részletesebben, didaktikusabban kidolgozott változata is*, amelyet várhatóan jól lehet majd tananyagként alkalmazni.

A koncepció megvalósítását az is elősegíti, hogy a büntetésvégrehajtás számára szakembereket képző intézményekben is oktatni fogják. Kezdeményezzük a közvélemény tájékoztatása és kedvező irányú befolyásolása érdekében a sajtóban is a koncepcióval foglalkozó írások megjelenését.

A második részben a *nevelési tevékenység fejlesztésének feladatai* szerepelnek — ismétlem, hogy a koncepcióban soroltakra alapozottan. Elmondhatjuk, hogy meg-

indult a program végrehajtása, az Országos Parancsnokság szakosztályai a szükséges intézkedések előkészítését, kidolgozását megkezdték. A cikk megjelenésekor már várhatóan az intézetekben is túl lesznek az első lépéseken.

A nevelés tárgyi feltételeinek fejlesztési programja most elsősorban a tervezésre, csak a későbbiekben megvalósítható fejlesztések előkészítésére irányulhat. Ezen a területen jelenleg csak igen kis lépésekben haladhatunk előre.

A személyi feltételknél a minimális létszámfejlesztés mellett a minőségi javulást célzó intézkedések a lényegesebbek, a nevelők és általában a személyi állomány szakmai ismereteinek fejlesztése, a képzés, a továbbképzés irányában van lehetőség előbbre jutásra.

A társadalmi kapcsolatok fejlesztésének feladatai sok területen jelentkeznek. Egyrészt fokozni kell az együttműködést az igazságszolgáltatásban részt vevő szervekkel, másrészt fokozottabban kell igényelni a segítséget más állami szervektől, társadalmi szervektől. A segítség jelentős eleme kell, hogy legyen a szabadulókkal való fokozottabb törődés.

A nevelés elméletének fő iránya a differenciált végrehajtás és nevelés elveinek, módszereinek továbbfejlesztése, ehhez széles körű tudományos kutatótevékenységet kell végezni.

Mindkét feladatsoporttal kapcsolatban felmerült, hogy mennyire reálisak, megvalósíthatók ezek a feladatok.

A koncepció kidolgozásának megkezdése óta *vita volt és van ma is a munka időszűréséről*. Van olyan vélemény, miszerint az érvényben lévő jogszabályok végrehajtása eddig teljeskörűen nem történt, nem történhetett meg. Vannak olyan előírások, amelyek teljes végrehajtására még nem értek meg a feltételek. A büntetés-végrehajtás fejlesztésének koncepciója e szerint ma még a jogszabályokban van. Ezzel együtt a fejlesztési lehetőségek sem többek, mint amit a teljes körű végrehajtás feltételeinek megteremtése igényel.

Mások szerint a nehezedő gazdasági helyzet, a kedvezőtlen külpolitikai viszonyok mellett *a stabilizálásra, az elért eredmények megtartására kell összpontosítani erőfeszítéseinket*, felelőtlenség nagyobb változtatásokat, fejlesztést kezdeményezni.

Sokan egyszerűen a gazdasági fedezetet hiányolják a fejlesztés megvalósításához, nem tartják valószínűnek, hogy pénzt,

létszámot kapjunk a szükséges feltételek megteremtéséhez.

Többen tartanak attól is, hogy a koncepció kidolgozása után az ebből adódó többletfeladatokat sikerült elfogadtatni a vezető szervekkel, a közvéleménnyel, viszont nem kapunk segítséget a feltételek javításához. Ennek ellenére a büntetés-végrehajtáson fogják számon kérni az újabb feladatok megoldását.

Nézzük meg ezeknek a felvetéseknek a tükrében a koncepcióban és a megvalósítási programban felsorolt feladatokat.

Kétségtelen, hogy *a tevékenység fejlesztésének feltétele a feltételrendszer megteremtése is*.

Az ellenvetések legfőbb hibája azonban a büntetés-végrehajtás *feltételrendszerének* egyoldalú, leegyszerűsítő értelmezése, az *anyagiszemélyi feltételekre történő leszűkítése*.

Nem vitatható — és ezt a koncepció rögzíti —, hogy az elhelyezési, ellátási körülmények, a foglalkoztatás lehetőségei, a személyi állomány létszáma meghatározó a büntetés-végrehajtási nevelés szempontjából, és előrelépés ezen a téren is szükséges. A feltételrendszer azonban ennél sokkal többet jelent. Az elhelyezés és az ellátás mellett a körleteken rendkívül *fontos a fogva tartottakkal való bánásmód és a követelménytámasztás egységessége, az ebben megnyilvánuló tudatosság*. A koncepció megvalósítását és a nevelés feltételének fejlesztését jelenti, ha a koncepcióban foglaltakat megértve, és azzal egyetértve, ezen a téren előbbre lépünk.

Teljesen világos az is, hogyha ezt a szemléleti lépést a foglalkoztatásban, a munkahelyeken is megtesszük, megint csak a koncepció megvalósítását szolgáljuk. Ezért kerültek be a megvalósítási programba *az oktatással, a szemléletformálással kapcsolatos feladatok*. A nevelőknek, az ítéltettekkel foglalkozó személyi állománynak nemcsak a létszáma, de szakmai tudása, módszertani kultúrája, hivatástudata is részét képezi a feltételrendszernek. A differenciáltabb módszerek alkalmazása, az alkalmazott módszerek választékának bővítése, hatékonyabb módszerek felkutatása és bevezetése a jelenlegi létszámviszonyok mellett is eredményesebb munkához vezethet. Ebből a szempontból is fontos, hogy a koncepció elkészült, jó alapot ad az elméleti, módszertani kultúra egységesítéséhez, fejlesztéséhez, a feladatok differenciáltabb, pontosabb megfogalmazásához.

Az elmélet fejlesztésének fő irányai megfogalmazódtak. Bizonyos alapfogalmak rögzítése, a büntetésvégrehajtás differenciált cél- és feladatrendszerének körvonalazása elősegítheti a rendelkezésinkre álló szellemi kapacitás célszerű kihasználását. És ezen a téren sem az anyagi lehetőségek a meghatározók.

Csak utalásszerűen említtem, hogy a *feltételrendszer fontos eleme a szervezet is*, beleértve az intézetek belső szervezetét, de az egész irányítási, felügyeleti rendszert. Ennek fejlesztése sem elsősorban anyagi kérdés.

Kétségtelen, hogy nehéz körülmények között dolgozunk, feltételeink meglehetősen kedvezőtlenek. De éppen a nehéz körülmények között jelentkezik fokozottabban az emberi tényező szerepe, jelen időszakban elsősorban erre kell koncentrálnunk.

A feladatok között szerepel az is, hogy *több külső anyagi erőforrást kell bevonni a feltételek kedvezőbbé tételéhez*. Erre minden okunk és jogunk megvan. A büntetésvégrehajtás alaptevékenysége mellett számos olyan tevékenységet végez, amelyhez fontos társadalmi érdekek fűződnek. Gondoljunk itt az elítéltek oktatására, vagy egészségügyi ellátására. De ezen túlmenően az erőforrásokhoz soroljuk azt a speciális szaktudást, szakmai háttérrel is, amivel nagyon sok intézmény tud segíteni feladataink megoldásában. Eddig is élünk ezzel a lehetőséggel, és még fokozottabban számolunk ilyen segítséggel.

A mi feladatunk, hogy *felkutassuk az ilyen intézményeket, meggyőzzük őket arról, hogy kell és érdemes velünk foglalkozniuk, kezdeményezni kell együttműködésüket*.

A nehezedő gazdasági körülmények emellett nem arra ösztökéltek bennünket, hogy tekintsünk el a koncepció kidolgozásától. Az volt a véleményünk, hogy *minél kevesebb anyagi eszközzel rendelkezünk, annál jobban meg kell gondolni, hogy mire költjük*. Ezért is fontos, hogy távlatokban tudjunk gondolkodni, rangsorolni tudjunk a felmerülő igények kielégítésében.

Másrészről csak úgy tudunk igényekkel fellépni, ha ezeket érvekkel, tényekkel, tervekkel alá tudjuk támasztani. Meggyőződésem, hogy a koncepció ebből a szempontból is hasznosítható dokumentum.

Felmerült a viták során, hogy a büntetésvégrehajtás tevékenysége, a jogszabályok érvényesülésének mai helyzete elegendő alapot ad-e ilyen fejlesztésre, nem az elmaradások megszüntetése lenne-e az időszerű feladat?

Általánosságban azt mondhatjuk, hogy a büntetésvégrehajtás az érvényben lévő jogszabályok szellemében és tétéles előírásai szerint végzi tevékenységét. Ugyanakkor az is tény, hogy néhány esetben — a feltételek hiánya miatt — nem tud teljes egészében eleget tenni az igényeknek. Ettől függetlenül meg kell állapítani, hogy *a büntetésvégrehajtásnál végzett ki-egyensúlyozott, becsületos munka jó alapot ad a további fejlődésre*.

Végül én is hangsúlyoznám, hogy most nem teljesen új, a korábbiaktól alapvetően eltérő program beindításáról van szó. A feladatok zöme kapcsolódik egy korábbi folyamathoz, már meglévő alapokra épül. A megkezdett munkák folytatásának fontosságát hangsúlyozza.

Fejes Imre

A büntetésvégrehajtási tevékenységet jellemző ellentmondásokról

Amikor egy szervezet munkájának ellentmondásairól esik szó, nehezen kerülhető el, hogy a mondanivaló ne kapjon elmarasztaló, negatív színezetet. Igaz ugyan, hogy az ellentmondások feltárása egyúttal a fejlődés lehetőségét is magában rejtí, mégis, az ellentmondás fogalma régóta összekapcsolódott valamilyen hiba, hiányosság, zavaró körülmény, akadály meglétével. Így az ellentmondás elemzése egyoldalúan a negatívumok hangsúlyozásába csúszhat.

Szögezzük le már itt az elején, hogy ebben az írásban teljesen más utat követünk: az ellentmondások fogalma alatt olyan objektíve meglévő feltételeket, adottságokat értünk, melyek hosszú ideje jellemzik a büntetésvégrehajtást és valószínűleg még sokáig fennmaradnak. Talán nem is szerencsés ezeket az adottságokat ellentmondásoknak nevezni — inkább a hatásuk olyan, hogy a gyakorlatot ellentmondásossá tehetik, az egységes szemléletet kikezdhetik. Tapasztalhatók egymásnak ellentmondó tényezők, amelyek megismerése, hatásuk számbavétele, majd korrigálása, tudatos alakítása a büntetésvégrehajtási tevékenység részévé kell, hogy váljék.

A cél eléréséhez át kell tekintenünk először is a társadalom és a börtönszervezet viszonyát, mint az ellentmondásos gyakorlatot lehetővé tevő bizonyos körülmények, adottságok létrejöttének meghatározó alapját.

*

A társadalom és a büntetésvégrehajtás viszonya az adott gazdasági-társadalmi rend hatalmi, gazdasági és tudati jellemzőinek függvényében jelenik meg. A bűnözés elleni küzdelem fő színtere a széles körű társadalmi megelőzés (gazdaságpolitikai, szociálpolitikai intézkedések), természetesen a büntetésvégrehajtásnak is vannak feladatai ebben.

A büntetőjogi megelőzés az, amely az egyedi ismételt bűnelkövetés megakadályozására irányul; ezt célozza az időleges fizikai elszigetelés, illetve az elkövető nevelése. Mindez a jogi alapvetés szerint áttételesen elriasztó hatást is kell, hogy gyakoroljon az állampolgárokra. A büntetőintézet fenyegetésként jelenik meg, mint valóságos vagy szimbolikus „rossz”, amely szabálykövető viselkedéssel elkerülhető. Aki megsérti a szabályokat, a társadalmi tudatban élő jogtisztelet alapján is megérdemli a büntetést. Ez a büntetés egyúttal megerősíti a szabálykövetőket tisztességük tudatában. Mindez ellentmondásos viszonyt teremt magával a büntetéssel: a szabálykövetők fokozni szeretnék a büntetés szigorát; a szabályt megsértők pedig enyhíteni szeretnék a következményeket.

A társadalomban a szabálykövetők vannak többségben, és mivel viselkedésük a társadalmi követelményeknek kifejeződése, a büntetőintézetekkel szembeni társadalmi elvárásokban döntően az ő nézeteik és véleményeik jelennek meg. Olyan elvárásokról van itt szó, mint például a szigorú fizikai izoláció és az átnevelés együttes alkalmazása, vagy a rentabilitás, illetve a dolgozó életre nevelés követelményének egyidejű kielégítése. Az érvényes jogszabályok többé-kevésbé tartalmazzák ezeket a szükségesnek tűnő, ám némiképp ellentmondásos elvárásokat. Így a szabadságvesztés tartalmi vonásaként a joghátrány alkalmazása mellett az elítéltek nevelését jelölik meg. A joghátrány leg súlyosabb elemei a személyes szabadság elvesztése, az életmód korlátozása, az elő-

írásokkal kikényszerített viselkedés, a feltétlen engedelmesség, valamint a szabadulást követően meghatározott ideig tartó jogosultsági korlátozások és a felügyelet mellett élés. A szabadságvesztés minden egyéb tényezője a nevelést kell, hogy szolgálja. Nevelés alatt a törvény és az alsóbb szintű jogszabályok olyan személyiségformálást értenek, amelynek eredményeképpen a nevelt képessé válik a törvénytisztelő viselkedés folytatása nélkül beilleszkedni a társadalomba.

A társadalom és a büntetésrendszer közötti viszony mindezzel bonyolultabbá vált.

A szabadságvesztésre ítéltre már nemcsak mint a társadalmi szabályok megsértőire (és így a büntetést és a hátrányos megkülönböztetést jogosan kiérdemlőre) tekinthetnek a szabálykövető állampolgárok, hanem mint nevelésre szoruló, speciális foglalkozást igénylő egyénekre. Már nem elégséges, ha a bv. intézet biztonságosan elkülöníti a fogva tartottakat, nevelőhatást is biztosítani kell, ez pedig összefügghet az elkülönítés merevségének oldásával. Nem a megtorlás a jogszabályi feladat, hanem a természetes életviszonyokat közelítő feltételeket teremtő humánus bánásmód.

Mindezen változások miatt a bv. intézetekről a társadalmi köztudatban eddig élő hagyományos kép bizonytalanná vált. Ha például megszorodnak a súlyosabb, erőszakos bűnesetek száma, illetve erről a lakosság értesül a tömegkommunikációs eszközök révén, a közvélemény szigorításokat követel, feledve, hogy általában egyetért a bűnözők átnevelésének gondolatával. Vagy például annak az elvnek az elfogadtatása, hogy a hatékony személyiségformáláshoz szükséges feltételek szintje el kell, hogy érje a más pedagógiai jellegű intézményekben meglévő szintet, még szakmai körökben is nehézséget okoz (lásd a „szanatóriumokat csinálunk a börtönökből?” típusú véleményeket).

A bonyolultabb viszony a társadalomban élő elvárások és a sajátos feladatokat megoldani kívánó büntetésvégrehajtás között alapvetően befolyásolja a végrehajtás számos lényeges körülményét.

Nyilvánvaló például, hogy a külvilágtól való maximális fizikai elkülönítési biztonságot fenn kell tartani, egyidejűleg a belső mozgásteret növelni kell; ám az ehhez szükséges technikai fejlesztést lehetővé tevő anyagi háttér csak részben biztosítható. Világos, hogy az intézetek belső életterét humanizálni kell; de az is biztos, hogy a szigor és az állandó felügyelet továbbra is fontos marad, bármilyen humánus pedagógiai közegről legyen is szó. Az ilyen körülmények és feltételek, amelyekből ellentmondásos megoldás fakadhat — úgy tűnik — a büntetésvégrehajtás velejárói. Olyan adottságok ezek, melyekkel együtt és melyek között kell ellátnia a testületnek nehéz társadalmi feladatát.

*

A továbbiakban néhány olyan ellentmondásos körülményt elemzünk, amely közelebbről kihat a szabadságvesztésre ítélt nevelésének problémakörére. Lehet, hogy nem ezek a legjellemzőbb adottságok, de arra talán megfelelőek, hogy a tevékenység sokoldalú meghatározottságát, bonyolultságát tükrözzék.

1. A büntetőjog tetteközpontú. Bár az ítélet meghozatalakor figyelembe veszi a személyes körülményeket is, ennek ellenére döntően az elkövetett bűncselekmény jellege, súlyossága, társadalmi veszélyessége alapján határozza meg a büntetés súlyosságát (ítéleti idő, bv. fokozat stb.).

Ugyanakkor a nevelés — így a büntetésvégrehajtási nevelés is — személyiségközpontú. Nem szűkíti le az egyént a bűncselekmény elkövetésével kapcsolatba hozható tulajdonságokra és körülményekre, hanem az egész életalakulás függvényében, a teljes személyiséget állítja tevékenysége fókuszába. Az ítéletből adódó joghátrányokat keretként használva, a tettes személyiségvonásai és személyes perspektívái alapján állítja össze nevelési programját, alkalmazza módszereit.

Az ellentmondásos helyzet tehát a jogi kategóriákon belül szükségszerűen további differenciálásra törekvő pedagógia — nevelés — aspektusából vizsgálható. Míg a büntetőjogi eljárás szempontjából a büntetésvégrehajtási fokozat és az ítéleti idő meghatározása kellően differenciált büntetést alapoz meg, addig a nevelésnek finomabb különbségtevésre van szüksége. A gyakorlatban számos esetben előfordul ugyanis, hogy a személyiség állapota más körülményeket (például más büntetésvégrehajtási fokozatot) igényelne, mint amit a bíróság kijelölt. A nevelés számára továbbá fontos, hogy az elítélt rendelkezik-e büntöntapasztalatokkal: a jogi „visszaeső” fogalom azonban

nem esik egybe a kriminológiai visszaeső fogalmával, hiszen a mentesülés intézménye elfedheti az előzetes büntetés tényét. (A jogszabályok ezen úgy segítettek, hogy az elítélt előzetes büntetésvégrehajtási iratait a büntetésvégrehajtási intézetek — a letöltés aktuális helye szerint — egymásnak megküldik.) Problematikus a Btk. 24. §-a szerinti enyhítő körülmények alkalmazása is, hiszen például értelmi fogyatékoság megállapítása esetén általában a bíróság úgy jár el, hogy az adott büntetési tételek között rövidebb szabadságvesztést rendel el. (Csak néhány éve gyakorlat egyúttal a kényszergyógyítás elrendelése is, melyre gyógyító-nevelő csoportban kerül sor.)

Megemlíthetjük az ítéleti idő és a nevelés számára elvileg szükséges időtartam közötti ellentmondást is. Gyakori, hogy az elítélt olyan rövid szabadságvesztést kap, hogy tervezett és programszerű nevelésre gondolni sem lehet, pedig személyiségállapota azt szükségessé tenné. Fordítva is igaz: a túlzottan hosszú szabadságvesztés egyértelműen káros a személyiségre, a nevelés itt is tehetetlenné válhat.

Mindez elsősorban a gyakorló nevelő számára jelenthet konfliktusokat. A bíróság főleg a feltételes szabadságra bocsátás elrendelésekor kerül dilemma elé: elégedjen-e meg kizárólag a büntetésvégrehajtási intézetben belüli viselkedés adataival (fegyelmi helyzet, munkavégzés, a nevelési feladatok teljesítése), vagy a személyiségen belüli változásra is súlyt helyezzen? Ha a bíróság következetes, csakúgy, mint az elítéléskor, itt is a tényleges tettek alapján dönt, és legfeljebb kiegészítő körülményként veszi figyelembe a személyiségalakulást. Láthatjuk tehát, hogy a jogi kategóriák és a jogi eljárás lépten-nyomon meghatározza az elítélteknél alkalmazható nevelést, megszabja annak korlátait és reális lehetőségeit. Ezeket a kategóriákat a nevelésnek kiinduló alapokként kell használnia és a gyakorlatban jelentkező ellentmondásokat az alapok megsértése nélkül meg kell oldania. Erre van reális lehetőség például az intézetben (fokozaton) belüli további — a személyiség állapotát figyelembe vevő — csoportosítással; az egyes csoportok típusjellemzőinek kidolgozásával és a csoportra alkalmas nevelő-módszerek kidolgozásával. A bíróságokkal való kölcsönös együttműködés ugyancsak hozzájárulhat az egységes szemlélet kialakításához.

Mindez a büntetésvégrehajtási nevelés sajátosságain (például azon, hogy a nevelés alanyai nem a nevelésre szükséges időtartamra állnak rendelkezésre, hogy életkörülményeiket nem a személyiségük állapota alapján határozták meg stb.) természetesen nem változtat. Eredményes nevelőmunka eddig is lehetséges volt, és azután méginkább lehetséges lesz; az említett ellentmondásos adottság azt jelenti, hogy a bv. intézetekben fogva tartott elítéltek nevelése sajátos, korlátozott, speciális szempontokat megvalósító nevelés.

*

2. A szabadságvesztés az egyik legsúlyosabb büntetés, amelynek lényegi eleme a korlátozás, a megfosztás, a hátrány okozása. Ebből adódóan a nevelés alapvető sajátossága, hogy a személyiség fejlesztését úgy kell megkísérelnie, hogy ezt a tevékenységet korlátok közé kell szorítania. Más szóval: a nevelés nem válhat ki a bv. intézet szabadságvesztés-büntetést megvalósító — lényegében büntető — hatásrendszeréből, elvileg nem válhat a megfosztások és korlátozások valamiféle ellenszerévé, hanem magának az intézeti hatásrendszernek kell olyannak lennie, hogy egyúttal megfeleljen mind a büntetéssel, mind a neveléssel kapcsolatos elvárásoknak.

Első pillantásra a kettős elvárás jelentős ellentmondásnak tűnik. Nyilvánvaló, hogy az a büntetés, amely eleve a szabadság megfosztásával jár együtt, emberileg rendkívüli mértékben eltávolítja az elítélteket a büntetést gyakorló hatalomtól, a büntetésvégrehajtási intézettől. Az életmódbeli és mozgáskorlátozások, a szexuális és más jellegű megfosztások nagyon leszűkítik azt a kört, ahol az elítélt valódi motivációi szerint viselkedhet és megnyilvánulhat. A büntetés védekezést vált ki, az igazi gondolatok és érzelmek eltitkolásához vezet. Mindez kedvezőtlen a nevelés számára, eleve jelentős korlátokat emel tevékenysége elé.

Mégis, az intézeti hatásrendszer átgondolt kialakításával mindkét elvárás — a büntetés és a nevelés egyidejű alkalmazása — teljesíthető. A büntetés elemeit úgy kell felfognunk, mint amelyek magában az intézeti rezsimben adóttak. Adott a szabadságvesztés ténye, adott a mozgás bizonyos fokú korlátozása és így tovább. Ez önmagában elég súlyos büntetés ahhoz, hogy még „külön-büntetések” alkalmazására ne legyen

szükség. Itt nem a fegyelmi-jutalmazási eljárás — mint a nevelési tevékenység fontos részének — büntetéseire gondolunk, hanem a spontán fellépő, rossz beidegzésből, helytelen beállítódásból fakadó „büntetésekre”. Ide sorolhatjuk azokat az indokolatlan fellépéseket, amelyek esetleg megsértik az elítéltek önértékét, igazságérzetét, emberi méltóságát; amelyek bizonytalanságot okoznak, teret engednek a szubjektivizmusnak. A határozottság és következetesség összetévesztése a durvasággal, az odafigyelés és gondoskodás felcsereje az összejátszással — ezek emberi hibák, melyek a gyakorlatot ellentmondásossá tehetik. Az alapvetően büntető intézet belső hatásrendszerének egy-egyenesen nevelő szándékúnak kell lennie, és ebben a rendszerben minden szolgálati ágnak és minden egyes beosztottnak pontosan tudnia kell a rendszer lényegét, működésének elvét és módszerét, és a rendszeren belül a saját helyét és szerepét. Csak így kísérlelhető meg, hogy a büntető és a nevelő szándék ne okozzon ellentmondásos gyakorlatot.

*

3. A szabadságvesztés kényszer alkalmazásával jár együtt, amely az elítéltnél nyílt vagy rejtett szembenállást vált ki. A nevelés ugyanakkor nem lehet eredményes a nevelt aktív közreműködése, együttműködési készsége nélkül. A kényszer és az együttműködési igény egyidejű jelenléte mind a nevelőben, mind a neveltben konfliktusokat okoz.

A büntetésvégrehajtás lényegi eleme a kényszer. Az elítéltnél kényszerűen az intézet meghatározott részén kell tartózkodnia, el kell végeznie a kijelölt munkát, végre kell hajtania a kapott utasításokat, hordania kell a formaruhát, előírt módon kell köszönnie és mozognia — és így tovább. Ezekben a kérdésekben nem lehet ellenvetése, nem nyílváníthatja ki egyetértését vagy ellenkezését, hiszen ezért büntetést kapna. A kényszert az egész intézet, annak belső szabályai és dolgozói közvetítik és fejtik ki.

A nevelő is a testület tagja, így a kényszerítő felettes hatalom szerepéből ki nem léphet. Ugyanakkor ahhoz, hogy egyáltalán megismerhesse az elítélteket, személyközelebbi kapcsolatba kell kerülnie neveltjével, meg kell nyernie a bizalmát és becslését. Kényszerrel nevelni nem lehet — csak a kölcsönösen bizalomteli kapcsolat adhat megfelelő alapot ahhoz, hogy a személyiségben változás indulhasson. A kétségtelen konfliktust a nevelő oldhatja fel: tudatosítva saját magában és az elítéltnél kapcsolatuk célját, jellegét és korlátait, őszintén, segítő szándékkal kell közelednie az elítélthez; meg kell találnia a belső gondolataihoz és szándékaihoz vezető utat. Mindez már nevelésmódszertani feladat, de egyúttal a nevelő emberségének és személyiségének a próbája is.

4. A szabadságvesztés végrehajtására szolgáló intézetek úgynevezett „totalis intézetek”: az életrendet teljesen és részleteiben is szabályozó, az elítélteket szigorú hierarchiában, felülről irányító intézetek. Ugyanakkor az a feladatuk, hogy a társadalomba való beilleszkedésre készítsék fel az elítélteket, tehát olyan körülményekre, ahol nincs ilyen szigorú ellenőrzés, szabályozottság, ahol az önállóságra fokozott szükség van.

Az életmód részletes szabályozása nemcsak a börtönökre, hanem más szervezetekre — például a katonaságra, a kórházakra — is jellemző. A fellépő negatív hatást azonban ezeknél a szervezeteknél az önkéntesség és a társadalmi megbecsülés jelentősen csökkentheti. Ugyanakkor a hagyományos büntetésvégrehajtási intézet totalitása az elítéltnél az önállóság gyengülését, a személyiség igazi arculatának háttérbe szorulását, az érdeklődés és aktivitás csökkenését és egy sor más negatív jelenséget válthat ki. Nyilvánvaló, hogy mindez veszélyeztetheti a végső cél elérését, az elítélt társadalmi vissza-illeszkedésének elősegítését. A totalis intézet azonban nemcsak negatív hatású lehet. Ha a totalitást az intézet egy totalis (minden élettevékenységre kiterjedő) komplex nevelési programban tudja realizálni, ha a büntetésvégrehajtási intézet valóban a nevelő segítő környezetévé válik, a hátrány előnyre fordítható.

Az önállóság visszaszerzésére, egyúttal a döntési képesség fejlesztésére és a felelősségérzet növelésére jó lehetőséget jelent az öntevékeny szervezeti forma, amely a totalis intézet belső rezsimének meghatározó alapjává válhat. Fontos tényező a szabadidő növelése, a szabadidős elfoglaltságok számának emelése és a köztük való választási szabadság biztosítása. Lényeges, hogy az intézeten belüli életviszonyok a lehetséges mértékig közelítsék meg a szabad életben általános viszonyokat. Mindezzel a totalitás

negatív hatása lényegesen csökkenthető, az elítélt hatásosabban felkészíthető a kint várható életviszonyoknak megfelelő viselkedésre és munkavégzésre.

A büntetésvégrehajtási gyakorlat számára ellentmondásos helyzeteket teremtő adottságok felsorolását talán nem fontos tovább folytatnunk. Esetleg még kitérhetünk volna a munkáltatásban rejlő ellentmondásokra (tervkötelezett vállalatok és a kinti életben nem dolgozó, bűncselekményből élő elítélt-munkaerő; nagyüzemi szervezettség és alapfokú munkára nevelés; fokozott teljesítmény és alacsony munkabér stb.), érintettük volna a szabadulást követő, az utógondozással és társadalmi segítséggel kapcsolatos ellentmondásos helyzetet, kiemelhetjük volna az egyre növekvő társadalmi elvárások és a büntetésvégrehajtás tényleges anyagi-tárgyi és személyi feltételei közötti ellentmondásokat.

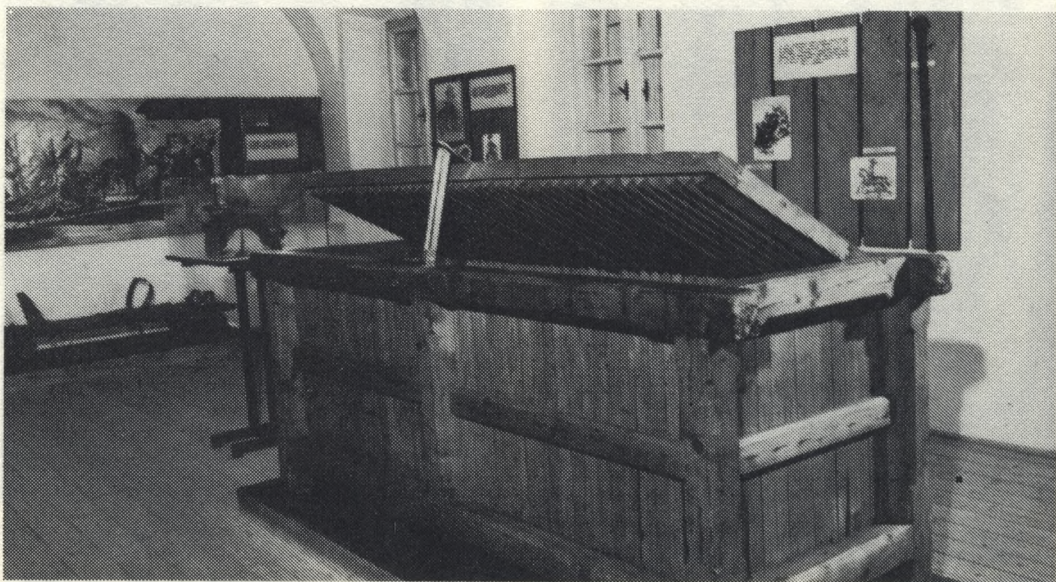
*

Azt gondolom, a bemutatott példák elégséges alapot adnak ahhoz, hogy megállapíthassuk: a büntetésvégrehajtás olyan sajátos feltételekkel rendelkező, sajátos feladatokat ellátó szervezet, amelynek működését az adott társadalmi-gazdasági viszonyok által determinált, gyakorta ellentmondásos adottságok és körülmények befolyásolják. Ez nemcsak a hazai büntetésvégrehajtásra érvényes megállapítás. Az ellentmondások kétségtelenül gátolják az előrelépés ütemét, ugyanakkor azonban éppen a fejlődéshez szükséges hajtóerő teremtői is. Büntetésvégrehajtási tevékenységünk színvonalának jelenlegi fejlődése a legjobb bizonyíték arra, hogy az adott körülmények mellett is reális lehetőségünk van a folyamatos előrelépésre.

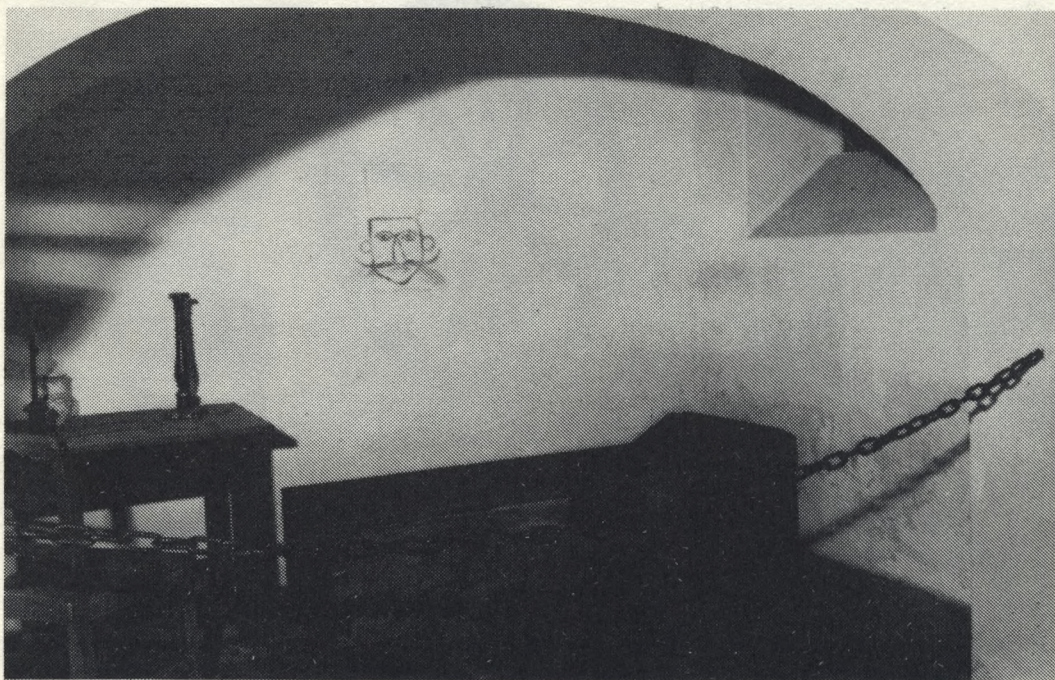
Dr. Csetneky László

VAJNA KÁROLY — a század elején a gyűjtőfogház igazgatója —, a régi büntetés-végrehajtás kiváló tudósa gyűjtötte össze és dolgozta fel az 1514-től 1919-ig fel-lelhető büntetési eszközöket, amelyek a börtönügyi múzeum alapjait képezték.

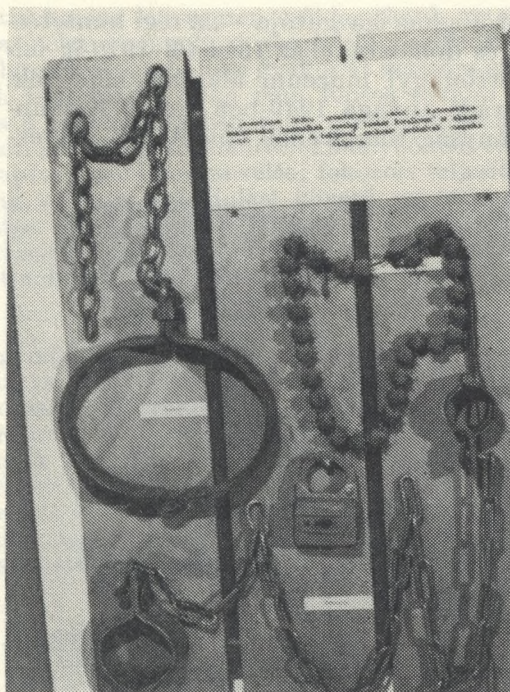
Az egykori börtönügyi múzeum megmaradt anyaga 1949-ben került Kiskunfélegyházára, ahol a hajdani kiskun kapitányság tömlőcének épületében helyezték el.

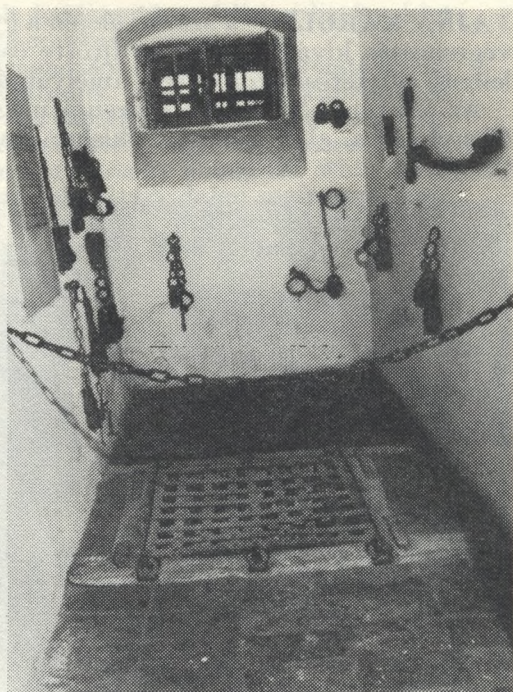
Koplaltató láda

Siralomház

Derékvas, tüskés korallöv, amelyet nyakba akasztottak, ezekkel akarták megakadályozni a rabok szökését

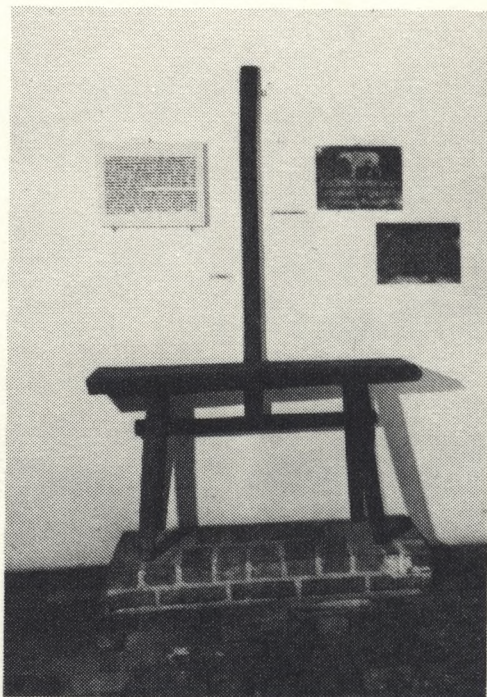
A pincetömlőc lejárata. Állítólag itt őrizték egykor Rózsa Sándort is.

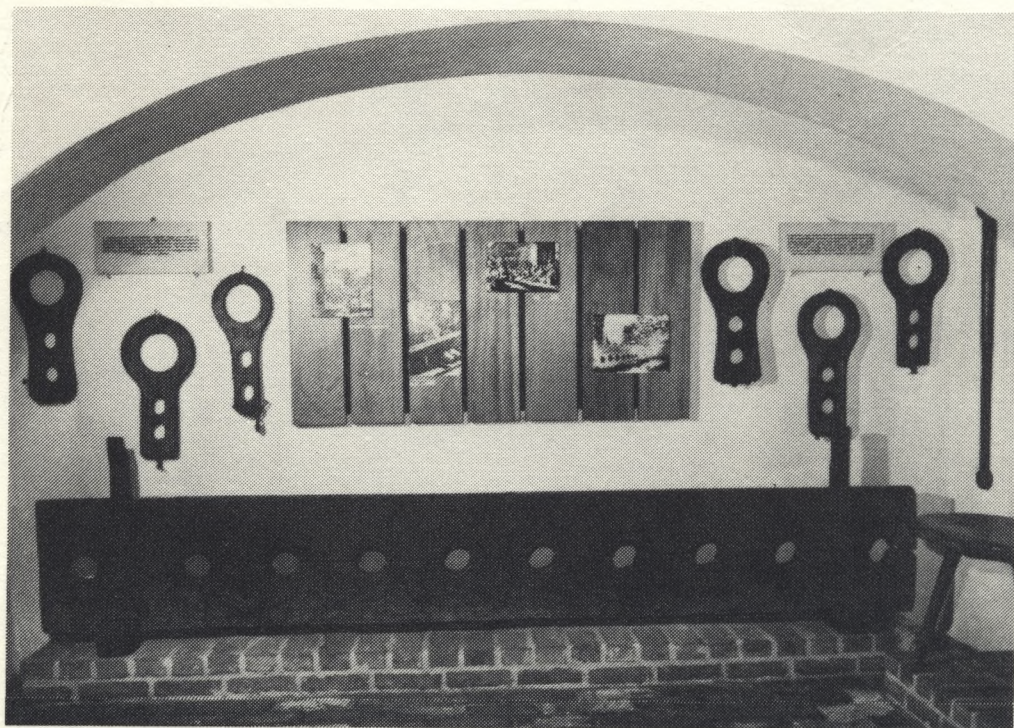
Kínzóeszközök: kerékbe törő, szöges mángorló.

Világóra. Vácott készült, valamennyi alkatrészé fából van.

Szégyenpad

Kaloda

ára: 10 Ft

ára:10 Ft

Büntetés

mó